T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FİLİSTİN RUS ORTODOKS CEMİYETİ KURULUŞU: RUSYA-UKRAYNA KİLİSE AYRIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İZZET KÖKER

TARİH ANABİLİM DALI

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FİLİSTİN RUS ORTODOKS CEMİYETİ KURULUŞU: RUSYA-UKRAYNA KİLİSE AYRIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İZZET KÖKER

TARİH ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Salih YILMAZ

ANKARA, 2024

ONAY SAYFASI

İzzet KÖKER tarafından hazırlanan "Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti Kuruluşu: Rusya-Ukrayna Kilise Ayrışması" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Salih YILMAZ			
Kabul ☐	Red ☐		
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ			
Kabul ☐	Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif FİDAN			
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: …/…./2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. M. Enes KALA

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (…-….-2024)

İmza

İzzet KÖKER

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, çalışmamın tüm aşamalarında bilgi, birikim ve tecrübesiyle yol gösteren, her zaman beni destekleyen danışman hocam Prof. Dr. Salih Yılmaz'a gönülden teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
KISALTMALAR iii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 9
RUS İMPARATORLUĞU ORTODOKS FİLİSTİN CEMİYETİ 9
1.1.Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti Kuruluşu (Arz-ı Filistin Cemiyeti) 9
1.2. Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyetinin İdari Yapılanması 13
1.3. Ortodoks Filistin Cemiyetinin Bilimsel Çalışmaları 18
1.4 Ortodoks Hacılara Yönelik Cemiyetin Politikası 19
1.5. Cemiyetin Eğitim Politikası ve Filistin'deki Rus Okulları 21
1.6. Cemiyetin Yaptığı Kiliseler 23
1.7. Cemiyetin Suriye'deki Rus Okulları 24
1.8. Cemiyete Yönelik Tepkiler 26
1.9. Cemiyetin Faaliyetlerinin Sona Ermesi 27
1.10. Cemiyetin (IPPO) SSCB Dönemindeki Durumu 28
1.11. Cemiyetin (IPPO) Rusya Federasyonu Dönemindeki Durumu 29
İKİNCİ BÖLÜM 33
RUSYA'NIN FİLİSTİN'DEKİ FAALİYETLERİ 33
2.1 Rusya'nın Filistin Politikası 33
2.2 Rus Toplumu ve Kutsal Yerler 34
2.3 Filistin'deki Ortodokslar ve Ruslar 36
2.4. Rus Ortodoksluğu ve Kudüs 38
2.5. Rusya ve Kutsal Yerler Sorununun Ortaya Çıkışı 39
2.6. Kırım Savaşı Sonrası Rusya ve Filistin 41
2.7 Filistin Komitesinin Kuruluşu 43
2.8 Rus Kudüs Genel Konsolosluğunun Kuruluşu 46
2.9 Filistin Komisyonun Kuruluşu 46
2.10. Rus Kudüs Ruhani Misyonunun Kuruluşu 48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 52
BAŞLANGIÇTAN 20.YÜZYILA RUS ORTODOKS KİLİSESİNİN KURULUŞU 52
3.1 Slavların Hristiyanlık Öncesi İnanışları 52
3.2 Slavların Hristiyanlığı Kabulü 53
3.3 Slavlar Arasında Hristiyanlığın Yayılması 53

3.4 Kiev Rus Devleti ve Hıristiyanlık 54
3.5 Rus Ortodoks Kilisesinin Kuruluşu 55
3.6 Rus Ortodoks Kilisesi Merkezinin Taşınması Meselesi 56
3.7 Rus Ortodoks Kilisesi Merkezinin Moskova'ya Taşınması 56
3.8 Rus Ortodoks Kilisesinin Bağımsızlık Meselesi 57
3.9. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Bölünmesi 57
3.10. Kiyev Metropolitliği ve Moskova Patrikliğinin Birleşmesi 60
3.11. Kutsal Sinod'un Kurulması 60
3.12. Kutsal Sinod Sonrası Kilisenin Durumu 61
3.13. Kilisede Reform Çalışmaları 62
3.14. XX. Yüzyılda Kilisenin Durumu 63
3.15. Rus Milliyetçiliği ve Ortodoksluk 64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 65
UKRAYNA ORTODOKS KİLİSESİNİN RUSYADAN AYRILMA MESELESİ 65
4.1 Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Tarihsel Gelişimi 65
4.2. Kiev'in Tarihsel Önemi 68
4.3 Ukrayna Kilisesinin Kuruluş Süreci 68
4.4. Ukrayna'da Bulunan Mevcut Ortodoks Kilise Yapılanmaları 70
4.5. Rusya-Ukrayna Kilise Krizi 71
4.6. Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Rusya'dan Bağımsızlığını İlanı 72
4.7. Ukrayna Ortodoks Kilisesinde Bağımsızlık Sonrası Gelişmeler 73
SONUÇ 75
KAYNAKÇA 79
EKLER LİSTESİ 84
EK-1: Arz-ı Filistin Ortodoks Cemiyeti'ne ait müessesat hakkında Divan-ı Hümayun'dan yazılan evrakın tasdikli suretinin Hariciye Nezareti'ne gönderildiği belge (Hariciye; 194980) 84
EK-2: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin taht-ı idaresinde ve Arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan ve mevcudiyet-i kanunileri musaddak olan mekatibden başka bazı mahallerde açılan mekatib ve inas mektepleri belgesi. (Hariciye, Maarif: 291322) 85
EK-3: Kudüs-i Şerif el-Halil'de Rus Ortodoks Cemiyeti'ne mensup Saint de Macra Misafirhanesi'ne ilave olunacak iki kıt'a oda hakkında belge. (Evkaf, Hariciye, Dahiliye; 199707) 86
EK-4: Rum Ortodoks Cemaati'ne ait mekatibin Şam Rum Ortodoks Patrikliği tarafından Meclis-i Cesimani'nin malumatı olmaksızın, Rus Filistin Cemiyeti'ne teslim edilmesi ne gibi esbaba mebni olduğundan ve patrik mumaileyhin de mesavi-i ahvaline dair varaka gönderilmiş olup iktizayı halin icrasıyla neticesinin inbası belgesi. (Suriye; 65023) 87

EK-5: Hayfa'da kaim Rusya hanedan-ı İmparatorisinden Grandük Serjek'in başkanlığında müteşekkil bulunan Rus Ortodoks Filistin Cemiyet-i Hayriyyesi namına kaydının tashihi taleb olunan hane hakkında yapılması gereken muamelenin istifsarı belgesi. 88
EK-6: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin idaresi altında bulunan mekteplerin nerelerde tesis edileceği ve enva-ı arsa ve miktar-ı ziraları hakkında tahkikat icra ettirilmesi talebi belgesidir. 89
EK-7: Hayfa'da Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'ne ait misafirhaneden başka bir müessese bulunmadığına dair belge. (Hariciye) 90
EK-8: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin taht-ı idaresinde ve Arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan ve mevcudiyet-i kanunileri musaddak olan mekatibden başka bazı mahallerde açılan mekatib ve inas mektebleri belgesi. (Hariciye, Maarif; 291322) 91
EK-9: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan mektepler hakkında bazı ifadeyi havi Rusya Sefareti takririnin gönderildiği belge. (Maarif; 291322) 92
EK-10: Filistin Rus Ortodoks Cemiyetinin Logosu 93
EK-11: Filistin Rus Ortodoks Cemiyetinin kurucusu Vasili Nikolayeviç Hitrovo (1834-1903) 94
EK-12: Grandüşes Elizaveta Fedorovna: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti Başkanı (1905-117) 95
EK-13: Rus-Filistin Komitesinin kurucusu Boris Mansurov 96
Ek-14: Grandük Sergey Aleksandroviç, Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti Başkanı (1882-1905) 97
EK-15: Filistin-Beyt Jala kız okulu öğrencileri 98
EK-16: Filistin-Beyt Jala Erkek okulu öğrencileri 98
EK-17: Filistin-Beyt-Jala Okulu 99
EK-18: Kudüs-Kutsal Kabir Kilisesi 100
EK-19: Fyodor İvanoviç Uspensky 101
EK-20: Büyük Düşes Elizaveta Feodorovna 102
Ek-21: Moskova'da bulunan Cemiyet Merkezi 103
Ek-22: Cemiyetin Günümüzdeki Başkanı S.V. Stepashin 104
ÖZGEÇMİŞ 105

ÖZET

Bu çalışmada Rusya İmparatorluğu tarafından 1882 yılında Kudüs'te kurulan İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti'nin ortaya çıkışı, Cemiyetin kuruluş aşamaları, bilim ve eğitim faaliyetleri, günümüzdeki faaliyetleri, Osmanlı Devleti ile ilişkileri değerlendirilecektir. Bir yandan bilim, kültür ve eğitim faaliyetlerinin Rusya'nın bu bölgedeki politikasıyla ilişkisi irdelenecek, diğer yandan Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya'nın Filistin'deki etkisinin sınırları tartışılacaktır.

Rus Ortodoks Filistin Cemiyetinin, Rusya'dan kutsal topraklara giden hacıları korumak, yerli Hristiyan nüfusun dini ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak, bu bölgenin tarihi ve kültürel mirası üzerine yapılan bilimsel çalışmaları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Cemiyet, çıkarmış olduğu bilimsel dergilerle Filistin ve çevresi üzerine yapılan akademik çalışmalara da katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak, söz konusu cemiyetin yürüttüğü bilimsel ve kültürel çalışmaların neler olduğu ele alınacaktır. Filistin Ortodoks Cemiyetinin faaliyetlerinin Rusya ve Ukrayna kiliselerinin ayrılmasıyla sekteye uğraması, hac yolunun değişmesi söz konusu olduğundan bu iki konu birlikte ele alınmıştır.

Çalışmada tarama derleme, karşılaştırmalı tarih, içerik analizi ve literatür tarama yöntemi kullanılacaktır.

Rus Ortodoks Filistin Cemiyetinin kuruluşu ve Ukrayna Kilisesinin Rusya'dan ayrılma nedenleri nelerdir? Tezde çalışma alanı olarak Filistin (Kudüs) ve Ukrayna'nın seçilmesi, bu iki coğrafi bölgenin Ortodoks Kilisesi açısından kutsal ve üzerinde politikalar yürütülen bir alan olmasından kaynaklanmıştır.

Putin yönetiminin 2014 itibariyle yürüttüğü Ukrayna politikasının, Kilisenin Ukrayna siyaseti ile tam olarak örtüşmediği, hatta onun bölgedeki hedeflerine zarar verdiği düşüncesinden hareketle Ukrayna Kilisesinin Rusya'dan ayrılma meselesi üzerinde de durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ortodoksluk, Hristiyanlık, Filistin, Ukrayna, Bağımsızlık.

ABSTRACT

In this study, the emergence of the Imperial Palestine Orthodox Society, founded in Jerusalem in 1882 by the Russian Empire, the establishment stages of the Society, its scientific and educational activities, its current activities, and its relations with the Ottoman State will be evaluated. On the one hand, the relationship between scientific, cultural and educational activities and Russia's policy in this region will be examined, and on the other hand, the limits of Russia's influence in Palestine before the First World War will be discussed.

The Palestinian Orthodox Society was established to protect pilgrims from Russia to the Holy Land, to meet the religious and cultural needs of the local Christian population, and to support scientific studies on the historical and cultural heritage of this region. The Society has also contributed to academic studies on Palestine and its surroundings through the scientific journals it has published.

As a result, the scientific and cultural studies carried out by the society in question will be discussed. Scan compilation, comparative history, content analysis and literature scanning methods will be used in the study.

What are the reasons for the establishment of the Palestinian Orthodox Community and the separation of the Ukrainian church from Russia? The choice of Palestine (Jerusalem) and Ukraine as the study areas in the thesis is due to the fact that these two geographical regions are sacred for the Orthodox Church and are areas where policies are carried out.

The issue of separation of the Ukrainian church from Russia will also be discussed, based on the idea that the Ukraine policy of the Putin administration as of 2014 does not fully coincide with the Church's Ukrainian policy and even harms its goals in the region.

Key words: Orthodoxy, Christianity, Palestine, Ukraine, Independence.

KISALTMALAR

BEO: Bâbıâli Evrak Odası

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, İ. DH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye

UOK-KP: Ukrayna Ortodoks Kilisesi Kiev Patrikliği

UOK-MP: Ukrayna Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği

UOOK: Ukrayna Ortodoks Otosefal Kilisesi

FRP: Fener Rum Patrikhanesi

ROK: Rus Ortodoks Kilisesi

IOPS: İmparatorluk Ortodoks Filistin Topluluğu

IPPO: İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde devletlerarasındaki mücadelelerin en önemli nedeni din olmuştur. Milletler kendi mensup oldukları dinin yayılması ve hâkim olması amacı ile savaşmışlardır. Din faktörü devletlerin birbirleri ile savaşmadığı dönemlerde ise imparatorluları ve devletleri bölmek, parçalamak veya bir bölgeye hâkim olmak için kullanılmıştır. Tarih boyunca din unsuru en etkin kullanan devletler Rusya ve Fransa olmuştur. Fransızlar Katolikleri, İngilizler ve Amerikalılar Protestanları, Ruslar ise Ortodoksları kullanarak tarihi emellerine ulaşmak için mücadele etmişlerdir.

Ruslar, Bizans İmparatorluğu'ndan Ortodoks Hristiyanların hamiliğini üstlenerek Ortodoksluğun en önemli savunucusu olmuşlardır. Ruslar, I. Petro'dan itibaren yayılmacı bir politika izleyerek sıcak denizlere inmek ve İstanbul'u ele geçirerek Ortodoks Hristiyanlığı hâkim kılmak istemiştir. Rusların tarih boyunca yayılmacı siyaset izlerken genel olarak din faktörünü kullandığını görmekteyiz.

Ruslar ile Rumlar arasındaki en yoğun mücadele alanı Suriye-Filistin bölgesi olarak ifade edebileceğimiz kutsal topraklar olmuştur. Ruslar ve Rumlar bu kutsal coğrafyada kendi emellerini gerçekleştirmek için mücadele etmişler ve bu mücadele sonucunda çatışmaya girmek durumunda kalmışlardır.

Farklı din ve mezhepler için Filistin ve Kudüs ayrı bir önem arz etmektedir. Bu kutsal şehir Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı devletlerin hâkimiyet kurmak için birbirleriyle yarıştıkları bir bölge olmaya başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Avrupalılar Kudüs ve çevresinde kilise ve okul gibi kurumlar açmaya başlamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak Rusya'da Filistin topraklarında faaliyet göstermeye başlayan ülkelerden biri olmuştur.

Avrupalı devletler dünyanın birçok yerinde özellikle de Ortadoğu bölgesinde siyasi ve ekonomik hâkimiyet kurmak için birbirleri ile sürekli mücadele içine girmişler, mücadele aracı olarak da askeri, ideolojik, siyasi ve ekonomik pek çok araç kullanmışlardır. Daha sonra bu sürece eğitim ve din faktörleri de eklenmiştir. Filistin, Rusya için ekonomik anlamda bir şey ifade etmese de dini ve kültürel açıdan çok önemli bir konuma sahip olmuştur (Üre, 2019, s.4).

Rus düşünce sistemine göre kutsal topraklar olarak nitelendirilen yerler tarih boyunca önemli görülmüştür. Ruslar için Kudüs, İstanbul, Antakya ve İskenderiye kutsal olarak kabul edilmiştir. Kudüs, Mısır, Yunanistan, Anadolu, Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ, Bulgaristan ve Romanya Bizans İmparatorluğu'ndan miras olduğu düşüncesi ile Rus Ortodoks mirası olarak değerlendirilmektedir. Bu zikredilen coğrafya içerisinde sadece Kudüs üç semavi din tarafından kutsal olarak kabul edilmiştir. Rus düşüncesine göre Ortodoks Doğu olarak değerlendirilen kutsal yerler, Ortodoks kültürünün doğduğu yeri temsil etmektedir. Bu düşünceye göre Kudüs, Rus Ortodoksluğu için vazgeçilmez bir yer olmuştur (Yılmaz, 2018, s.220).

1830'lu yılların başında Rusya Filistin bölgesindeki faaliyetlerini etkin hale getirerek güçlendirmiştir. Kudüs'te yabancı konsoloslukların açılmasına ve misyonerlik çalışmalarına izin verilmesi ile güç dengeleri bozulmuştur. Rusya, konsolos Konstantin Baziliy'i Kudüs'e göndererek bu bölgede çalışma yaptırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda Başrahip Porfiriy Uspenskiy öncülüğünde Rus Ruhani Misyonu açılmıştır. Rusya'nın İngiltere ile bölgede etkin olmak için girmiş olduğu mücadele Kırım Savaşı sonrasında sonuçsuz kalmıştır. Avrupalı devletler Rusya'nın bölgede Ortodoksların hamisi olma çabalarını, Osmanlı Devleti'ni kullanarak sonuçsuz bırakmışlardır. Rum Ortodoks Kilisesi, Rus Ortodoks Kilisesinin (ROK) bölgede aktif olmasını istemediği için Rusların bölgeye yerleşmelerini istememişlerdir. Tüm bu gelişmelere karşı Rusya, kutsal topraklarda Ortodoksların koruyucusu olma çabalarından vazgeçmemiştir.

1850 tarihinde Ortodoks ve Katolikler arasında Kudüs'te bulunan kutsal kabir ve Kutlu Doğum Kilisesinin kimin olacağı ile ilgili bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Katolikler lehine karar vermesi ile taraflar arasında çatışmaya dönüşmüştür. Bu çatışma durumu Kırım Savaşı'na neden olmuş ve Rusya'nın buradaki etkinliği azalmaya başlamıştır. Avrupalıların Kudüs'teki etkinliği artmaya başlamıştır. Avrupalılar Rusya-Osmanlı arasındaki gerginlik durumundan yararlanarak Rusya'nın Kudüs'teki etkinliğini zayıflatmışlardır. Yaşanan bu gelişmelere rağmen Rus Ortodoksların Kudüs'e ilgisi devam etmiştir. Ruslar için Kudüs, hac ziyareti için vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. Ruslar tarafından Kudüs'e hastane, okul, kilise ve misafirhane gibi yapılar inşa edilmiştir (Yılmaz, 2018, s.221).

Kudüs, Rus Ortodoks düşüncesini oluşturan ruhbanlık için kutsal bir şehirdir. Bu düşünceye göre Kudüs'ü ziyaret eden kişiler kutsanmış sayılırlar. Kudüs, Ruslar için 12. yüzyıldan itibaren önemli bir hac mekânı olmuştur.

Rus tarihinde Antik Doğu olarak isimlendirilen Filistin, Lübnan, Mısır ve Suriye bölgelerine Rus Çarlığı tarih boyunca ilgi göstermiştir. İmparatorluk Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti ve Rus Ruhani Misyonu, Rus Çarlığının Filistin politikasında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Çarlık döneminde Ortodoks kimliği ön plana çıkarılarak Kudüs bölgesinde etkili olmaya çalışmışlardır. Kudüs'te ROK için kutsal olarak kabul edilen yerler Yedi kiliseler, Aynoroz, Nubya ve Kudüs olarak sayılabilir.

Ruslar Hristiyanlığı Bizans üzerinden öğrenmiştir. Ruslar Altın Orda devletinin tesiriyle kendilerine özgü bir Ortodoksluk kurmuşlardır. Rus Ortodoks kilisesi zaman içerisinde Doğu Romanın kontrolünden çıkmıştır. Rusya Rum Başpiskoposu Isidor'un 1439 tarihinde Floransa Konsili'ne katılması ile Ortodokslar arasındaki ayrılık derinleşmeye başlamıştır. Ruslara göre bu olay ile Rumlar Ortodoksluğa ihanet etmişlerdir. İstanbul'un fethedilmesi ile Rum Ortodoksların cezalandırıldığı düşünülmüştür.

Rusların Üçüncü Roma düşüncesinin temeli de bu olaya dayandırılmaktadır. Ruslar arasında "Moskova Üçüncü Roma" fikri siyasi bir doktrin olarak kullanılmaya başlayacaktır. Üçüncü Romanın fikir babası rahip Filofey'dir. Bizans'ın yıkılması ile Roma'nın misyonu tek bağımsız Ortodoks devlet olan Moskova'ya geçmiştir.

Bu bağlamda 19. yüzyılda Filistin'de varlık göstermeye başlayan ülkelerden biri de Rusya İmparatorluğu olmuştur. Orta Doğu'da bulunan Ortodoks Hristiyanların kaderiyle yakından ilgilenen Rusyalı diplomatlar, bu bölgedeki eğitim ve bilim faaliyetlerini de aktif bir şekilde desteklemişlerdir. 1882 yılında kurulan Filistin Ortodoks Cemiyeti'nin faaliyetleri, Rusya İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki politikasına ve Rusya'nın nüfuzunun sınırlarına ışık tutmaktadır (Üre, 2019, s.6). Filistin Ortodoks Cemiyeti'nin kurulması Rusya'nın Avrupalı devletlerle bir güç mücadelesine de girdiğinin açık bir göstergesi olmuştur.

Filistin Ortodoks Cemiyeti, Rusya'dan Kudüs'e giden hacılara yardım etmek, onların yol güzergâhında ihtiyaçlarını karşılamak ve onları yolculuk esnasında dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korumak, Kudüs'te bulunan yerli Hristiyanların kültürel ve dini gereksinimlerini karşılamak ve bölgede yapılan bilimsel çalışmalara destek sağlamak gibi amaçlar ile hizmet etmiştir. Cemiyet ayrıca çıkarmış olduğu dergiler ile akademik çalışmalara da destek olmuştur (Üre, 2019, s.10), (Gölpınar, 2019, s.27).

Rusya'nın Osmanlı topraklarında çeşitli alanlarda faaliyetlere başlaması 1774 tarihinde Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlamıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya Osmanlı limanlarında gemi bulundurma ve konsolosluk açma hakkı

elde etmiştir. Ayrıca Rus vatandaşlar Osmanlı topraklarında ticaret yapma, seyahat etme hakkı elde etmiştir. Osmanlı topraklarında ikamet eden Rus vatandaşların kişisel güvenlikleri ve ibadet etme özgürlükleri güvence altına alınmıştır (Çetinkaya, 2021, s.85).

Avrupa'nın Filistin coğrafyasına olan ilgisi Filistin'in 1830'lu yıllarda İbrahim Paşa'nın idaresine girmesi ile daha da yoğunlaşmıştır. Müslümanların tepkisine rağmen etki alanlarını Suriye, Anadolu ve Beyrut'ta artırmışlardır. Bu bölgelerde okullar ve kolejler açmışlardır. Rusya'nın bölgede üniversite açamaması hem maddi açıdan yaşanan zorluklar hem de Ortodoksların eğitim için Rusya'da bulunan ilahiyat akademisine gönderilmelerinden dolayı olmuştur (Çetinkaya, 2021, s.86).

Rusya ilk olarak 1830 da Kudüs Ortodoks Kilisesine ilgi duymaya başlamıştır. Ortodoksların diğer mezheplerin (Katolik ve Protestan) faaliyetleri neticesinde mezhep değiştirmeye başlaması Rusya'da endişe oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi kutsal topraklar olarak adlandırılan bölgeye müdahale etmek için bir gerekçe olarak görmüştür. Aksi durumda bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başlayacaktır (Üre, 2019, s. 13).

Rusya, Doğu Akdeniz havzasında varlığını açmış olduğu temsilcilik ve konsolosluklarla kabul ettirmeye çalışmıştır. Bölgedeki etkisini ticari ve dini faaliyetlerle hissettirmeye çalışmıştır. Rusya'nın kutsal topraklardaki politikası Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode (1822-1856) göreve gelmesiyle değişmeye başlamıştır. Bu tarihe kadar Rusya'nın Kahire, İskenderiye ve Yafa'da konsolos temsilciliği bulunmaktaydı. Temsilciler, Ortodoks olmadığı ve Rumca bilmedikleri için burada bulunan din adamları ile olumlu bir ilişki kuramamışlardır (Çetinkaya, 2021, s.90).

Nesselrode'a[1] göre Rusya'nın bölgede uygulayacağı Ortodoks siyaseti yerel halkın ihtiyacını karşılayabilecek durumda olursa ancak başarılı olabilirdi. Ancak Kudüs'te bulunan Kudüs Rum Patrikliği hiyerarşisi önemli bir engel teşkil etmekteydi. 1841 tarihinde Rusya'nın bölgedeki nüfuz mücadelesine destek sağlamak amacıyla Rus Kutsal Sinodu'na emir vererek Rum din görevlileri ile yakın irtibat sağlanmasını istemiştir (Türkkan, 2013, s.2).

Uspenskiy, 1843 tarihinde Mısır, Suriye ve Filistin'e keşif gezisi yapmış bu suretle bölgenin Ortodoks haritasını çıkararak Beyrut'a gelmiştir. Bu keşif gezisi ile Ortodoksların nerelerde yaşadıkları ve kiliselerin ne durumda olduğu hakkında bilgi edinmiştir. Filistin'de Ortodoks Araplar ile Rum din adamları arasındaki anlaşmazlığı görmüş Protestan ve Katoliklerin başarılarına şahitlik etmiştir. Kudüs ile ilgili hazırlamış olduğu raporda Kudüs kilisesinin

[1] Alman asıllı bir Protestan olan Dışişleri Bakanı

içinde bulunduğu olumsuz koşulları, Arap cemaatin içinde bulunduğu cehaleti anlatmış ve kiliseyi içinde bulunduğu bu olumsuz durumdan kurtarmak için Rusya'nın müdahale etmesini ve din adamlarının bölgeye gönderilmesini tavsiye etmiştir.

Ayrıca bölgeye gönderilecek olan piskopos hakkında şöyle yazmıştır: "*Kudüs Kilisesi'nin yönetiminde yer almalı, Sinod ve Kutsal Türbe Kardeşliği'ni yönetmeli, yerli çocuklar için Rus okulları açmalı, Rusça kitapları Arapça'ya çevirterek Suriye, Filistin, Mısır'da dağıtmalı, vakıflar kurarak halka hizmet götürmeliydi. Ayrıca Rus Konsolosluğu yerine doğrudan Rus Kilisesi Sinodu'nun emrinde olmalıydı"* (Gümüş, 2009, s.17).

Uspenskiy'nin hazırlamış olduğu bu rapor Rusya'nın Doğu kiliseleri üzerine daha fazla yoğunlaşmasını sağlamış ve Rusya'nın bölgedeki faaliyetleri bu rapor doğrultusunda gerçekleşmiştir. Uspenskiy burada bulunan Arap cemaate karşı farklı bir ilgi duymuş, buradaki Arap gençlerin eğitimine önem vermiştir. Kurmuş olduğu dini misyonun gelirinden Arap papazlara maddi destek sağlamıştır. Bu durum Arap milli bilincinin oluşmasını sağlamış ve bu en önemli başarısı olmuştur. Bununla beraber Rus hükümeti gerekli desteği vermediği için çalışmalarında kısmi başarı elde etmiştir. Uspenskiy, 1853-1856 Kırım Savaşı'nın çıkması ile ülkesi Rusya'ya dönmek durumunda kalmıştır (Gölpınar, 2019, s.29).

1856'da kurulan Rus Buharlı Gemicilik ve Ticaret Şirketi, Rusya'nın bölgedeki çalışma faaliyetlerine çok önemli katkı sağlamıştır. Kurulan bu şirketin çalışmalarını koordine etmek amacı ile Filistin komitesi kurulmuştur. Filistin komitesi Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun artırılması için önemli bir araç olmuştur (Çetinkaya, 2021, s.95).

17. yüzyılın sonlarında Rus Çarlığı, Osmanlı devleti ile imzalamış olduğu İstanbul Anlaşması ile Rus hacılar ve Ortodoks Doğu olarak isimlendirilen kutsal toprakları gerekçe göstererek Kudüs'te hak iddia etmiştir. Rusya ilk defa bu anlaşmada ifade edilen dini konuları gerekçe göstererek Osmanlının iç işlerine karışma hakkı elde etmiştir. Osmanlı ve Rusya Çarlığı arasında yapılan İstanbul Anlaşmasının 12. Maddesine göre Kudüs'e gitmek isteyen Rus vatandaşlarına ve Rus din adamlarına izin verilmesi, bu kişilerden yol güzergâhında vergi alınmaması ve Osmanlı topraklarında Rus hacılara zarar verici herhangi bir uygulamada bulunulmayacağı haklarını elde etmiştir. 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile Rusya Ortodoksluğun hamiliğini elde etmiştir.

Hristiyanlar için Kudüs en önemli hac mekânlarından biri olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Kudüs'e hac için gelenlerin sayısında çok büyük artışlar meydana gelmiştir. Rusya

Kudüs'te varlığını gösterebilmek için vatandaşlarını Kudüs'e hacca gitmeleri noktasında teşvik etmiştir. Buraya hacca gelen en kalabalık gruplar Ruslar olmuştur.

Hristiyanlıktaki hac vazifesi, İslamiyet'te olduğu gibi belirli bir gün veya zamana bağlı değildir. Hristiyanlıkta kutsal olduğuna inanılan yerlere günahlardan arınmak, içsel aydınlanma ve Hz. İsa'yı daha iyi anlayabilmek için yapılan yolculuk hac olarak isimlendirilmektedir. Hac mekânları arasında Kudüs önemli bir konuma sahiptir. Bunun nedeni ise Hz. İsa'nın burada çarmıha gerildiğine inanılmaktadır (Gölpınar, 2019, s. 356).

Bizans İmparatoru Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesi, Kudüs için kritik öneme sahip olmuştur. Annesinin burayı ziyaret etmesi ile, burada Hristiyanlar için kutsal kabul edilen mekânların belirlenerek inşaat çalışmaları yapılmıştır. Bu gelişme ile Kudüs bir hac mekânı olmuştur. Doğuş Kilisesi ve Kutsal Kabir Kilisesi Hristiyan haccının iki önemli kilisesi olmuştur.

Ülkelerin vatandaşlarını hac vazifesi için Kudüs'e gitmeleri konusunda teşvik etmeleri ile bu kutsal şehre gelen ziyaretçilerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Bu sayı Paskalya döneminde daha da artmıştır.

Rusların Hristiyanlığı kabul etmeleri ile hac yolculuklarında Ruslarda görülmeye başlanmıştır. Rus İmparatoru Çar İvan, ölen oğlunun ruhuna sadaka dağıtılması için Doğuya bir grup göndermiştir. Bu devlet tarafından yaptırılan hac yolculuğunun ilkini oluşturmuştur. Ortodoks Ruslar için Kudüs, Hz. İsa'nın öldürüldüğü yerdir. Buraya gelen hacılar ölüme hazırlanmak için Kudüs'e gelirlerse sonsuz hayatı kazanacaklarını düşünüyorlardı. Bu düşünce ile genel olarak ilerleyen yaşlarda hac ziyaretine gelirlerdi. Hz. İsa'nın göğe "yükseldiğini" düşünerek hacca gitmek inançlarının özünü oluşturmaktadır. Filistin bölgesi Kutsal Rusya'nın bir devamı olarak algılanmaktadır. Hacılar kiliselerde ayinden sonra aldıkları ateşi söndürmeyerek Rusya'nın en uzak bölgelerinde bulunan kiliselere götürürlerdi. Oradaki kiliselerin kandilleri bu ateşle yakılarak kutsal şehir Kudüs ile bir bağ kurulmuştur.

Rusya, Kudüs'e gelen hacılar için Osmanlı Devleti'nden birtakım ayrıcalıklar istemiştir. Rus hacılara Osmanlı ile Rusya arasında yapılan 1701 İstanbul Anlaşması ve 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmaları ile güvenli yolculuk yapma ve vergi muafiyetleri gibi önemli imtiyazlar verilmiştir.

Kırım Savaşı sonrasında Rusya bölgede etkinliğini artırmak için daha çok hacının gönderilmesi için çalışmalar yapmıştır. Rus hacılara ve kutsal yerlere maddi destekte bulunmak için 1858 tarihinde Filistin Ortodoks Cemiyeti kurulmuştur.

19. yüzyılda özellikle büyük devletlerin rekabet alanı haline gelen Kudüs'te devletler kendi güçlerini ve varlıklarını göstermek için çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir. Bu çerçevede Kudüs'ün dini olarak kutsal bir yer olması dini faaliyetlerin ön planda olmasını sağlamıştır. Bu devletler arasında Rusya, buradaki etkinliğini artırmak için vatandaşlarını Kudüs'e hac yapmaya gitmeleri için teşviş etmiştir.

Rusya, Rus hacılara Kudüs'e yapılacak hac ziyaretlerini gemilerle Odesa[2] üzerinden yapılması için teşvik etmiştir. Odesa şehri günümüzde Ukrayna devletinin sınırlarında bulunmaktadır. Daha önce Kırım üzerinden yapılan hac yolculukları daha sonra Odesa üzerinden yapılmaya başlanacaktır. Böylece Ukrayna (Kiev) ve Filistin arasında hac güzergâhı üzerinden bir bağlantı kurulmuştur. Ancak günümüzde Ukrayna Kilisesinin Rus Kilisesinden ayrılmasıyla bu hac güzergahı bozulmuştur.

Kudüs ve Ukrayna arasında Odesa üzerinden bir hac güzergâhı belirlenmesi ile iki coğrafi bölge arasında hem hac konusu üzerinden hem de Ortodoksluk üzerinden bir bağ oluşmuştur. Rusya, Kudüs'te Ortodoks düşüncesi üzerinden hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda tarih boyunca Rusya, Ukrayna'da da Ortodoks düşüncesi çerçevesinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır.

Dualı'nın (2019) deyimi ile Ukrayna toprakları iki düşman kardeşin mücadelesi ve kavgası arasında sıkışmış coğrafi bir bölgedir. Ukrayna bölgesi tarih boyunca çok önemli olaylara şahit olmuştur. Günümüzde Rusya-Ukrayna arasındaki tarihi çekişme devam etmektedir. Temeli 10. yüzyıla kadar gidebilecek olan bu meselenin hem dini hem de siyasi-kültürel nedenleri bulunmaktadır. Başkenti Kiev olan Ukrayna bölgesi Bizans'ın yoğun gayretleri sonucunda 988 tarihinde Ortodoksluğu benimseyerek İstanbul'a bağlılığını bildiren bir metropolitlik olmuştur.

Rusya ve Ukrayna arasındaki tarihi sorun Kiev metropolitliğinin Kiev şehrinden Moskova yakınlarındaki Vladimir şehrine taşınması ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren Moskova ve Kiev arasında kilise mücadelesi başlamış oldu. 1590 tarihinde Moskova'nın Bizans'ın öncülüğünde patriklik seviyesine çıkarılması, Kiev kiliselini Moskova karşısında çaresiz ve savunmasız bırakmıştır.

[2] Ukrayna'da Karadeniz kıyısında bulunan bir kent

Çarlık Rusya'sının giderek güçlenmesi ve Ortodoks Slavlar üzerinde hamilik iddia etmesi Kiev karşısında daha da güçlü bir konuma getirmiştir. Kiev metropolitliği, Fener Patrikhanesinin onayı ile Moskova'ya devredilmiştir. Bu şekilde Kiev Metropolitliği, Moskova Patrikliğinin etkisi altın girmiştir.

1917 Bolşevik Devrimi ile Ukrayna'da bağımsız kilise için çalışmalar başlamıştır. Ancak bu girişim Sovyetlerin sert tepkisi ile sonuçsuz kalacaktır. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile Ukrayna'da bağımsız bir kilise kurulması için tarihi bir fırsat oluşmuştur. Kiev Patrikliğinin bu bağımsız kilise mücadelesi Ukrayna devleti tarafından her fırsatta desteklenmiştir. Bu mücadelenin sonucunda 2019 tarihinde Fener Rum Patrikliği, Ukrayna'da Ukrayna Birleşik Kilisesinin kurulmasına onay vermiştir. Ukrayna Kilisesinin kurulması, tarihte Filistin Ortodoks Cemiyeti adı altında kurulup 2000 yılı sonrası Rusya'da yeniden aktif hale gelen cemiyetin faaliyetlerinde önemli değişiklikler yapma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu cemiyet, Rus Ortodokslarını Odesa üzerinden hac için teşvik ederken şimdi bu hac yolu değişmek zorunda kalacaktır. Ayrıca Ukrayna Kilisesinin de Filistin Ortodoks Cemiyeti faaliyetlerini tanımaması nedeniyle bu girişim Ortodokslar arasında bir ayrıma neden olacaktır. Filistin Ortodoks Cemiyetinin tüm Ortodoksları temsil ettiği öngörüsü artık geçerli olmayacaktır. Hatta Kudüs'te Ukrayna Kilisesinin de hak talep etme ve faaliyete geçme girişimleri olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUS İMPARATORLUĞU ORTODOKS FİLİSTİN CEMİYETİ

1.1.Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti Kuruluşu (Arz-ı Filistin Cemiyeti)

Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin kurulma düşüncesi 1871 yılında Kudüs'ü ziyaret eden V. Nikolaevich Khitrovo'ya ait bir fikir olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı belgelerinde cemiyetin adı Arz-ı Filistin olarak geçmektedir (BEO/3955- 296596). Katolik ve Protestanlar hem nüfus olarak hem de sahip oldukları okul sayısı olarak Ortodokslardan fazla bulunmaktaydılar. Rusya ise bölgede yeni yeni varlığını hissettirmeye başlayacaktır. Rus Çarı, 8 Mayıs 1882'te Arz-ı Filistin Cemiyeti'nin kuruluşunu onaylamıştır. Bölgedeki diğer devletlerin endişelerini azaltmak için cemiyetin kuruluş tüzüğüne "Cemiyet hayır işleri ve bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuştur" maddesini eklemişlerdir. (Türkkan, 2013, s.3).

Cemiyetin diğer kuruluş amaçları; din adamlarına, yerli halka ve kiliselere maddi yardımda bulunmak. Bu bölgede okul, hastane ve otel açmak. Ortodoks hacılara yardım etmektir. Kutsal mekânlar hakkında bilgi toplamak ve bu bilgileri Rusya'ya yayılmasını sağlamak şeklinde açıklanmıştır. Cemiyetin sloganı olarak da İncil'den "Zion uğruna barışı elden bırakmayacağım ve Kudüs uğruna dinlenmeyeceğim" ayeti alınmıştır (Hopwood, 1969, s. 104).

Cemiyetin bir görevi de Rus halkını Orta Doğu hakkında bilgi vermek amacıyla yayınlar çıkarmaktı. Cemiyet, coğrafi anlamda dar bir bölgede çalışmakla beraber, Rusya'nın yetiştirmiş olduğu Bizans uzmanlarını ortak bir amaç etrafında bir araya getiren ilk kurum olmuştur. Din, eğitim ve hayırseverlik alanındaki çalışmalarının yanında kendisine bilimsel bir hedef belirleyen cemiyetin çalışmalarını siyasetle uyumlu hale getirmeyi bir hedef olarak açıklaması önemli bir noktadır. Bu durum, siyaset, bilim ve dinin iç içe geçmesine açık bir örnek oluşturur. Cemiyetin arması ve sloganı da ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yunanca da Hazret-i İsa'yı temsil ettiği düşünülen "X" ve "P" harfleri Cemiyetin armasını oluşturuyordu (Üre, 2019, s.6).

Cemiyetin kuruluş aşamasında en aktif rol oynayan kişi Vasiliy Nikolayeviç Hitrovo olmuştur. Hitrovo, Kudüs'e yapmış olduğu hac ziyareti sonrasında bölgenin sorunları ile daha

yakından ilgi göstermeye başlamıştır. Bu seyahat sırasında bölgede bulunan Rus hacılar ve Ortodoks Arapları gözlemleme imkânı bulmuştur (Stavrou, 1963, ss. 57-58). Hitrovo'nun şahsi olarak gösterdiği çaba sonrasında Cemiyet 1882 de açılmıştır. Cemiyetin kuruluş günü ilk Hristiyan Roma İmparatoru olan Aziz Konstantinos'un anımsanma günü olduğu için özellikle seçilmiştir. Cemiyetin kuruluşundan yedi yıl sonra III. Aleksandr cemiyeti koruması altına alarak Filistin meselesinden sorumlu imparatorluk kurumu olarak tanımıştır (Çetinkaya, 2021, s. 5).

Arz-ı Filistin Cemiyeti'nin ilk başkanı III. Aleksandr'ın kardeşi Grandük Sergey Aleksandroviç olmuştur. Başkanın sekreterliği görevini ise Hitrovo üstlenmişti. Cemiyetin ikinci başkanı ise Tertiy Ivanoviç Filippov'du. Kırk üç kurucu üyesinden cemiyetin daha öncesinden kurulmuş Filistin Heyeti'nden sadece bir ismin olması, yeni ve daha önce yapılmış olan hataları tekrarlamayan bir cemiyet kurma düşüncesine işaret ediyordu. Cemiyetin kurucuları arasında aristokrasi, akademi ve bürokrasiden çok fazla isim vardı. Filistin konusunda araştırma yapan uzamanlar ya da 5.000 rublenin üzerinde bağış yapanlar onursal üye olarak kabul edilmişlerdir (Aksın, 2017, s.5).

Üyeler içerisinde hem kiliseden hem de yerel kişilerden çok sayıda Arap olan Ortodokslarda bulunmaktaydı. Cemiyetin bilimsel çalışmalarına Ortodoks Arapların önemli bir şekilde katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Özet olarak cemiyet, Rus bilim adamları ile Ortodoks Arap halkının, daha sonrasında Filistin ve Suriye siyasetinde yer bulacak kişiler arasında bir köprü görevi görmüştür (Gölpınar, 2019, s.98).

Cemiyetin temel görevleri Filistin'de bilimsel ve kültürel çalışmaları destelemek, muhtaçlara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, sağlık ve eğitim hizmetleri sağlamak ve Ortodoks Hristiyan hacılara konaklama imkânı sağlamaktır (Türkkan, 2013, s.4).

Kuruluş sözleşmesinde cemiyetin kuruluş amaçları şu şekilde belirtilmiştir: "*Doğunun kutsal yerleri hakkındaki bilgilerin Rusya'da yayınlanması, Ortodoks hacılara yardım edilmesi, oteller, hastaneler kurulması, yerel halka, kiliselere, manastırlara ve papazlara maddi yardım yapılmasıdır. Cemiyetin mümkün olduğu kadar çabuk Filistin Komisyonunun işini yükleneceğini ve Filistin'deki Rus konsolosluğu ile Kudüs'teki Rus Misyonunun talimatları ve tavsiyesi ile faaliyetlerini uzlaştırmaya çalışacağı vurgulandı. Üyelik Cemiyetin amaçlarından biriyle ilgili olduğunu söyleyen bütün Ruslara açıktı ve Cemiyet başkan olarak İgnatev, Mansurov, Porfiri, Antonin ve Leonid gibi İmparatorluk ailesinin çoğunu içeren onursal üyelerden birini başkan olarak seçmekte özgürdü*" (Aytekin, 2010, s.140).

Khitrovo, 1889 senesinde Cemiyetin sekreterliğine getirildi ve hayatının sonuna kadar bu görevi devam ettirdi. Cemiyetin başarısı için tek başına mücadele etti. Cemiyet ile ilgili bilgilerin Rusya'da duyurulması ve yayılması ile ilgili ihtiyacı ilk olarak o fark etti ve Rus İmparatorluğunda cemiyetin şubelerinin açılmasını sağladı. 1896 yılına kadar bu çalışma ile cemiyet 20 şubeye ulaştı. Bu sayı 1902'de 43 şubeye ulaşmıştır. Khitrovo, cemiyeti küçük bir sermaye ile kurmuş ve daha sonra cemiyetin nereden nasıl bir gelir elde edeceğini hesaplamamıştı. İlerleyen yıllarda Rus Çarından ekonomik olarak destek istemiş, Çar maddi yardımda bulunmamış ancak himayesini genişletmiştir. Cemiyet bağışlara ve hediyelere güvenmek zorunda kalmıştır. Bu durumda yardım istenecek tek yer Sinod kalmıştı. Sinod tarafından toplanan paraların Filistin için toplandığı ilan edilmiştir (Türkkan, 2013, s. 5).

Khitrovo, 1883 yılında Filistin'deki Rus okullarının sorumluluğunu verecek bir kişi bulmak istedi. Bir Arap olan Moskova ilahiyat fakültesinden mezun olan Alexandr Kezma bu göreve getirilmiştir. Kezma buradaki okulların gelişimi için çaba göstermiş ve 1907 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Nikodemos'un halefi Gerasimos, Antakya'nın daha önceki patrikliğini yapıyordu ve cemiyetin çalışmalarına ve faaliyetlerine karşı çıkmaktaydı. Hem Rus Çarı hem de Rus devleti Filistin'deki cemiyet faaliyetlerine Rumların engel çıkardıklarının farkındaydı. 1895 yılında Rus Kilisesi Sinodu'na Cemiyetin yapmış olduğu çalışmaları eleştiren ve Rumlar ile ilgili ön yargısını bildiren bir bildiri gönderilmiştir (Hopwood, 1969, s.106).

Cemiyetin büyümesine ve genişlemesine karşı faaliyet gösteren bir grup bulunmaktaydı ve bu grup çeşitli sebeplerden ötürü cemiyetin sahip olduğu haklarını yok sayarak Ruslara karşı Rum kilisesini desteklemek suretiyle engellemelerde bulunmaktaydı. Bu kişiler arasında Mansurov ve T.I. Filippov bulunmaktaydı. Bu kişiler cemiyetin kuruluş aşamasında Khitrovo'nun hedeflerini benimseyip onay vermişlerdi. Ancak cemiyetin Panslavcıların eline düştüğüne inanıyorlardı.

Hitrovo'ya göre Filistin'deki kilise meselesinin iç yüzünün kavranabilmesi için Suriye ve Filistin'de Ortodoks Araplarla Rum ruhbanların ilişkilerinin Balkanlarda bulunan Ortodoks olan Slavlarla münasebetlerinin benzer olduğunun tespit edilerek ortaya çıkarılması gerekliydi. Bahse konu olan bu gelişme ile Hitrovo'nun işaret etmiş olduğu Bulgar Eksarhlığı[3] sorununda olduğu gibi Suriye ve Filistin'deki kilise meselesinden de bu bağlantılar sorumlu idi. Öyle ki yüksek yöneticilerin tamamının ve alt yöneticilerin büyük bir bölümünün Rum kökenli ruhbanlardan meydana geldiği bu oluşumda yerel insanlara (Ortodoks Araplara) kilise

[3] Bulgar Eksarhlığı, Osmanlı imparatorluğunda yaşayan Bulgar Ortodoks Hristiyanların din ve eğitim haklarını sağlayan aynı zamanda koruyan bir kurumdur.

idaresinde hiçbir şekilde söz hakkı vermiyordu. Bundan dolayı Hitrovo'ya göre Rusya, Suriye ve Filistin'de sistemli bir siyaset uygulanabilmesi için burada bulunan yerel halkın kendi kilise yönetimini oluşturma isteklerini desteklemeliydi, bu meselenin tartışmasız tek bir yolu da bu insanlara ruhanî eğitim verilmesinden geçmektedir (Aksın, 2017, s.181).

Hitrovo'nun bu düşüncelerini uygulayabilmesi için Rus yöneticilere Rusya'nın dış politikasında Suriye ve Filistin'in Rus hacıları korumanın ötesinde bu meselenin öneminin anlatılabilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı Hitrovo'ya göre Suriye ve Filistin'in Rusya'nın Orta Doğu'daki coğrafi olarak stratejik ve önemli konumunun büyük güçler siyasetinde anahtar role sahip olduğunu vurgulamıştı. Buna göre; *"Bana Filistin'de hacılarımızı yönlendirmekten başka ne çıkarımız olduğunu soruyorlar. Ruhanî çıkarlar bağlamında da Batı'da yayımlanan Filistin'e dair yüzlerce eser bu çıkarların mevcut olduğunu göstermektedir. Biz Ortodoksluğun bulunduğu her yerde Rumların mirasçılarıyız. Türkleri sadece Tuna'da mağlup etmek Slavlığa tek destek değildir, Fırat nehrinde, Akdeniz sahillerinde Ortodoks Araplara dayanarak yenmek gerekir. Gürcistan ve Ermenistan üzerinden Filistin'le neredeyse temas kuruyoruz ve Küçük Asya'yı kuşatıyoruz. Asya'da üstünlük savaşı sadece Hindikuş dağları ya da Himalayalar üzerinden değil, Fırat'ın vadilerinde ve Cebel-i Lübnan'ın kanyonlarında yapılır ki buralar daima Asya'nın kaderine dair dünya savaşının bittiği yerdir"* (Çetinkaya, 2021, s.8).

Bu düşünce ile Filistin'den Rusya'ya gelen Hitrovo, hayatını Suriye ve Filistin'deki Rus politikası ve Ortodoksluğun sorunlarını çalışmaya adamıştır. Rusya'ya geldikten sonra temel düşüncesi, kutsal topraklarla ilgili araştırma yapmak, Rus hacıları korumak, Filistin'de arazı almak, Rusya içerisinde kutsal topraklarla ilgili bilgi yaymak, Ortodoks Araplar içerisinde çalışmalarda bulunmak, Rus kültürünü yaymak ve bunlarla birlikte Kudüs Rus Ruhani misyonunun yanlışlarından ders çıkararak yeni bir Rus Cemiyeti kurmak istemiştir (Aytekin, 2010, s.166).

Hitrovo, kutsal toraklar olarak isimlendirilen Filistin'de Rus varlığının tarihi ve buradaki var olan sorunlar üzerine düşündükten sonra bu sorunların nasıl çözüme kavuşabileceği ve nihayetinde Rusya'nın bu bölgede Ortodoksluğun hâkim olması için ne yapması gerektiği üzerinde durmuştur. Bunların sonucunda Hitrovo, Ortodoks Arap nüfusun ihmali ve Rusya'nın bölgedeki en önemli nüfuz aracı olarak gördüğü Rus hacıların suiistimal edildiği ile ilgili sorunlar üzerinden Rum karşıtı bir siyaset izleyerek Rusya'nın Filistin'de Ortodoksluğun tek ve hâkim öncüsü olması gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur. Hitrovo, Rusya'nın Ortodoksluk düşüncesi ile ilgili tarihî sorumluluğunu şu sözleriyle ifade

etmiştir:*"Üzerimizdeki Ortodoksluğu koruma görevini unutmamalıyız ve Amerikan Protestan Robinson'un sözünü hatırlamalıyız: eğer Katolik, Fransa'nın doğal müttefiki ise, Protestan İngiltere ve Almanya'nın ve aynı şekilde Ortodoks Rusya'nın doğal müttefikidir*" (Hopwood, 1969, s.108).

Hitrovo'nun etrafında bulunan aydın ve bürokrat kişilerden oluşan insanların kurucu üye olarak katılması ile cemiyetin idari yapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bundan dolayı kurucu üyelik uygulaması, Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti'ni, bölgedeki Rus varlığının öncü kurumları olan Kudüs Rus Ruhanî Misyonu ve Filistin Komisyonu'ndan ayıran önemli bir faktör olmuştur. Bu çerçevede Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti, İmparatoriçe Maria Aleksandrova'nın ölümünün ve Grandük'ün kutsal toprakları ziyaret etmesinin yıldönümü olan 21 Mayıs 1882 gibi önemli bir tarihte, faaliyetlerine başlamak üzere resmi olarak açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır (Aytekin, 2010, s.152).

Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin kurucuları içinde Suriye ve Filistin'deki Rus siyasetini bilen akademisyenler, askerî ve sivil bürokratlar, vâkıf soylular, olarak 43 kişiden meydana gelmiştir. Bu kişilerin benzer buluşma noktası, hacı olarak kutsal toprakları ziyaret etmiş olmaları ve kutsal toprakların tarihi ve arkeolojisine dair birtakım çalışmalar ve araştırmalar yapmış olmalarıydı. Cemiyet'in kurucuları arasında hanedan soyundan olan İmparator III. Aleksandr'in kuzeni Grandük Mihail Mihailov ve birâderi Grandük Sergey Aleksandroviç en önemli kişilerdi.

Grandük Sergey, kutsal topraklara yapmış olduğu hac seyahati sırasında Kudüs'teki Rus varlığının meselelerine ve Rus etkisinin daha fazla artırılması gibi sorunlar ile ilgili fikir sahibi olmuştur. Bu yaşamış olduğu tecrübe ile Cemiyet'in kuruluş aşamasında etkin ve önemli bir rol oynamıştır. 1905 yılından ölümüne kadar bu Cemiyet'in Başkanı ve yapmış olduğu faaliyetler ile güçlü bir temsilcisi olduğunu göstermiştir. Kilise elçiliği inşaatı ve bilimsel kazılar için şahsi olarak yardım yapmış ve Cemiyet'in faaliyetlerini ve çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak bununla birlikte hanedan soyundan bir diğer kurucu üye olan Grandük Mihail ve daha sonrasında Cemiyet'e onursal üye olarak katılan imparatorluk soyundan gelen diğer üyeler Cemiyet'e itibar kazandırmıştır (Üre, 2019, s.20).

1.2. Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyetinin İdari Yapılanması

1800 yılların sonuna doğru Filistin'deki Rus faaliyetlerinde genel anlamda bir duraklama ve durgunluk dönemi başladığını görmekteyiz. Protestan ve Katolik misyonerlik çalışmaları

artarken Filistin Komisyonu ve Rus Ruhanî Misyonu, Arap olan Ortodokslara yönelik düzenli bir politika oluşturamadığı, bunun yanında Patrik Kirilos'un azledilmesi ile başlayan süreçte Kudüs Patrikliği ile münasebetler kopma noktasına gelmiştir. Bununla beraber kutsal topraklardaki Rus faaliyetlerinin durgunlaşmaya başlaması temel olarak Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi bünyesinde bulunan Filistin Komisyonu'na bağlı Rus diplomatlar ve Kudüs'te Rus Ruhanî Misyonu ruhbanlarının kişisel otoritelerini koruma düşüncesinden kaynaklandığı görülmektedir (Arslan, 2019, s.181).

Rusya'nın Filistin siyasetini yeniden canlandıracak ve ivme kazandıracak olan kişisel çaba ve gayret, 1871'de Maliye Bakanlığı ve Donanma Bakanlığı bünyesinde görevlerde bulunan Vasiliy Nikolayeviç Hitrovo'nun (1834-1903) Filistin'e gerçekleştirdiği ziyaretle başlayacaktır. Bu ziyaret, 1859'da ilk emperyalist hacı olduğu düşünülen Grandük Konstantin Nikolayeviç'in Kudüs'e gelmesi ile Rus diplomatların ve soyluların kutsal toprakları ziyaret etmesinin özendirilmesi sonucu ortaya çıkan bir durum olmuştur (Çetinkaya, 2021, s.163).

Hitrovo'nun halk içindeki sıradan bir gezgin ve seyyah olarak Kudüs'e gerçekleştirmiş olduğu bu seyahat kendisinden önceki Rus seyyahların Muravyev, Porfiriy ve Mansurov gibi kişilerin seyahatlerinin devamı niteliğindedir. 1871'de Filistin'e seyahatindeki görüşlerini anlatan Hitrovo, izlenimlerinde ziyaret etmiş olduğu kutsal yerlerin ve Ruslara ait olan yapıların fizikî tasvirlerinin yanında karşılaşmış olduğu Rus hacıların olumsuz koşullarını ve Arap olan Ortodoksların pek içi açısı olmayan durumlarını anlatmıştır.

Hitrovo, Rusya'nın Kudüs'te bulunan kurumlarının en büyük sorununun rekabet etme ve yetkilerinin paylaşımı konularını anlatmış ve Kudüs'e gelmiş olan Rus konsoloslarının kendilerini Kudüs'te Rusya'ya ait her şeyin sahibi olduklarını belirtmiştir. Ancak Hitrovo, diplomatik temsilcilerin aslında ruhanî ve ilmî hayatıyla var olan Kudüs'ü başka şehirlerle karşılaştırmalarının doğru olmadığını ifade ederek Kudüs'te bulunan diplomatik ve ruhani temsilcilerin sahip oldukları yetkileri ile ilgili fikirlerini açıklıkla ortaya koymuştur (Hopwood, 1969, s. 109).

Hitrovo'nun Filistin'de karşı karşıya kaldığı diğer önemli bir problem de Ruslar ile Rumlar arasındaki bölgeye hâkim olma eksenli güç mücadelesi meselesidir. Bu duruma göre Kudüs Rum Patrikliği ile Filistin'deki Rus varlığının anlaşamadığı ve uzlaşamadığı iki önemli konu bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi olan Kudüs Patrikliğinin birincil ana gelir kaynağı olan Rus hacılardan alınan bağışlarının Kudüs Rus Ruhanî Misyonunun kurulması ile elde edilen gelirin azalmasından kaynaklanan ekonomik sorundu. Bununla beraber daha önceden

Rusya'da toplanmış olan yardımlar ve Rus hacılardan toplanan kişisel nakdi yardımları Kudüs Patrikliğine giderken Rusya'nın Suriye ve Filistin'de kendi oluşturmuş olduğu kurumlarıyla birlikte siyaset izlemesi, bu elde edilen kaynakları da Rus kurumlarına yöneltmiştir. İkinci durum ise Suriye ve Filistin'deki resmi Rus makamlarının Ortodoks olan Araplara yönelik olarak yapılan çalışmalarının Kudüs Patrikliği ile ilişkileri daha da karışık hâle getirmesinden kaynaklanan problemdi (Çetinkaya, 2021, s.165).

Hitrovo'ya göre Suriye ve Filistin'de sistemli bir siyaset uygulanması için Rusya'nın burada bulunan yerel halkın kendi kilise yönetimini kurma isteğini desteklemesi gerekirdi, bunun gerçekleştirmenin yolu ve yöntemi de buradaki insanlara ruhanî eğitim sağlamaktı.

Hitrovo'nun bu ortaya koymuş olduğu fikirlerini hayata geçirebilmesi için Rus yöneticilerine Rusya'nın dış politikasında Suriye ve Filistin'in Rus hacıları korumasının ötesinde bu meselenin önemini anlatması gerekiyordu. Bundan dolayı Hitrovo, Suriye ve Filistin'in Rusya'nın Yakın Doğu'daki stratejik konumu ve büyük güçler siyasetinde anahtar role sahip olduğunu vurgulamıştır. Buna göre; *"Bana Filistin'de hacılarımızı yönlendirmekten başka ne çıkarımız olduğunu soruyorlar. Ruhanî çıkarlar bağlamında da Batı'da yayımlanan Filistin'e dair yüzlerce eser bu çıkarların mevcut olduğunu göstermektedir. Biz Ortodoksluğun bulunduğu her yerde Rumların mirasçılarıyız. Türkleri sadece Tuna'da mağlup etmek Slavlığa tek destek değildir, Fırat nehrinde, Akdeniz sahillerinde Ortodoks Araplara dayanarak yenmek gerekir. Gürcistan ve Ermenistan üzerinden Filistin'le neredeyse temas kuruyoruz ve Küçük Asya'yı kuşatıyoruz. Asya'da üstünlük savaşı sadece Hindikuş dağları ya da Himalayalar üzerinden değil, Fırat'ın vadilerinde ve Cebel-i Lübnan'ın kanyonlarında yapılır ki buralar daima Asya'nın kaderine dair dünya savaşının bittiği yerdir*." (Arslan, 2019, s.182).

Bu düşüncelerle kutsal topraklarda bulunan Filistin'den Rusya'ya dönen Hitrovo, hayatını Suriye ve Filistin'deki Rus siyaseti ve Ortodoksluk konularını araştırmaya vermiştir. Bununla beraber Hitrovo, Filistin'e yaptığı sonraki ziyaretine kadar 10 yıl süresince Porfiriy ve Antonin'le başlayan Rusya'da Bizantoloji ve İncil Arkeolojisi konularına paralel olarak benzer çalışmalar yapmıştır. Rusya'ya döndükten sonra Hitrovo'un temel amacı, kutsal topraklar ile ilgili çalışma yapmak, Rusya'da kutsal topraklar ile ilgili genel bilgileri yayarak duyulmasını sağlamak, Rus hacıları korumak, Filistin'de arazi satın alarak bu bölgede Rus mevcudiyetini kalıcı hale getirmek ve Ortodoks Araplar arasında çalışmalar yaparak Rusya'nın kültürel misyonunu ve vizyonunu yaymak gibi amaçlara sahip Filistin'de bir Rus cemiyeti kurmak olmuştur (Hopwood, 1969, s. 110).

Bütün bu araştırma ve gözlem çalışmalarından sonra Hitrovo'nın hedefleri içinde geriye sadece Filistin'de Rus faaliyetlerinin sürekliliği ve kalıcılığı için yeni bir cemiyetin kurulması kalmıştır. Böyle bir cemiyetin kurularak çalışmalarına başlaması için bütün şartları değerlendirmeye çalışan Hitrovo, Rusya'nın Filistin sorununa dair yaşanmış tecrübeleri de dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hitrovo, Grandük Konstantin Nikolayeviç'in koruması altında Rus halkının fedakâr ve özverili yardımları sayesinde finanse edilen Filistin Cemiyeti örneğindeki gibi kurmak istediği cemiyet için bazı önemli kişilerin desteğini almaya çalışmıştır. Bunun için Filistin otoritesi olarak görülen özellikle Antonin, Leonid ve Mansurov gibi kişiler ile yazışmalar yapmıştır (Çetinkaya, 2021, s.184).

Hitrovo, bu çalışmalarını destekleyici nitelikte 23 ve 30 Mart 1880 tarihleri arasında Grandük Konstantin ve bu şehirde bulunan tebaanın katılması ile İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti'nin salonunda "Kutsal Topraklarda Ortodoksluk" başlığı altında bir seminer verdi. Bu toplantıdan sonra Hitrovo'nın çevresinde Filistin'de çalışmalar yapacak bir cemiyet kurma düşüncesinden etkilenen insanlar bulunmaktaydı. Devam eden görüşmelerde kurulacak olan yeni cemiyetin tüzüğü ve isminin ne olacağı ile ilgili düşünceler ortaya atılmıştır (Arslan, 2019, s.183).

Hitrovo'nun kurmayı düşündüğü cemiyetin Rus hanedanlığından bir hâmi kazanması ise 21-31 Mayıs 1881'de İmparator III. Aleksandr'ın kardeşi Grandük Sergey Aleksandroviç'in "Kutsal Topraklar" olarak adlandırılan Filistin bölgesine yapmış olduğu hac seyahati sonucunda gerçekleşmiştir.

Cemiyet'in kurulması ile önemli bir konuma sahip olan bu hac seyahatinin temel nedeni, kutsal topraklara gönül vermiş, bu toprakların sevdalısı olarak bilinen ancak sağlık problemlerinden dolayı Kudüs'e hac seyahati yapamayan İmparatoriçe Maria Aleksandrovna'nın 22 Mayıs 1880'de ölümünden bir yıl sonra 1 Mart 1881'de İmparator II. Aleksandr'in ölümü ile imparatorluk hanedan üyeleri içinde yaşanan manevî sarsıntı ve boşluktan kaynaklı olarak teselli bulma arzusu idi. Kuzeni Grandük Konstantin Konstantinoviç ve kardeşi Pavel Aleksandroviç ile anne ve babasına dua etmek için kutsal topraklara hacca giden Grandük Sergey Aleksandroviç, Kutsal Kabir'de dini ayinlere ve dini törenlere katılmıştır. Golgota'da bölgesinde Rus hacılar ile dua etmiş ve Başrahip olan Antonin ile birlikte vakit geçirmiştir (Hopwood, 1969, s. 112).

Kudüs'te bulunan Rus Ruhanî temsilcisi Başrahip Antonin, Rus etkisini kutsal topraklarda güçlendirmeye yönelik Grandük Sergey'in şahsi gayretlerini Hitrovo'nun yapmış olduğu planları etrafında belirginleştirmiştir. Grandük Sergey'in içinde bulunduğu bu psikolojik ruh

hali ile St. Petersburg'a döndükten sonra 1882'nin şubat ayında Hitrovo, "Pravoslavie v Svitoy Zemle" adlı çalışmasını Grandük'e takdim etmiştir. Raporu okuduktan ve inceledikten sonra Hitrovo'nun fikirlerine benzer yorumlarda bulunan Grandük, raporu Çara sunmuştur. Sonrasında Şubat 1882'de Grandük Sergey ve Hitrovo'nın yapmış olduğu görüşme sonrasında, sonuç olarak kutsal topraklar ile ilgili Rusların ilgisini çekebilecek bir cemiyet kurulması fikri ortaya atılmıştır (Hopwood, 1969, s. 112).

Rus İmparatorluk Filistin Cemiyeti'nin kurucu üyeleri Filistin'deki Rus politikasının önemli konularına vâkıf soylu kişiler, bilim insanları, askerî ve sivil bürokratlar olmak üzere 43 kişiden meydana gelmekteydi. Bu grupların ortak özelliği kutsal toprakların tarihi ve arkeolojisi ile ilgili çalışmalar yapmış veya kutsal toprakları hacı olarak ziyaret etmiş olmalarıdır. Cemiyet'in kurucuları arasında bulunan hanedandan soyundan gelen İmparator III. Aleksandr'in erkek kardeşi Grandük Sergey Aleksandroviç ve yeğeni Grandük Mihail Mihailov en önemli kişilerdi. Grandük Sergey, Kudüs'e gerçekleştirmiş olduğu hac seyahati esnasında Kudüs'te Rus varlığının meselelerine ve Rus etkisinin genişletilmesine yönelik problemlere dair fikir sahibi olmuştur. 1905 yılına gelindiğinde Cemiyet'in Başkanı ve güçlü bir koruyucusu olmuş, bu tecrübe ile Cemiyet'in kuruluş aşamasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Cemiyet'in faaliyetleri ve genişlemesi kolaylaştırılmış, kilise inşaatları için şahsi yardımlarda bulunmuştur. Grandük Mihail ve sonrasında hanedandan kurucu üye olan imparatorluk ailesinden diğer üyeler Cemiyet'e itibar kazandırmıştır (Üre, 2019, s.80).

Cemiyet'in içinde bulunan bürokrasinin içinden gelen sivil ve askerî kurucu üyeler V. N. Hitrovo ve B. P. Mansurovla birlikte 1881 tarihinde kutsal toprakları ziyaretinde Grandük Sergey ile beraber olan General M. P. Stepanov en önde gelen üyelerden olmuştur. Cemiyet'in ilk sekreteri olan (1882-1889) ve daha sonrasında Başkan Yardımcısı (1889-1917) olan Stepanov, önemli ve etkin bir lider olarak öne çıkmıştır. Bir diğer önemli bürokrat aynı zamanda önemli bir tarihçi ve düşünür olan Rum (Fener) ve Rus Patrikliklerinin önemli konularına dair çalışmalar yapan Filippov'dur. Yine tarihî meselelerde bir diğer kurucu üye olan, bürokrasiden içinden gelen ve yazıları olan kişi ise Kobeko'dur (Üre, 2019, s.83).

Cemiyete üye olan akademisyen üyelere de değinmek gerekirse, Rusya'da Bizans tarihi ile ilgili çalışmaların temelini atan St. Petersburg Üniversitesinde profesör olarak görev yapan ve aynı zamanda Bilimler Akademisi üyesi Bizantinist V. G. Vasiliyevskiy, Rusya üzerine yapılan çalışmaları ile bilinen Arkeolog M. A. Venevitinov, 1873-1874'te kutsal topraklarda bilimsel çalışmalar yürüten Profesör Tarihçi-Arkeolog A. A. Olesnitskiy, önde gelen önemli bilim insanlarıdır (Çetinkaya, 2021, s.193).

1.3. Ortodoks Filistin Cemiyetinin Bilimsel Çalışmaları

Cemiyetin bilimsel faaliyeti olarak adlandırabileceğimiz ilk faaliyeti Kudüs'teki bir arkeoloji kazısı olmuştur. 1883 tarihinde başlayan bu kazılar Rus Ruhani başı olan Arhimandrit Antonin Kapustin tarafından başlatılmıştır. Bu kazıların yapılması bilim ve kilisenin ortak bir düzlemde karşılaşması açısından önem arz etmektedir (Üre, 2019, s.7).

Cemiyetin yapmış olduğu bu kazılar ilk olarak konsolosluk yapılması için alınmış olan bir arazide başlamış ve inşaatın yapıldığı esnada bulunan tarihi eserlerden ve kalıntılardan dolayı inşaatın yapılmasından vazgeçilmiştir. Bu kazılar sonucunda ortaya çıkan en önemli eserler, şehrin dış surlarının parçası olan bir kapı ve Büyük Konstantinos izleri, yani 4. yüzyıldan kalma bir kilisenin kalıntılarıdır. 1880'lerin sonunda kazıların yapılmasına son verilmiş, 1896 tarihinde de bu araziye Aleksandr Nevskiy Kilisesi yapılmıştır. Konstantinos'un hükümdar olduğu dönemde yapıldığı tahmin edilen bu kilisenin kalıntıları, bugün Aleksandr Nevskiy Kilisesinin içinde ziyarete açıktır (Hopwood, 1969, s. 112).

Kazıların yapıldığı bölge, Hristiyanlık ve Hristiyanlar için önemli olan ve bunun yanında Ortodoks Hristiyanlar tarafından Yeniden Doğuş Kilisesi olarak da isimlendirilen Kutsal Kabir Kilisesi'ne yakın bir bölgede sayılırdı. Kazıların bitmesinden sonra Hristiyanlık tarihi açısından önemli olan bu mekâna bir Rus kilisesi inşa edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın, bilim tarihi açısından çok önemli bir katkı sağladığı ifade edilmektedir. Bu yapılan kazıların, Rusya'yı Hristiyanlığın kutsal mekânlarının sahibi ve koruyucusu konumuna getirdiği düşünülmektedir. Arkeolojik kazılar, Yakın Doğu bölgesinde aktif faaliyet içinde olan Avrupa bilimsel cemiyetleri arasındaki rekabeti ve mücadeleyi de göstermektedir. En erken dönemlerinden kalan Hristiyanlığın eserlerini ortaya çıkarmak ve korumak, Rusya'ya sembolik bir üstünlük sağlamıştır. Yine bununla beraber Rusya'nın Bizans İmparatorluğu'nun mirasçısı olma söylemini de desteklemekteydi.

İstanbul'da Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması ile Filistin Ortodoks Cemiyeti arkeolojik kazı faaliyetlerini durdurarak bunun yerine Arkeoloji Enstitüsü'ne maddi destek sağlamaya başladı. Bu arkeolojik kazılar, genel olarak bölgenin Bizans mirasına ışık tutmak için yapılmaktaydı. 1894 yılından itibaren cemiyetin bilimsel çalışmaları kutsal topraklarda bilimsel araştırma ve çalışma yapan Rus bilim insanlarına kullanacakları veri sunmak, birincil kaynak sunmak şeklinde devam ettiği görülmektedir (Arslan, 2019, s.184).

1917'ye kadar cemiyet bünyesinde devam eden bilimsel çalışmalar Pravoslavnıy Palestinskiy Sbornik, yani 'Filistin Ortodoks Koleksiyonu' adında bir dergi ve yıllık olarak yayımlanan cemiyetin bülteni "Soobşçeniya İmperatorskogo Pravoslavnogo Palestinskogo Obşçestva" neticesinde okurlar ile buluşturulmuştur. Bülten, bilimsel makalelerin yanında cemiyetin idari sorunlarını da işlemekteydi. Palestinskiy Sbornik Dergisi 1917 yılına kadar altmış üç sayı halinde yayımlandı. Dergi günümüzde de yayımlanmaya devam etmektedir (Üre, 2019, s.15).

1.4 Ortodoks Hacılara Yönelik Cemiyetin Politikası

Rusların yapmış olduğu bu hac vazifesi Osmanlı bünyesinde ve hâkimiyetinde yaşayan Ortodoks olan Doğu Hıristiyanları ile Rusya arasında yakın bir bağ oluşturması açısından oldukça önemli bir hizmet olmuştur. Kutsal topraklarda ibadet yapmak Igor Smolitsch'e göre Ortodoks Rus geleneğinde özel bir yer tutmaktadır. Bunun yanında günahlarının bağışlanmasını isteyen kişiler de kutsal topraklara gitme isteği içinde olmaktadır. Bu sebeple Rus köylüleri Kudüs'e ciddi bir maddi kazanç sağlamaktaydılar (Gölpınar, 2019, s.7).

Rusların Hristiyanlığı kabul etmesinin hemen akabinde Rus hacılar Kudüs ve İstanbul gibi kutsal mekânları ziyaret etmeye başlamışlardır. Rus hacılar genellikle toplumsal statüsü yüksek kişiler olmuşlar. Bu kişiler Rusya ya döndüklerinde dini olarak ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Yakın doğuya gitmek için yetkililerden yardım isteyen bu hacıların istekleri cevap bulmuştur. Bu talepler sonucunda IV. Ivan'da Ortodoks Patrikhanelerinde Rus elçiliği açma düşüncesi oluşmuştur. Bu amaç için Rus Çarlığının yapmış olduğu yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıtmak için Kudüs, İstanbul ve Aynoroz'u ziyaret gerçekleştiren Pasniakov, Ortodoks Doğunun kilise ve manastırlarında ticari misyonlar kurmakla görevlendirilmiştir. Ticari misyonların açılmasının ardından Rusya'nın Ortodoks Doğu olarak da isimlendirilen Kudüs ile olan ilişkileri genel olarak gelişmiştir (Gölpınar, 2019, s.8).

Cemiyet özellikle hacılarla ilgili yapmış olduğu çalışmalarda, kalacak olarak belirlenen mekânların düzenlenmesi ile ilgili çalışma yapmıştır. Kadın ve erkeklerin birlikte kalmaması için erkekler için St.Theodore, kadınlar için St.Catherine Manastırları restore edilerek hizmete açılmıştır.

İlk Rus misyonun temsilciliğinin açılmış olduğu 1848 tarihine kadar Kudüs Rum Patrikhanesi kutsal topraklara giden Ortodoks hacıların sevk ve idare edilmesi görevini üstlenmiştir. 1848 tarihinden itibaren hacıların görev ve sorumluluğu 1880'e kadar dini misyonun ve Filistin

Komisyonu'nun sorumluluğuna bırakılmıştır. 1889 tarihinde çıkarılan bir kararname ile de görevi Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti devralmıştır.

Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kudüs'ü ziyaret eden hacıların sayısında önemli derecede hızlı bir artış olduğu gözlenmiştir. Cemiyetin ilk faaliyetlerinden biri hacca gidecek kişilerin sayısını arttırmak için Yafa-Odesa arası yolcu bilet ücretlerinin düşürülmesi olmuştur. Cemiyet bu hacıların ulaşımı ile ilgili Rus Gemicilik ve Ticaret Şirketi ve demiryolu şirketiyle anlaşmaya yapmıştır (Arslan, 2014, s.7).

Cemiyet, hacıların barınma olanaklarını iyileştirmiş, manevi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için de görevli kişilerin sayısını artırmıştır. Hacıların hem maddi ve hem manevi ihtiyaçlarını giderebilmek için hac rehberi hazırlanmış, Ruslara ait olan yerlere Rus Ortodoks kilisesinin yayınları konulmuştur. Bu hizmetlerin yapılmasının ana nedeni olarak da hacıların sayısını artırmak olduğu söylenebilir (Aytekin, 2019, s.150).

Hacıların yıllara göre sayısal verileri ise şu şekildedir: "1883'te 2.145 olan hacı sayısı 1885'te 2.673, 1889'da 3.817'ye çıkmıştır. 1894'te 3.000 olan hacca gidecek kişi sayısı 1900 yılında 6.000'e çıkarak var olan fiziki koşullar zorlanarak kapasitesinin üzerine çıkmıştır." Hacı sayısında yıllara göre artış olmasının nedeni olarak Ulaşım maliyetlerinin düşürülmesi, modern ulaşım imkânı ve Kudüs'teki sıcak ve samimi misafirperverlik gibi nedenler etkili olduğu düşünülmektedir (Çetinkaya, 2021, s.150).

Öğrencilerden oluşan yeni tip hacı kafilesi de kutsal yerlere gelmeye başlamıştır. Cemiyet Ortodoks hacılara rehberlik yapma ayrıcalığını Rumların elinden almak için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bunu hacıların herhangi bir Rum manastırında birikmesini önlemek için otel yaparak sağlamaya çalışmıştır. Yine hacıları Rum yemekhanelerinden uzak tutmak maksadı ile merkezi olan bir yemekhane ve duş ihtiyaçlarını karşılamak için hamam yaptırmıştır. Bununla birlikte Victor Iakovlevich, hükümdarlığın yönetimi altında, Kudüs'te bir Rus hastanesi açmıştır. Hastane hacıların yanı sıra cemiyetin okullarında okuyan öğrencilere de hizmet etmiştir. Cemiyetin tüm bu çalışmaları hacıları yıkıcı birer ideoloji olan Milliyetçilik ve Panislamizm gibi akımlardan korumak olduğu düşünülmektedir (Aytekin, 2019, s.149).

20.yüzyılın başlarında Filistin'e gelen Rus hacıların sayısında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Buraya gelen hacıların çoğunluğunu Rus hacılar oluşturuyordu. Bu hac seyahatlerine katılanlar genelde maddi durumu yetersiz köylülerdi. Osmanlı devletinin bu hac

yolculuğu esnasında bazı yol geçişlerinde talep ettiği mürur tezkiresi için çok fazla ücret talep etmese de Rus yetkililer bunun hacılar için bir külfet olduğunu ifade etmişlerdir. Bundan dolayı İstanbul Anlaşması ve Küçük Kaynarca Anlaşmalarında Rusların yol geçişlerindeki haklarının burada da geçerli olması için talepte bulunmuşlardır. Rusların bu talepleri Osmanlı resmi makamları tarafından değerlendirilmiş. Osmanlı makamları cevaben bu talebin uygulanması durumunda devletin zarara uğrayacağı ve diğer milletlerinde bu şekilde talepte bulunması durumunda mürur tezkiresi ile ilgili kuralın işlerliğini kaybedeceği vurgulanmıştır (BEO/2562-192111).

1.5. Cemiyetin Eğitim Politikası ve Filistin'deki Rus Okulları

Filistin'de okul ve kiliseler açılması ve bununla beraber Ortodoks ruhbanların desteklenmesi cemiyetin ilk olarak yapması gereken işlerin başında gelmekteydi. Bölgede kiliselerin az olması halkın mezhep bilincinin azalmasına sebep olduğu düşünülmekteydi. Bununla beraber okullarında eksik olması halkın çocuklarını Protestan ve Katolik okullarına göndermeye mecbur bırakmaktaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle cemiyetin eğitim politikaları kesintiye uğramış sonrasında 1880 yılından itibaren devam etmeye başlamıştır. Cemiyet Protestan ve Katolik faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Nasıra bölgesinde okullar açmaya başlamıştır. Okulların açılmasıyla birlikte okulda çalışacak nitelikli eleman bulma sorunu ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin belirlenmesinde, bölgede yaşayan Ortodoksların güvenini kazanmış, yerel gelenekleri ve yerli kültürü bilen, cemiyetin yapmak istediği hedefleriyle uyumlu ve Rus taraftarı ve yanlısı olmalarına özellikle dikkat edilmiştir (Çetinkaya, 2021, s.151).

Nasıra Kız Okulu, açılması ile yaklaşık 120 öğrenciye ulaşmış ve cemiyetin kurduğu en başarılı Rus okulları arasına girmiştir. Okulun bu başarısında Moskova'da eğitim görmüş olan Maria Semenovna Savelieva'nın gayretleri çok önemli bir rol oynamıştır. Savelieva okulun açıldığı ilk akademik döneminin sonrasında İngilizler tarafından açılan okullarının Rus okulları ile rekabet etmeye dayanamamıştır. Bundan dolayı eğitim faaliyetlerine son verdiklerini ve öğretmenlerinin Nasıra bölgesini terk ederek bölgeden gittiklerini yazmıştır. 2.000 Ortodoks kişinin bulunduğu diğer bir kız okulu da Beit Jala'da açılmıştır. Okul sayısının artması ile 1895'te Kudüs'te yatılı bayan öğretmen okulu açılmıştır. Bu okullar ile Cemiyet Filistin'de 23 okul açmıştır (DH.İD./ 117-59), (Şimşek, 2017, s.22).

Filistin'de bulunan Ortodoks aileler de çocuklarını Rus okullarına gönderme zorunluluğu hissetmişlerdir. Cemiyetin kurmuş olduğu bu okullar diğer yabancı misyon okullarına göre mali imkanları daha fazla ve onlara göre daha iyi örgütlenmiştir. Nasıra'da kurulan okulun eğitim programında coğrafya, gramer, aritmetik, Arapça, Fransızca ve Rusça dersleri yer almaktaydı (Aytekin, 2010, s.152).

İngiliz misyoner cemiyetinde görevli bir Hristiyan din adamı hazırlamış olduğu yıllık raporda Nasıra bölgesinde açılmış olan okullarda yapılan Rus eğitim faaliyetlerinden bahsetmiştir. Bu raporda patrikhane ve Ruslar arasındaki mücadelenin devamlı olduğu, Rum ruhbanlar ile yerleşik Arap cemaat ile arasındaki gerilimin tehlikeli bir noktaya ulaştığı, Rusların bu bölgelerde rakip okullar açarak patrikhanenin açmış olduğu okulların yerine hizmet verdiği ifade etmiştir (Şimşek, 2017, s.23).

Rus okullarında okuyan öğrencilere burslu eğitim hakkı verilmiş, kazan da okumak isteyen öğrenciler için iklimin Filistin'dekinden daha farklı olmasından dolayı Odesa bölgesinde bir ilahiyat okulu kurulmuştur. Bu okullarda yetişen öğrenciler Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına hizmet etmek için yetiştirilmiş birer misyoner görevi gördükleri anlaşılmıştır.

Rus Ortodoks Filistin Cemiyetinin 20. yüzyılın başlarında sancak içerisinde cemiyete bağlı olarak eğitim faaliyeti yapan kayıtlı toplam 5 okulu bulunmaktaydı. Bu okullar ile ilgili bilgiler şu şekildedir (Alagöz Uulu, 2017, s.20).

Okulun bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Ruhsat/ İrade Tarihi	Derecesi	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kız/ Erkek	Mülk Durumu
Kudüs/ Sur dışında, Mokofiyye adlı binada	1898	1902	İbtidaî	2	73	Kız/Erkek	Mülk
Beytü'l-Lahm Kasabası	1900	1902	İbtidaî	6	80	Kız/Erkek	Kira
Beytü'l-Lahm Kasabası/ Beyt-i Câlâ Karyesi	1901	1902	İbtidaî	2	37	Kız	Mülk
Beytü'l-Lahm Kasabası/ Beyt-i Câlâ Karyesi	1901	1902	İbtidaî	11	318	Kız/Erkek	Mülk
Beytü'l-Lahm Müdüriyetine bağlı Beyt-i Sâhur Karyesi	1887	1902	İbtidaî	2	61	Kız/Erkek	Kira

Filistin'deki açılan okulların ve burada uygulanan eğitim programının asıl hedefi Ortodoks çocukların en azından ilkokula gönderilmesi olmuştur. Bu şekilde planlama yapılmasının nedeni olarak ilkokul çağına gelmiş çocuklara Ortodoks Arap bilincini kazandırmak ve ilerde

birer Rus yanlısı olarak yetiştirmek olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda Ruslar ilk defa Arapça eğitimini gündeme almışlar ve planlama yapmışlardır (DH.İD./ 117-59).

1.6. Cemiyetin Yaptığı Kiliseler

Osmanlı Sultanı, Yafa bölgesinde Al-Maidan adı verilen tören yapılan alanının bir bölümünü Rus Çar'ına vermişti. Bağış olarak verilen bu bölge üzerine Maskubiyya (Muscovite) ismi ile bilinen evler inşa edilmişti. Bu binalar bitirilip tamamlandıktan sonra içinde katedral, dini misyon reisi ve personeli için kalacak yer, Rus konsolosu için ev, erkek ve kadın hacılar için otel, küçük ofisler, yağmur suyunu depolayan sarnıçlarında içinde yer aldığı bir su sistemini kapsamıştır (Şimşek, 2017, s.21).

Zeytin Dağında yer alan Ain Karim ve Bait Jala'da yer alan arazi cemiyet tarafından satın alınmıştır. Bu bölgede bir kilise ve hastane yapmak için Osmanlı Devleti'nden ferman alınmıştır. Ancak bu bölgeyi Fransızlar da iki yıldır satın almak istedikleri için Osmanlı yetkilileri bu bölgenin Fransızlara verilmesinin daha uygun olacağı kanaatine varmıştır (Çetinkaya, 2016, s.158).

Ruslar, Kudüs'te bulunan Ortodoksluğa ait kutsal yerleri de değerlendirmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Kudüs'te bulunan Aynü Fara bölgesindeki bir arsayı satın almalarının Patrikhane, Rus elçiliği ve konsolosluğu arasında anlaşmazlığa neden olduğu verilebilir. Söz konusu bölgede kutsal kabul edilen üç mağara bulunmaktaydı. Bölgede ulaşım koşullarının oldukça zor, satın alınan yerin tarıma uygun olmaması ve taşlık olması nedeniyle Rus papazların araziyi aldıkları düşünülmektedir. Papazların amacı burada bir Rus manastırı kurmaktı. Bundan dolayı yetkililerin inşaata izin vermemeleri gerektiği düşünülmektedir. Mağaralarda yüksek yerlere çıkma düşüncesine göre papazların merdiven inşa etmeleri, mağaraları kilise eşyaları koymaları Rumların, Rus papazlar hakkındaki düşüncelerini doğruladığı sonucuna varılmıştır. İhtilafa konu olan arazinin kimsenin tasarrufunda olmadığı Kudüs mutasarrıflığına bildirilmiştir (Çetinkaya, 2016, s.157).

Rus yetkililer Kudüs'te kullanılmayan Ortodoksluğa ait yerleri de kullanmışlardır. Bu duruma örnek olarak Dimitri Atanyos Popof adına yapılan Kudüs'e bağlı olan Aynü Fara bölgesinde bir araziyi almalarının Rus elçiliği, Patrikhane ve Rus konsolosluğu arasında anlaşmazlığa neden olması verilebilir. Bu arazi içinde Zünnar olarak isimlendirilen kaya içinde üç mağara yer almaktaydı. Araziye giden yollun ulaşıma elverişli olmaması, arazinin oldukça taşlık olması, tarıma elverişli olmaması gibi nedenlerden dolayı Rum patrikliği, Rus papazların

özellikle adı geçen arazi için satın aldıkları şeklinde yorumda bulunmuşlardır. Burada papazların amacı Rus hacılardan alınacak bağışlardan yararlanmak, akabinde bir Rus Manastırı inşa etmekti. Bundan dolayı yetkililerin yapılacak olan inşaat için gerekli iznin verilmemesi gerektiğini düşünmekteydiler. Rus papazların mağaralara çıkacak merdiven yapmaları Rumların, Rus papazlar hakkındaki düşüncelerini doğrulamaktadır. Popov ve arkadaşlarına araziyi kullanma izni verilmiş olması idare tarafından yasa dışı işlem yapıldığını göstermektedir. Bahsi geçen kaya kimsenin tasarrufunda olmayıp, arazi deflete ait olduğu için satış işlemi dışındadır. Rum patrikliği adı geçen yerin geri alınmasını istemektedirler (Gölpınar, 2019, s.158).

Sonuç olarak bu arazinin devlete ait olduğunu, kimsenin tasarrufunda bulunmadığını, arazi kanunnamesine göre işlem yapıldığını Kudüs Mutasarrıfına bildirmişlerdir.

1.7. Cemiyetin Suriye'deki Rus Okulları

Cemiyetin faaliyet alanı ilk kurulduğu yıllarda Filistin iken daha sonra Suriye'de de çalışmalara başlamıştır. Antakya Ortodoks Kilisesi Patriği seçilen Spyridon'un Patrikhanenin idare ettiği 20 okulu cemiyetin kontrolüne bırakmıştır. Buradaki asıl amaç Ortodoksların çocuklarının Protestan ve Katolik okullarından uzak tutulmasıdır.

Osmanlı yönetimine göre cemiyet sadece Suriye ve Filistin'de bulunan Ortodoks okulların ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Okulların eğitim-öğretim yetkisi bağlı bulundukları patrikhaneyi ilgilendirmelidir. Bu vesile ile Arz-ı Filistin Cemiyeti, Antakya Patrikhanesi yetkisindeki Antakya Ortodoks okullarını almak istemiş ancak Osmanlı yönetimi bu duruma izin vermemiştir. Osmanlı yönetiminden Antakya Ortodoks Patrikhanesi'ne yazılan resmi yazıda cemiyete bırakılan okulların tekrar yeniden Osmanlı devletine iade edilmesi ve Patrikhane üyelerinden de Rus yanlısı olanların görevden alınması istenmiştir (Arslan, 2019, s.153).

Burada kurulan köy ve kasaba okullarında genel olarak Ruslar yönetici konumda bulunmaktaydılar. Rusya'da çalışan öğretmenlerin sahip oldukları sosyal haklar Suriye ve Filistin'e çalışmak için gitme isteğinde olan öğretmenlere de sağlanarak buradaki okullarda görev yapmaları noktasında şartları cazip hale getirilmiştir. Bunu yanında Rusya tarafından buradaki okulları denetlemek için müfettişler görevlendirilmiştir. Rusya, Ortodoksluk inancının yayılması ve desteklenmesinin en az Rus dilinin öğretilmesi kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü Ruslara göre Rus olmanın öncelikli şartı önce Ortodoks olmak

sonra da Rusça bilmektir. Rus olmanın tanımını ifade ederken Rus etnik kökeni dikkate almamışlardır (Şimşek, 2017, s.24).

Cemiyetin kurmuş olduğu bu okulların müfredatında Rusça ve Arapça öncelikli olarak yer almıştır. Okullarda Rusçanın öğretilmesinin nedeni Yakındoğu bölgesinde Rus medeniyetinin yayılmasını sağlamaktır. Bunun dışında dünya da çok fazla tercih edilmeyen Rusçanın öğrenilmesinin çok da bir anlamı bulunmamaktadır. Bölge halkının Rusça öğrenmeye zorlanması, Rusya'nın bölgede çıkarlarının korunması ve ön planda tutulmasıdır.

Suriye'de açılan cemiyet okullarının önemli sorunlarından biri Ortodoks çocuklar için yeterli kontenjana sahip olmamasıdır. Öğrenci sayısı 30.000 iken, okullar sadece 10.000 öğrenciyi alabilecek kontenjana sahipti. Yani geriye kalan öğrenciler yine Katolik veya Protestan okullara gitmek durumunda kalmaktaydı. Cemiyetin sadece 80 ile 100 arasında bir okula sahip olduğu bilinmektedir. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin diplomalarını Osmanlı maarif nazırlığı onaylamaktaydı. Rumlar, doğu patrikhanelerinin yetki sahibi oldukları alana giren bölgelerde Rus devletinin okul açma izni ve haklarının olmadığını ifade etmekteydiler. Bunun yanında Fransızlar ve Latinlerde Suriye de kurulan cemiyet okullarının Rusların birer sömürü aracı olduğu düşüncesini dile getirmekteydiler. (Çetinkaya, 2016, s.155).

Cemiyetin eğitim programının önündeki en büyük engel Osmanlı yönetiminin Rus okullarını tanımamasıdır. Padişahın izni olmadan okul açamıyorlardı. İstanbul'da bulunan Rus elçisi okul açma izninin verilmesi için Osmanlı yönetimine sürekli baskı uygulamaya çalışıyordu. Bunun yanında Rus okullarının açılmasını istemeyen İngiltere ve Fransa da Osmanlı yönetimine baskı yapmaktaydı. Ruslara okul açma izninin verilmemesinin nedenlerinden biri de buydu. Kudüs'ün köylerinde açılan ruhsatsız Rus okullarına devlet görevlileri göz yummaktaydı. Ancak okulların ruhsatsız olması ve eğitim programının onaylatılmaması birtakım sorunlara yol açacağı için bu durumun dikkate alınması için maarif nezaretinde bu meselenin dikkate alınması istenmiştir. Okullar 1902 tarihine kadar gizli kaldı. Bu durum Rusya'nın da işine gelmekteydi (BEO/3885-291322).

Cemiyet, köy ve kasabalarda satın aldığı arsalara o bölgede yaşayan kişilerin adlarına okul yaptırmaktaydı. Tabi bunun yanında okulların resmi olarak açılabilmesi için İstanbul'un onayı gerekmekteydi. Açılan okulların cemiyet adına açılması işleri ile sekreter Khitrovo ilgilenmekteydi. Sekreter Khitrovo, Filistin ve Suriye'de 87 okulun açılmasını sağlamıştır. Cemiyetin Katolik ve Protestan okullarına göre en önemli eksikliği cemiyet okullarında ortaokul kısmının olmamasıdır. Bunun yanında okullarda çalışacak öğretmen yetiştirme

okulları da yoktu (Aytekin, 2010, s.85). Bu olumsuz şartlar düşünüldüğünde buna göre cemiyetin ilk on yılında başarılı olduğu söylenebilir. Ruslar bu bölgede Ortodoks çocukların eğitiminde önemli bir görev üstlenmişlerdir.

1.8. Cemiyete Yönelik Tepkiler

Cemiyetin kuruluş amacının ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek, hayır işlerinde bulunmak, bilimsel çalışmalar yapmak olarak belirtilmesine karşın Rumlar cemiyetin asıl hedefinin Rus Ortodoks öğretilerinin yerleştirilmesi olarak düşünmüşlerdir.

Cemiyetin başkan yardımcısı Tortii Filippov, Rusya'nın ancak Rum Patrikhanesinin desteğini alarak kutsal topraklarda Ortodoksluğa destek olabileceklerine inanmaktaydı. Ortodoks Filistin Kilisesi cemaatinin manevi ihtiyaçlarını karşılama yetkisi Rum Patrikhanesine ait olduğundan dolayı, Rusya doğrudan müdahale etmesini sakıncalı bulmaktaydı. Cemiyetin Rumlara karşı olumsuz tutumu Ruslara Ortodoks okullar açılmasına izin vermemek olmuştur.

Rum gazeteleri, Ortodoks Filistin Cemiyetini Rusya'nın siyasi çıkarlarını korumaya çalışan Panslavizm akımının vücut bulmuş hali olarak adlandırmışlardır. Cemiyetin yardım çalışmalarını Rusya'nın siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için bir araç olarak adlandırmışlardır. Rum kilise yöneticileri 1884 tarihinde açılacak olan Rus kilisesinin temel atma törenine katılmayarak cemiyete olan tepkilerini ortaya koymuşlardır (Çetinkaya, 2016, s.171).

Cemiyetin Rus hacıların idaresini üstlenmesi ile Rus hacıların sayında çok ciddi bir artış olmuştur. Bu durum Katoliklerin ve Rumların dikkatini çekmiştir. Kutsal şehirde binlerce Rus hacının buraya gelmiş olmaları ve şehrin bir Rus merkezi olması Rum din adamlarını ve milliyetçilerini rahatsız etmiştir. Rum din adamları Rus hacıların yoğun olmasından dolayı Yunan hükümetini Rum Hacıları destekleme konusunda uyarıda bulunmuşlardır (Arslan, 2019, s.155).

Bir Rum din adamı kutsal yerlerin koruyucusu olan Rum Ruhbanlarının Ruslar tarafından rahatsız edilme ihtimalinden bahsederek, bu durumu İngiliz konsolosluğuna şikâyette bulunmuştur. Kudüs'ten sürgün edilmiş bir Rum ruhbanı İstanbul'daki İngiliz elçi ile görüşmeyi talep etmiştir. Elçilik papazı tarafından kabul edilen Rum temsilci, Ortodoks kilisesinin Rus Filistin Cemiyetinin amaçlarına hizmet ettiğini belirterek şikâyette

bulunmuştur. Ancak Rum din adamı İngilizlerden herhangi bir destek almadan İstanbul'dan ayrılmıştır (Üre, 2019, s.18).

Filistin'deki Ruslar ve Rumlar arasında meydana gelen mücadele ve tartışmalar iki millet arasındaki Ortodoksların hâkimiyetini ellerinde bulundurmak için yaptıkları rekabeti ortaya koymaktadır. Rumların pek kendisini sevmedikleri ROK başvekili Pobedonotsev'in tüm Ortodoks olan kişileri toplu olarak Rus kutsal Sinodunun kontrolü altına sokması için çalışmıştır.

1.9. Cemiyetin Faaliyetlerinin Sona Ermesi

Rus devletinin ekonomik durumu 1904-1905 tarihleri arasındaki Japonya ile girmiş oldukları savaş neticesinde zayıflamaya başlamıştır. Bu duruma paralel olarak Rus devletinin cemiyete vermiş olduğu maddi destek azalmaya başlamıştır. Bunun yanında cemiyetin başkanını Grand Duke Sergey'in 1905 tarihinde öldürülmesi de cemiyetin zayıflamasının başka bir nedeni olmuştur. Grand Duke Sergey'in ölümünün ardından eşi Grand Duchess Elizabeth Feodorovna cemiyetin başkanı seçilmiştir. Cemiyetin kurucu üyelerinin çoğunun ölmesi ile üye sayısı önemli oranda azalmaya başlamıştır (Aytekin, 2010, s.288).

1914-1918 tarihleri arasında çıkan Birinci Dünya Savaşı, Rus İmparatorluğu'nu olduğu kadar Cemiyetin kaderini de etkilemiştir. Rusya'da meydana gelen 1917 Bolşevik Devrimi, Çarlık Rusya'sına son vermiştir. Bu olay aynı zamanda cemiyetinde sonu olmuştur. İtilaf devletleri ile hareket eden Rusya'nın Doğu Akdeniz'de bulunan temsilcilikleri kapatılmıştır. Osmanlı ve Rusya savaşta karşı karşıya geldiği için Osmanlı ülkesindeki bütün Rus kurumları düşman olarak görüldüğü için cemiyetin açtığı tüm okullar kapatılmıştır. Devlet, Suriye-Filistin'de bulunan Rus arazilerini geri istemiştir (Arslan, 2019, s.156).

Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra cemiyete olan ilgi azalmıştır. Cemiyetin üye sayısı ve geliri sürekli olarak düşmeye başlamış. Bankaların 1914 yılında para transferini yasaklamasının ardından cemiyete giden para akışı kesilmiştir. Osmanlı Devleti, Filistin'de bulunan bütün Rus okullarını kurumlarını kapatmıştır. Burada bulunan Rus hastanelerine askeri amaçlı olarak el konuldu. Buralar hacıların barınacağı yer olarak kullanılmıştır (Aytekin, 2010, s.157).

Rus Dışişleri Bakanı Sazanov, 1915-1916 arasında yapmış olduğu görüşmelerde Rusya'nın çıkarlarını gündeme getirerek, buradaki en önemli konulardan birinin Rus hacıların kutsal topraklara istedikleri gibi serbestçe girebilmeleri olduğunu vurgulamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında gizli anlaşmalarla İstanbul'u işgal etmeye hazırlanan Rusya, Filistin'de bir siyasi olarak herhangi bir kontrole ihtiyaç olmadığını düşünmüşlerdir. Bununla beraber Rus dini yetkilileri Athos Dağı ve Ekümenik Patrikhane'de dâhil olmak üzere tüm Ortodoks Doğuyu kontrol altına alma hedefine ulaşacağını düşünmekteydiler. Bolşevikler Rus çarını öldürmüşler ve Cemiyet başkanı olan Duchess Elizabeth Feodorovna'yı da ortadan kaldırmışlardır. Çarlık Rusya'sının yıkılmasından sonra Cemiyet yeniden "Ortodoks Filistin Cemiyeti" adını almıştır. Çarlık Rusya'sının 1917 yılında yıkılması ile Filistin'de bulunan kiliselerin mülkiyeti Bolşeviklerin eline geçmiştir. Diğer kalanları ise Rus Ortodoks kilisesine devredilmiştir. 1918'den itibaren tahmini 30 yıl cemiyet Bolşeviklerden hiç destek görmemiştir. (Üre, 2019, s.19).

1.10. Cemiyetin (IPPO) SSCB Dönemindeki Durumu

1917 tarihinde Çarlık rejiminin Bolşevik ihtilali sonucunda yıkılması ile Rusya'da yeni bir dönem başlamıştır. SSCB döneminin başlaması ile cemiyetin adından önce "İmparatorluk" sonra da "Ortodoks" kelimeleri çıkarılmıştır. Prens A. A. Shirinsky-Shikhmatov, 9 Nisan 1917 tarihinde IOPS başkanı seçilmiştir. Prens, 1918'de Almanya'ya göç etmiştir. Burada cemiyetin eski üyelerinden bazılarını bir araya getirerek paralel Ortodoks Filistin Topluluğu Konseyi'ni kurmuştur. Dernek, konsey üyelerinin en yaşlısı olan Akademisyen V.V. Latyshev'i cemiyet başkanı olarak seçmişlerdir. 1921 tarihinde ölünceye kadar bu görevde kaldı. V.V. Latyshev'i ölümü ile 1921 tarihinde ünlü Rus Bizans bilgini Akademisyen F. I. Uspensky, Cemiyet Başkanı olarak seçilmiştir.

Ekim Devrimi sonrasında önemli oryantalistlerin ve Bizanslıların birçoğu cemiyetin üyesi olmuşlardır. Sovyet rejimi bu önemli gücü hesaba katmak durumunda kalmıştır. Çok önemli bilim adamları cemiyete üye olmuşlardır. 1930 yılların sonuna kadar cemiyet, Sovyet rejiminin zor koşullarına rağmen bilimsel çalışmalarına devam etmişlerdir. Savaş öncesi dönemde cemiyet resmi olarak vardı. Ancak faaliyetleri askıya alındı. 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulması ile birlikte Rus mülklerinin iadesi konusunun Sovyet-İsrail işbirliği çerçevesinde anlamlı hale getirmiştir. Rus mülklerinden sorumlu kişi olarak Rabinovich atanmıştır. Mülkleri Rusya'ya devretmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. 25 Eylül

1950 tarihinde SSCB, cemiyetin faaliyetlerini yeniden başlatmıştır. Cemiyet, yenilenen üyeler ile ilk toplantısını 1951'de Moskova'da yapmıştır. Toplantıya A.V. Topchiev başkanlık etmiştir. 1954 tarihinde "Filistin koleksiyonu" yeni bir sayı yayımlandı. Süreli bir yayın olmamasına rağmen ilgi çekici bir düzende yayımlanmaya devam etmiştir.

1964 tarihinde Filistin'de Cemiyete ait olan taşınmazların büyük bir çoğunluğu Sovyet hükümetinin kararı ile İsrail'e satılmıştır. Cemiyetin Kudüs'teki ofisinin binaları İsrail hükümeti tarafından alınmıştır.

20. yüzyılda cemiyet bilimsel faaliyetlerine devam etmiştir. 1989 tarihinde Yetkili Büyükelçisi O. G. Peresypkin cemiyetin yeni başkanı olarak seçildi. 1990 sonrasında cemiyetin üyeleri toplu olarak kutsal topraklara hac ziyareti yapma fırsatı bulmuşlardır. Cemiyet, 1992 tarihinde ilk ismine geri dönmüştür. Cemiyetin ilk amacı Ortodoks hacını teşvik etmek olmuştur (https://www.ippo.ru/historyippo/article/istoriya-ippo-203081).

1.11. Cemiyetin (IPPO) Rusya Federasyonu Dönemindeki Durumu

Rusya Federasyonu Yüksek Konseyi, İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin tarihi adını geri almaya yönelik bir kararı 25 Mayıs 1992 tarihinde kabul etti ve Rusya hükümetine IOPS'yi iade etmek için gerekli resmi düzenlemeleri yapmalarını tavsiye etti. Yeni başkan Sergey Stepashin'in tarihi yeniden tesis etme faaliyetlerine katılması dikkat çekicidir. Kendisi IOPS'nin mevcut başkanı ve o dönemde Rusya Federasyonu Yüksek Konseyi üyesidir.

Cemiyetin otoritesini yeniden tesis etme açısından 1990'lı yıllarda yapılan değişim büyük önem arz ediyordu. Krill Alexy II, Cemiyeti doğrudan himayesi altına aldı ve IOPS Onursal Üyeleri Komitesine başkanlık etti. Cemiyet tarafından düzenlenen hacı grubu kutsal toprakları ziyaret etti. Cemiyet, Rusya'da ve kutsal topraklarda konferanslar düzenleyerek eğitimsel ve bilimsel faaliyetlerini sürdürdü.

2001 yılından itibaren cemiyete Federasyonu'nun Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi A.F. Chistyakov başkanlık etmiştir. A.F. Chistyakov cemiyetin faaliyetlerini önemli ölçüde artırmayı başarmıştır. 2003 tarihinden itibaren cemiyetin başkanı olarak ünlü Rus tarihçi Ya.N. Shchapov seçilmiştir. 2003 tarihinde cemiyet, Rusya Federasyonu Adalet Bakanlığı tarafından sivil toplum özyönetimli bir kamu kuruluşu olarak tescil edildi. Bu kurum aynı zamanda cemiyetin halefi olarak da tanınmıştır. 2005 kasım ayında Kudüs'te İbrani Üniversitesi bünyesinde cemiyetin en büyük yabancı bilimsel faaliyeti olan "Rus

Ruhani Geleneğinde Kudüs Uluslararası Bilimsel ve Kamu Konferansı'nı düzenlemiştir. 2007 yılında Rusya Federasyonu Muhasebe Odası Başkanı S. V. Stepashin, cemiyetin başkanı olarak seçilmiştir.

S. V. Stepashin, başkan seçilmesi ile cemiyet Rusya ve Rusya dışında faaliyet alanlarına dinamik ve geniş ölçekli bir karakter kazandırmayı başarmıştır. 2008 yılında IPPO, Kutsal Topraklardaki yabancı Ortodoks Filistin Topluluğu (IOPS) ile uzun vadeli işbirliğine yönelik ikili bir anlaşma yapılmıştır. IOPS liderliğinin ve Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın aktif çalışması neticesinde, 2008 yılında İsrail ile vizesiz bir rejim başlatıldı ve bu, Rus hacıların ve turistlerin Kutsal Topraklara gidişini önemli ölçüde artırmıştır.

S. V. Stepashin, Cemiyetin kutsal topraklardaki mülkiyet haklarını geri kazanmaya yönelik sürecin çözüme kavuşmasında kişisel olarak büyük katkı sağlamıştır. Yılda birkaç kez kutsal toprakları ziyaret ederek Rusya'nın bölgedeki siyasi ve manevi varlığının geleceği ile ilgili Hristiyan bölgesinin liderleri ile görüşmeler yaptı. Buradaki Rus mülklerinin iadesi konusunda İsrail ve Filistin hükümetleri ile açık ve tutarlı müzakereleri yapmıştır.

2011 yılında cemiyete ait olan Eriha'da Rus Müze ve Park Kompleksi açıldı ve Filistin liderliği tarafından Rusya'ya bırakıldı. 2012 yılında Rusya Federasyonu Başkanı V.V. Putin'in katılı ile Beytüllahim'deki IOPS Kültür ve İş Merkezi binasının açılışı yapıldı. Cemiyet, 2012 yılında kuruluşunun 130. yıl dönümünü kutlamıştır. Rus hükümetinin desteği ile kuruluş yıl dönümü münasebetiyle "Kutsal Topraklarda Rusya: İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin Filistin Topluluğu ile işbirliğinin 130. Yıldönümü Uluslararası Sergisi" düzenlenmiştir.

İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti, günümüzde Rusya Federasyonu liderliğinin desteğiyle faaliyetlerine devam ediyor. Cemiyet devlet ve kamu kuruluşları, eğitim kurumları ve akademik araştırma enstitüleriyle aktif olarak etkileşimde bulunuyor. IOPS programları ve projeleri Rus Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenmektedir. Moskova ve Tüm Rusya Patriği Kirill, IOPS Onursal Üyeleri Komitesine başkanlık etmektedir.

Topluluğun ana hedefleri kültürel ve tarihi mirası korumak, Rusya ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki bağları güçlendirmek, kutsal topraklara Ortodoks hacını teşvik etmek, Ortodoks Doğu araştırmalarını ve insani ve eğitimsel işbirliğini geliştirmek hedefinde uzun tarihi boyunca değişmeden kalmıştır. Bu durum Rusların geleneksel manevi değerleriyle ve Rus dış politikasının öncelikleriyle yakından ilgilidir. Ortodoks Doğuda bulunan kutsal mekânlar Rus halkı için çok özel bir yere sahiptir. Kutsal bölgelere yapılan Ortodoks hac geleneği Rus

ulusal kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Rusya'nın bölgedeki varlığı Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki hac kafilelerinin kutsal bölgeye engelsiz ulaşımı açısından önem arz etmektedir. Cemiyet, hac faaliyetlerini başarıyla organize etmektedir. 2015 yılında cemiyet başkanı S.V. Stepashin, Rus Kültür Bakanlığı ile Din Turizmi ve Hacın geliştirilmesine yönelik ortak eylemler programı imzalamıştır. IOPS, birkaç yıldır Rusya Federasyonu ve Orta Doğu ülkelerinde başarılı bir şekilde hayırseverlik faaliyetleri düzenlemektedir. Dernek birkaç yıldır Suriye ve Filistin'e insani yardım toplamakta ve ulaştırmaktadır. 2014 yılında cemiyet başkanının girişimi ile Suriye için insani yardım toplamıştır. Cemiyet konseyinin almış olduğu karar ile 2018 yılı Büyük Düşes Elizabeth Feodorovna yılı olarak ilan edilmiştir. Rusya'da ve yurtdışında Cemiyet üyeleri Elizabeth Feodorovna'nın hayatına ve kahramanlığına adanmış çok sayıda anma etkinliği düzenlenmiştir.

Cemiyet günümüzde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (ECOSOC) bir parçası olan yetkili bir uluslararası kamu kuruluşu olarak varlığını sürdürmektedir. Cemiyet, uluslararası bilimsel faaliyetler, hac organizasyonu, gençlik faaliyetleri, kültürel ve eğitimsel faaliyetler alanında çalışmalarını sürdürmektedir. Cemiyetin Rusya Federasyonu içinde 55 bölgesel şubesi bulunmaktadır. Cemiyetin Rusya dışında 27 temsilciliği bulunmaktadır. Cemiyet, bilimsel ve eğitim alanındaki faaliyetlerine devam ettirmektedir. Cemiyetin çıkarmış olduğu bilim kitapları her yıl düzenli olarak yayımlanmaktadır (https://www.ippo.ru/historyippo/article/istoriya-ippo-203081). (Erişim Tarihi: 01/02/2024).

Cemiyet, Kudüs'te varlığını sürdürmek için ve Rus Ortodoksların haklarını korumak amacıyla çalışmalarına devam etmektedir. Bu gelişme ile cemiyet İstanbul'da temsilcilik açmak için başvuru yapmıştır. Yılmaz'a (2018) göre 27 ülkede temsilciliği bulunan cemiyetin Türkiye-Rusya arasındaki işbirliğini Kudüs'te daha da etkin kullanabileceği ifade edilmektedir. Cemiyet Rus Ortodoksluğunun, Rus kültürel varlığının Kudüs'te günümüzdeki temsilcisidir. Cemiyet bunula beraber Arap olan Ortodoksların da temsilcisi olma hedefindedir. Cemiyetin günümüzdeki mal varlıkları İsrail'in kontrolü altındadır. Kudüs'te cemiyetin İsrail tarafından tehdit olarak konulması Ortodoksluk ve Yahudilik arasında bir mücadeleye neden olabileceği de gözden kaçırılmamalıdır (Yılmaz, 2018, s. 228-229).

Cemiyet günümüzde Rus Ortodoks kilisesi tarafından desteklenmektedir. Cemiyetin Kudüs'te faaliyetlerini sürdürmesi Rusya'nın bölgede söz sahibi olması açısından çok önemlidir. Ancak son dönemde Ukrayna Kilisesinin Rus Kilisesinden ayrılması Kudüs'teki faaliyetleri olumsuz etkileyebilir. İsrail hükümeti, cemiyetin faaliyetlerini Ukrayna savaşı nedeniyle kısıtlama eğilimindedir. Ukrayna Kilisesinin de Kudüs'te faaliyete geçmesi, cemiyetin hak iddialarında ortak olması anlamına gelecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN FİLİSTİN'DEKİ FAALİYETLERİ

2.1 Rusya'nın Filistin Politikası

Kiyev Rus Devleti, Doğu Slavların kurmuş olduğu ilk devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kiyev Rus Devleti'nin 988 yılında Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi daha sonraki tarihini de belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır. Doğu Slavları genel olarak Hristiyanlığı Bizans geleneği olarak yaşamayı tercih etmiştir. 1055 yılında meydana gelen Hristiyanlığın büyük ayrılışı Rusya'nın daha sonra Hristiyan dünyasındaki yerini belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Bizans İmparatorluğu, Hristiyanlığın doğu kanadı olarak Ortodoksluğu benimsemiştir. Genel olarak Katolik dünyasına karşı durmuşlardır. Rusların dini düşüncesinin temelini Katolikliği yabancılaştırma düşüncesi oluşturmuştur (Alagöz Uulu, 2017, s.10).

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından 1453 yılında fethedilmesi ile Ortodoksluğun merkezi ortadan kalkmış oldu. Bu durum bağımsızlığını yeni kazanmış olan Rusya'nın Ortodoks dünyasının lideri olması için iyi bir fırsat olarak karşısına çıkmıştı. Roma ve Bizans imparatorluklarının yıkılması ile Hristiyanlık artık koruyucusuz kalmıştı. Rusya devleti ise bu devletlerin mirasçısı olduğu için Hristiyanlığın koruyucusu konumunda olmalıydı. Bu anlayış Rusya'nı dış politikasının temelini oluşturmuştur.

Rus Ortodoks Kilisesi, 1589 yılında tarihte ilk defa kendisini patriklik olarak ilan etmiştir. Patrikliğin kurulması ile toplumdaki görev ve sorumluluğu da artmıştır. Rus toplumunda Ortodokslara ilişkin sorunlar daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Rus imparatorları Ortodokslarla ilgili meseleleri hem iç hem de dış siyasette çok sık kullanmaya başlamışlardır.

Rus imparatoru I. Petro, 1701 tarihinde Rus Ortodoks Patrikliğini kaldırmıştır. Bunun yerine ise kendisine bağlı Kutsal Sinodu kurmuştur. Rusya, Karadeniz ve Balkanlarda hâkimiyet kurmak için Osmanlı bünyesinde yaşayan Hristiyanları her fırsatta kullanmaya başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılda Balkanlarda Osmanlıya karşı çıkan isyanları Rusya sürekli destekler konumda olmuştur. Rusya, Ortodoksluğu Osmanlıya karşı bir araç olarak kullanmaya devam etmiştir. Balkanlarda yaşayan Ortodoksları desteklemeyi de dini bir görev olarak görmüştür (Sokoloy, 2007, s.191).

Bununla beraber Rusya, Filistin bölgesinde de Osmanlıya yönelik benzer politikalarını yürütmeye devam etmiştir. Ancak burada Rusya Osmanlıdan ziyade Almanya, İngiltere ve Fransa ile bir rekabete girmiştir. Filistin bölgesi diğer dinler gibi Hristiyanlar için de kutsal sayılmıştır. Hz. İsa burada doğmuş ve burada yaşamını sürdürmüştü. Bizans devleti ile burada kiliseler inşa edilmeye başlanmış ve Hristiyan hacılar buraya hac ziyaretleri yapmaya başlamışlardır. Batılıların haçlı seferleri ile Filistin'e olan ilgileri en yüksek seviyeye çıkmıştır. Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın Filistin'deki faaliyetleri daha da kurumsallaşmaya başlamıştır. 1847 yılında Rus Dışişleri bakanlığı tarafından Filistin'e ilk defa Rus Ruhani misyonu gönderilmiştir. Daha sonra 1858 yılında Rus Kudüs Genel Konsolosluğu açılmıştır. Bunu takiben Rus Filistin Komitesi kurulmuştur. Daha önce belirtildiği üzere 1882 yılında da Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti kurulmuştur (Aslanova, 2006, s.20).

2.2 Rus Toplumu ve Kutsal Yerler

Rusların toplumsal hafızasında ve dini bilincinde Doğu Ortodoks Hristiyanlığı genel olarak önemli yer tutmuştur. Alagöz Uulu'ya (2017) göre Filistin bölgesinde Rusya, devlet olarak hâkimiyetini uzun süre devam ettirebilmişse bu durum Rus toplumunun Filistin ile ilgili düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Batı düşüncesinde Doğu Hristiyanları Ortodoks Hristiyanlar olarak da isimlendirilmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada terimler üzerinde bir kargaşa ve kafa karışıklığı olmaması için Ortodoks Hristiyanlığın çeşitli dallarını oluşturan Arap, Etiyopya, Ermeni, Gürcü, Kıpti ve Süryani gibi genel olarak günümüz Doğu Afrika'da ve Ortadoğu'da bulunan toplulukları Kadim Kilise Hristiyanları olarak isimlendirmek daha uygun olacaktır. Ancak İskenderiye, Antakya ve Kudüs Patrikliğine mensup Hristiyanlar için bu kavramı kullanmak doğru değildir. Çünkü Kalkedon Konsili Kiliselerinin bir parçası olan bu Patriklikler Ortodoks Kilisesinin içerisinde yer almaktadır (Sokoloy, 2007, s.193).

Rus toplum bilincinde Filistin, Kudüs, Antakya, Sina coğrafyaları öyle yerleşmiş ki sadece ikonografi gibi dini gelenekte değil, birçok alanda çok ele alınan önemli bir konu olmuştur. 19. yüzyıldaki toplum içerisinde yaygın olan şiirlerde; "Kudüs dünya merkezi, şehirler annesi. Ürdün nehri tüm nehirlerin başlangıcı" şeklinde ifade edilirdi. Genel olarak toplum içerisinde Filistin bölgesi Hz. İsa'nın hayatının geçtiği yer olmasından dolayı masal ve efsaneler gibi anlatılırdı. Burada yaşayan halk genel olarak Kudüs ile ilgili öğrendiklerini ve duyduklarını başkalarına aktarırdı. Kutsal yerlere gidecek insanlar Filistin'de mucizeler veya sıra dışı,

olağanüstü olaylar ile karşılaşacaklarını düşünürlerdi. Bu olaylar olmadığını görünce hayal kırıklığına uğrarlardı. Fakat Rusya'ya geri geldiklerinde, bahsedilen olaylar ile karşılaştıklarını bir efsane şeklinde anlatırlardı.

19. yüzyılın ortalarında Filistin konusu Rus toplumu içerisinde konuşulan ana konulardan biri olmuştur. Rus basınında kutsal yerler meselesi en önemli konu olarak yer almaya başlamıştır. Filistin'e hacca gidenlerin sayısı her geçen gün artarak ilerliyordu. Bazı kişiler Filistin'e yaşadıkları anılarını anlatan yazılar kaleme alarak basında yayımlanması için çalışıyorlardı. Filistin ile ilgili yazılmış olan makaleler kitaplar, araştırma yazıları ve makaleler kutsal bölgeye olan ilgiyi ve sevgiyi artırmaktaydı. Öncelikli olarak "Kadim Kiliseler" meselesi Rus toplumunun ilgisini çekmeye devam ediyordu. Filistin'deki Hristiyanların diğer bir dinden olanların idaresinde olması, onlara karşı olan duygularını daha da güçlendiriyordu. Osmanlı devletinin Balkanlardaki Hristiyan olan halkların sorunları sırasında kendi çalışmalarını meşrulaştırmak ve yasal zemine oturtmak için Rus devleti basında ve yayında din meselesini fazla kullandığından dolayı Rus toplumunda Osmanlıya karşı olumsuz düşünce çok yaygın durumdaydı.

Stefan ile Nikodim Kudüs'e ait olan Hristiyan mimari örneğini Moskova'daki İstra nehrinde yaptırmışlardı. Bu kişiler aynı zamanda Rus kilisesine mensup kişilerdi. Moskova'daki Rojdestvo Katedrali ise Kudüs'te yer alan Hz. İsa'nın Kabri Kilisesinin mimarisini örnek alınmış ve buna göre inşa edilmiştir. Ressam olan kişiler kutsal yerler ve Hz. İsa ile ilgili resimler yapıyorlardı. Ortodoks Hristiyanlığının bir özelliği de İncil karakterlerini çizmektir. Fakat Hristiyan Ortodokslukta Bizans imparatorluğu döneminden başlama üzere İncil ve Azizler ile ilgili resimleri çizmek yaygın hale gelmiştir (Sokoloy, 2007, s.194).

Rus halkı, Kiev Rus devletinin Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinden başlayarak Kudüs hakkında şarkılar söylemeye başlamıştır. *"Hacca gidiş"* yoksa Rusça "*Hojdeniye"* adı ile belli olan şiirlerin ve masalların kaleme alınması İgumen Danil'den başlayarak 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu tür şiir ve masallarda hacca gittiklerinde orada yaşadıkları anıları anlatırlardı. 18. yüzyılda Rusya'da Batı edebiyatının etkili olması ile Rus edebiyatı alanında *"hac edebiyatı"* uygulaması devam etmiştir. Ünlü Rus şair ve yazarları olan A.N. Muraviyev A.S. Puşkin, M.Yu. Lermontov gibi kişiler bu konuya sık sık başvururlardı. Edebiyattaki İncil konusu Rus toplumunun Filistin algısını 18. ve 19. yüzyıl şartlarında yeterince etkiliyordu. A.N.Muravev, A.S.Norov, N.V.Gogol gibi yazarlar kendileri Filistin'i ziyaret etmişlerdi.

Yazar ve diplomat D.V. Daşkov'un *"Rus Hacıları Filistin'de"* adlı eseri 19.yüzyıl Rus toplum düşüncesinin kutsal yerler konusundaki algılarının bir örneğini oluşturmaktadır (Alagöz Uulu, 2017, s.17).

2.3 Filistin'deki Ortodokslar ve Ruslar

Rusya ve Filistin topraklarındaki halkların ilişkileri 19. yüzyılın ortalarından daha da geriye gider. Rusya'nın Filistin'deki uygulamaya çalıştığı diplomatik siyasetinin ve planlı kilise alt yapısı için gerekli şartlar bulunmaktaydı. Filistin de yaşayan Hristiyanlar ile Rusya'da yaşayan Hristiyanlar arasında eski bir tarihi geleneğe sahip olan inanç ve kültürel bağları bulunmaktaydı. Rusların hafızasında yeni ve eski ahıt olayları gerçekleşen Filistin bölgesi önemli bir yer tutmaktaydı. Toplum hayatının her alanında edebiyat ve sanat, gelenek ve düşünce gibi kutsal yerler motifleri de yer tutmaktadır (Aslanova, 2006, s.25).

Kiev Rus Devleti'nin etrafında bir araya gelecek olan Doğu Slavların, ünlü Rus tarihçisi N.M. Karamzin tarafından Hristiyanlığı kabul etmesinden önce de Filistin ile ilişkilerinin ve bağlantılarının olduğu ortaya konduğunu görmekteyiz. 7. yüzyılda Doğu Slavların arasında bazı insanların Hristiyanlığı kabul ettiğini ve Filistin'e Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili mekânlara ziyarete gittiklerini N.M. Karamzin ifade etmiştir.

Rus toplumunun Hristiyanlığı resmi devlet dini olarak kabul etmesinden hemen sonra Filistin ile münasebetleri daha da yoğunlaşarak artmaya başlamıştır. Rus Kiev Devletinin Hristiyanlığı, Bizans imparatorluğundan benimsediği bilinmektedir. Bu yaşanan olay Rusların Ortodoks Hristiyanlıkta kalmasında önemli bir yere sahiptir. Büyük Knez Vladimir, Filistin'e ilk Rus elçiliğini resmi devlet dini olarak Hristiyanlığı ilan ettikten sonra göndermiştir. İlk Rus metropoliti ise Mihail Sirin'dir. İlk metropolitin soyadının Sirin olmasını bazı araştırmacılar Filistin ile bağlamaya çalışmışlardır. Sirin demek Süryeli olan anlamına geldiğini savunan araştırmacılar bulunmaktadır. 11. yüzyılın başlarından itibaren ilk Rus hacıları kutsal yerlere Kudüs'e gitmeye başlarlar (Sokoloy, 2007, s.196).

Sokolay'a göre (2007) ilk olarak Rus hacısının Kurs şehrinde dünyaya gelmiş olan Feodosiy Peçerskiy isimli kişi olduğu savunulmaktadır. Filistin'e yaklaşık yüz yıl sonra ilk haçlı seferlerinin yapılmasından sonra Hz. İsa'nın doğduğu ve öldüğü topraklar olarak sayılan Filistin'e giden insan İgumen Danil'dir. İgumen Danil diğer Rus hacılardan farklı olarak ilk defa Filistin'e gittiği ile ilgili anılarını da içine alan bir seyahatname yazmıştır. Bu tür

seyahatname çalışmaları Ruslarda sonraları "Hojdeniye" yani "Kutsal Yerlere Gitmek" isimli yeni bir edebiyat türüne temel olmuştur. 12. yüzyıl da kaleme alınmış olan "Yılların Masalı" adlı ilk Rus yıllığında Filistin'deki coğrafya isimlerinin Hristiyanlar için çok önemli olduğu ifade edilmektedir.

Rus topraklarının Moğol-Tatar egemenliği altında kalması ile Rus Ortodoks Hristiyanların Filistin ile bağları kopmuştu. Cengizhan'ın büyük devletinin parçalanarak yıkılması sonucunda Rusya, Altın Orda Devletinin himayesine girmişti. Altın Orda Devleti, İslam'ı kabul etmiş, Müslüman olmuş ancak buna rağmen Rus Hristiyanlarının inançlarına müdahale edilmemiştir. Rusların Altın Orda'dan bağımsızlığını kazanması ile Kudüs, Antakya, İskenderiye, Sina ve Aynoroz'daki Hristiyan Ortodoks Kiliselerinden Moskova'ya görevli misyonlar devamlı olarak gelirlerdi. Çünkü bu dönemde bağımsız bir devlet bünyesinde devamlılığını sürdüren Ortodoks Kilise, Rus Kilisesiydi. Genel olarak Ruslar Doğu Ortodoks Kiliseleri için maddi destekte bulunurlardı. 1589 yılında Ruslar bağımsız Moskova ve Tüm Rusya Patrikliğinin kuruluşunu ilan ettiği zaman, bu girişimi diğer Doğu Hristiyan Patrikleri desteklemişlerdi. Çünkü Osmanlının İstanbul'u fethetmesinden sonra resmi biçimde Ortodoks olan bağımsız bir devlet bulunmamaktaydı.

Korkunç İvan'ın ölümü sonrasında Fetret Devrinin ardından krallık sistemini yeniden oluşturma ve Rusya'da yeni bir devlet kurma çalışması hemen başlamıştır. Filaret'in oğlu Mihail Romanov, Rus devletinin yeni çarı olarak Moskova Metropolitinin çok önemli ruhbanlarından birisi olan seçilmiştir. Bu dönemde devlet içerisinde kilisenin yeri, çok önemli bir noktaya gelmişti. Kudüs patriği Feofan yeni Rus Çarı ile görüşmek için Rusya'yı ziyarette bulunmuştur. Rusya'nın politikasında din önemli bir noktaya gelmiştir. Yeni çar olan ve Filaret olarak adlandırılan Mihail Romanov'un babası bir din adamıydı. Dini gelenek ve düşüncelerde Rus Ortodoks Kilisesi bu defa da Kudüs Patrikliğinden etkilenmiştir. Kudüs ile ilgili Rus toplum inancında dini duygu ve düşünceler artmaya başlayacaktır (Sokoloy, 2007, s.196).

18. yüzyılda Rusya, Büyük Petro'nun çabaları ile Avrupa'nın en güçlü ve ülkelerinden biri olmuştur. Petro'nun çok radikal projeleri bulunmaktaydı. Büyük Petro, kutsal Sinod'u kurarak Rus Ortodoks Patrikliğini kaldırmıştır. Ancak bazı araştırmalara göre I.Petro Kudüs'te bulunan Hz. İsa'nın kabrini Rusya'ya getirmek istemiştir. Sinod tam olarak laik bir devlete benziyordu. Rusya, tarih boyunca Avrupa'da din ve devlet işlerinin ayrı olarak sürdürüldüğü Protestan ve Katolik devletlerine benzememiştir. Rusya'da her zaman din, devletin koruması altında olmuştur. Genelde Rusya devleti iç ve dış siyasette kiliseyi kullanabilmiştir. Büyük

Petro'nun devletin başına geçmesi ile Osmanlı bünyesinde bulunan Hristiyan Ortodoks halkları Rusya'nın siyasetinde ve politikasında söz konusu olmaya ve güneye devamlı ilerlemeye başlamışlardır (Sokoloy, 2007, s.197).

Rusya'nın sıcak denizlere inme düşüncesi Rusya'nın dış siyasetinin merkez konusunu teşkil etmekte ve sonraki yüzyıl düşüncesini şekillendirmekti. Rusların sıcak denizlere inme ve Güney bölgesine yönelik izlemiş olduğu siyaset Ortodoks kavramı için önemli bir unsur olmaya devam etmiştir. Rus İmparatorları için Ortodoksluğu koruma fikri Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerini hem iç kitleler hem dış güçlerin gözünde devleti meşrulaştırma faaliyeti olmuştur.

Ortadoğu'da Rusların ilk konsolosluğu 1785 tarihinde Lübnan'ın baş şehri Beyrut'ta açılmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlarda Rusya devleti halkı mobilize etmekte Ortodoksluğu bir araç olarak genel olarak kullanmaya çalışmıştır. Din kavramı 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Savaş sonrası imzalanan Küçük-Kaynarca Anlaşması'nda Osmanlı Devleti ilk defa kendi sınırlarındaki Hristiyan Ortodoksların Rusya ile bağlantısının olduğunu kabul etmiştir. Küçük-Kaynarca Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Hristiyan Ortodoksların dini yaşam haklarını korumalıydı. Bu durum daha sonra Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına sebep olacaktır.

Rusya, Filistin'e 1820 yılında I.Aleksandr'ın emri ile imparator danışmanı olan D.V.Daşkov'u görevli olarak göndermiştir. Daşkov öncelikle Kudüs'e hacı kılığına girerek gitmiştir. Daşkov'un Filistin'e gelmesindeki amaç Kudüs'te Rus konsolosluğunu açma ve burada Ruslara ait kilise açma imkânlarının var olup olmadığını araştırmaya çalışmaktı. Bu dönemde Avrupa devletleri arasında Osmanlının topraklarını paylaşmak için "Doğu Sorunu" olarak da isimlendirilen mücadele başlamıştı. Ortadoğu'da kutsal yerler meselesi de bu dönemde ortaya çıkmıştır (Alagöz Uulu, 2017, s.22).

2.4. Rus Ortodoksluğu ve Kudüs

Rus düşüncesinin temelini oluşturan ruhbanlık için Kudüs Rus Ortodoksluğu açısından, kutsal bir şehirdir. Bu düşünceye göre Kudüs'ü ziyaret eden kişiler kutsanmış kişilerdir. 12. yüzyıldan itibaren bu şehir özellikle Ruslar için bir hac mekânı olmuştur. 19. yüzyılda Rusya'da yaşayan Yahudiler arasında Filistin bölgesine göçün hızlandığı görülmektedir. 1840 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Filistin'de Yahudilere din özgürlüğü tanınmasından

sonra göç hızlanmıştır. Bu gelişme Rus Çarlığını rahatsız etmiştir. Rusya Hasidi olarak isimlendirilen Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine sıcak bakmamıştır. Ayrıca varlıklı olan Yahudilerin varlıklarını da Rusya dışına çıkarmalarından endişe duymuştur. Bundan dolayı 1834 yılında Filistin'e hac vazifesini yapmak için giden Yahudilerin tekrar Rusya'ya dönmeleri zorunlu hale gelmiştir. Rusya ile rekabet halinde olan İngiltere Kudüs'e başkonsolosluk açarak Rus Yahudilere koruma sağlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Rusya, Kudüs'e, Beyrut Rus Başkonsolosu Konstantin Baziliy'i göndermiştir. Buna rağmen Rus Yahudiler genelde İngiltere taraftarı olmuşlardır. Rus Çarlığı Antik Doğu (Filistin, Mısır, Suriye, Lübnan) olarak adlandırılan bu bölgeye tarih boyunca ilgi duymuştur. Rusya, Kudüs bölgesinde Çarlık döneminde Ortodoksluk kimliğini ön plana çıkararak etkili olmuştur (Yılmaz, 2018, s.221-222).

2.5. Rusya ve Kutsal Yerler Sorununun Ortaya Çıkışı

Hristiyanlar için Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili yaşanmış olaylar her dönemde çok önemli olmuştur. Hristiyanlar için kutsal sayılan Filistin toprakları Bizans imparatorluğunun yıkılma sürecine girmesi ile elden çıkmaya başlamıştır. 614 yılında Sasaniler Filistin'e yapmış oldukları sefer sonucunda Kudüs Patriği Zaharya'yı ve Hz. İsa'nın Haçını İran'a götürmüşlerdir. Bu Hristiyan bir devlet için çok olumsuz bir durum olarak ortaya çıkmıştır. 628 yılında imparator İrakliy patriği kurtarmış ve Hz. İsa'nın haçını tekrar Kudüs'e götürmüştür. Bu olaydan yaklaşık 6 yıl sonra Kudüs patriği Sofrany, Kudüs'ü Müslüman Araplara vermiştir. Kutsal sorunlar konusunun kökeni Hristiyanlıktaki Büyük Ayrılma (Big Schismll) olayı haçlı seferlerine kadar dayanmaktadır (Aslanova, 2006, s.24).

Hristiyanlıktaki büyük ayrılma 1054 yılında meydana gelmiştir. Bu olayla birlikte Hz. İsa'nın hayatının geçtiği topraklar hep tartışma konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu olayın ortaya çıkması ile ilk yılarda Doğu ve Batı Hristiyanları arasında çok fazla sorun olarak gündeme gelmiyordu. 1099 yılında haçlılar tarafından işgal edilen Kudüs'te bir Hristiyan düzeni kurulmaya başlanmıştır. Daha sonrasında Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü tekrar ele geçirmesi ile Hristiyanlar için kutsal sayılan mekânlar bölüştürülmüştür. Ancak bu taksimden sonra buradaki üstünlüğün Kıpti, Etiyopya ve Rum Ortodokslara geçtiği yorumları yapılmıştır. Ancak her Hristiyan mezhebi ve cemaati Hz. İsa'nın Kabri Kilisesinde ibadetlerini, dini ritüellerini yapma özgürlüğüne sahip olmuşlardır.

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, 1515 yılında Suriye ve Mısır'ın fethinde Filistin'i Patrik Dosiye'ye ve Arap Hristiyanlara bırakmıştır. 1520 tarihinde ise Hz. İsa'nın göğe yükseliş kilisesinin anahtarını Müslümanlara vermiştir.

Osmanlı Döneminde Kudüs'teki Katolokler, Fransa tarafından korunmaktaydı. Kudüs'te bulunan Katolik kiliselerinin kapısında genel olarak Fransa bayrakları olurdu. Fransa kendisini Doğudaki Katoliklerin koruyucusu olarak görmekteydi. Fransa ile Osmanlı devleti arasında 1740 tarihinde imzalanan Kapitülasyon Anlaşması Fransa'ya sadece ekonomik anlamda dini faaliyetlerde de önemli kazançlar sağlamaktaydı. Bu tarihten itibaren Osmanlı himayesinde yaşayan aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olan Hristiyan Ortodokslar ile Fransa himayesinde yaşayan Katolikler arasında rekabet tekrardan yaşanmaya başlayacaktır (Türkmen, 1995, s.334). Fransa'da da Filistin'de bulunan kutsal mekânlarda Katoliklere yeteri kadar hak tanınmadığı, kutsal mekânların çoğunluğunun Ortodoksların elinde olduğu fikri dini çevrelerde yaygın olarak konuşulmaktaydı.

Hristiyanlar için en kutsal mekânlardan biri olan Kutsal Kabir Kilisesinde 1808 tarihinde yangın çıkmış ve kilise çok ciddi şekilde tahrip olmuştu. Osmanlı Devleti kilisenin tamir ve bakım işini Fransızlara rağmen Rum Ortodokslara vermiştir. Bu olayda Katolik ve Ortodokslar arasında çıkan gerilimlerden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti, kutsal yerler sorunu ile ilgi ne Rusya ile ne de Fransa ile sorun yaşamak istemiyordu. Bu sorunun iki devlet arasında çözüme kavuşmasını istiyordu. Ancak iki devlette kutsal yerler konusu ile ilgili kendi fikirlerinde vazgeçmiyorlardı. Osmanlı Devleti bu sorunun çözümü için bir inceleme komisyonu kurulmasını istemiştir. Fransa Beytülhalim'deki Hz. İsa'nın Doğuş Kilisesini, Meryem Ana Mezarlığı Kilisesi ve Hz. İsa'nın Kabri Kilisesinin Katoliklere verilmesini istemiştir. Fransa'nın bu taleplerini Katolik olan İspanya, Belçika, Avusturya desteklemiştir. İngilizler tartışmanın içinde olmak istememişlerdir. Osmanlı Devleti, bu talepler karşısında zor durumda kalmıştır. Fransa, 1740 yılında imzalanan kapitülasyon anlaşmasına göre Beytüllahim'deki Hz. İsa'nın Doğuş Kilisesine ve Filistin'de Hz. İsa'nın Kabri Kilisesine sahip olmuşlardır. Ancak buna rağmen Filistin'de asıl etki sahibi Rum Ortodoksları olmuştur. Rum Ortodokslar, kapitülasyona rağmen 1850 yılında ismi zikredilen kiliseleri geri almışlardır. Bu arada Ruslarda Osmanlıya baskı yaparak Osmanlı topraklarında yaşayan Rus Ortodoks vatandaşların haklarını korumaları gerektiği konusunu iletmişlerdir. Kutsal yerler sorunu belli bir aşamadan sonra dini bir konu olmaktan çıkmış siyasi bir boyuta taşınmıştır. Fransızlar, Haçlı Seferlerinden itibaren Filistin'e hâkim

olduklarını iddia ederken, Ruslar ise Bizans İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabul etmesinden beri Filistin'e hâkim olduklarını savunmuşlardır (Tarle, 1958, s.134).

Osmanlı Devleti, kutsal yerler meselesinin çözümü konusunda Fransa ve Rusya'nın arasında kalmıştır. Rusların baskısı sonucunda Kudüs'te bulunan kutsal yerlerin Ortodokslara ait olduğuna dair bir ferman yayınlamıştır. Fransa'nın baskısı ile bu mekânların Katoliklere ait olduğunu belirten bir ferman daha yayınlamıştır. Bu ikili durumun ortaya çıkması ile gerilim daha da artmıştır. Fransa, Osmanlıya gözdağı vermek için padişahın sarayına yakın bir yere "Chalemage" gemisini getirmiştir (Türkmen, 1995, s.340). Fransa'nın baskıları sonucunda kutsal yerler sorunu Fransa'nın istekleri doğrultusunda çözülmüştür. Bunun sonucunda Osmanlı hükümetinde değişiklikler meydana gelmiştir. İki tarafa da eşit davranan Ali Paşa'nın yerine Fuat Paşa, Hariciye nezaretinin başına getirilmiştir. Rusya, İstanbul'da bulunan büyükelçisini geri çağırmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı sert taleplerde bulunmuştur. Ancak Rusya'ya karşı içinde Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu Avrupa güçlerinin ittifakı kurulmuştur. Bazı Rus araştırmacılara göre kutsal yerler sorununu büyük güçlerin Dünyayı paylaşmanın bir parçası olarak görmüşlerdir.

Önemli Rus tarihçilerinden biri olan M.N.Pokrovskiy, Rus devletinin kutsal yerler meselesindeki amacının Rus imparatoru I.Nikolas'ın heves ve tutkularından kaynaklandığını belirtmiştir. Zayıflayan Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için Osmanlı topaklarında yaşayan Ortodoksların haklarını korumak için iyi bir bahane olmuştur. Rusların Filistin faaliyetlerinin biçimini değiştiren kutsal yerler meselesi dış siyasette kilise ile işbirliğini daha da güçlendirmiştir (Alagöz Uulu, 2017, s.28).

2.6. Kırım Savaşı Sonrası Rusya ve Filistin

Rusya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Kırım Savaşı ve sonrasında imzalanan Paris Barış Anlaşması ile Filistin'e yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Kırım Savaşı ile Rusya'nın Avrupa sahnesindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı kullandığı siyasi ve hukuki araçlar bakımından zayıflamıştı. Jeopolitik konumu açısından sıcak denizlere inme yolları kapanmıştı. Bunun yanında daha önce Osmanlı Devleti ile imzalamış olduğu ikili anlaşmalar da sağlanan kolaylıkları da kaybetmişti. Avrupalı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altına alındığı için Rusya'nın Osmanlı ile ilişkilerine daha dikkat etmeliydi (Tarle, 1958, s.138).

Kırım Savaşı'nın sonucu olarak Rusya'nın buradaki en önemli kaybı olarak Karadeniz'in artık uluslararası bir deniz olması ve Rus deniz güçlerinin Karadeniz'deki yürütmüş olduğu faaliyet hakkını kaybetmesi söylenebilir. Bu duruma göre artık Rusya sıcak denizlere İstanbul Boğazını kullanarak inemeyecekti. Karadeniz'i kaybetmiş olması artık güney bölgelerle ilgili politikaları azalmaya başlayacaktır. Akdeniz'e inecek olan Rus gemileri, Cebelitarık Boğazını kullanmak durumunda kalacaktır. Filistin'e gidecek olan Rus hacıları bazı Avrupa ülkelerini kullanarak gitmeye çalışmışlardır.

Rusya'nın güney politikalarını aktif hale getirmek için Karadeniz iskelesini ve gemileri barış amaçlı olarak göstermeye çalışarak faaliyetlerine devam etmeye çalışmıştır. Rusya yeni yaklaşımlı bir siyaset izleyerek güney de bulunan devletler ile ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu politikayı Deniz İşleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yürütmeye çalışmıştır. Rus Filistin faaliyetleri bu iki bakanlığın faaliyetleri neticesinde yürümüştür (Alagöz Uulu, 2017, s.30).

Rusya'nın uygulamış olduğu dış politikada Filistin ile ilgili önemli faaliyetler Deniz İşleri Bakanlığı himayesinde yürütülmeye başlanmıştır. Bu durum ilk bakışta biraz anlamsız gibi görünse de Deniz İşleri Bakanı Grandük Konstantin Nikolaeviç, İmparator II.Aleksandr'ın kardeşiydi. Devlette çardan sonra ikinci kişi olarak bilinmekteydi. Grandük Konstantin'in dış siyaset ile meşgul olması Filistin'de Rus varlığı için çok önemli bir durum olacaktı (Tarle, 1958, s.140).

Deniz İşleri Bakanlığı, Rus Gemicilik ve Ticaret Derneği adı altında bir proje gerçekleştirmiştir. Dernek, Paris Anlaşmasına göre ortadan kaldırılacak olan Rus Karadeniz kuvvetlerinin yerini alacaktı. Bu oluşturulan kurumun bir dernek şeklinde oluşturulması Rusya'yı Avrupalıların tepkisinden kurtaracaktı. Bu derneğin kurulmasının asıl amacı Karadeniz'de bulunan Rus kuvvetlerini sahada tutmak ve ordunun savaşa hazır olması sayılabilir. Bu dernek sadece Rus-Filistin faaliyetlerinde değil Rus ticareti alanında da önemli bir yere sahip olacaktı (Markov, 1999, s.16).

Rus hacılarının kutsal yerleri ziyaret etme geleneği Rus Gemicilik ve Ticaret Derneği için önemli bir gelir kaynağı olacaktır. Hacılar tarafından Filistin'de bulunan Hz. İsa'nın yaşamı ile ilgili mekânlar çok fazla ziyaret edilirdi. Fakat Rus gemicilerin derneğinin masraflarını karşılamak için Rus hacıların sayısının artması konusunda istekleri olmuştur. Rus hacıların sayısını artırmak için ayrıntılı bir rehber hazırlanması istenmiştir. Bu hazırlanacak olan rehber Rus toplumunun içinde bulunan Hristiyan Ortodokslar için kutsal sayılan toprakları ve bu

topraklara nasıl ve ne şekilde gidileceğini anlatacaktı. Hazırlanan bu rehber ile Filistin'e gitmenin eski zamanlardaki gibi kahramanlık olmadığını ve oraya gitmenin Avrupa'ya seyahat etmek kadar kolay olduğu konusunda bilgi içermiştir.

Bu hazırlanacak rehber için Deniz İşleri Bakanlığında memur olarak çalışan Boris Pavloviç Mansurov görevlendirilmiştir. Mansurov, Rus-Filistin ilişkilerinin önemli figürlerinden biri olmuştur. Mnsurov'a rehberi hazırlama talimatı Grandük Konstantin tarafından verilmiştir. Hazırlanacak olan bu rehberde bölge haritaları, ulaşım yolları, konaklama imkanları ve hacı faaliyetlerini organize eden kişilerin bilgileri yer alacaktı. Mansurov bu rehberi hazırlarken son derece gizli ve titiz bir çalışma yürütmüştür.

Mansurov, Filistin'e geldiğinde burada öncelikli ihtiyacın bir rehber değil, hacıların rahat konaklayacağı yerler olması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü burada hacıların rahat konaklayacağı yerler bulunmuyordu. Bundan dolayı burada ilk olarak oteller, okullar, hastane ve kilise yapılması tavsiyesinde bulunmuştur. Bu proje Rus Filistin ilişkilerinin temeli olacak "Mansurovun Rus Filistin Projesi" olarak bilinir.

Mansurov'un Rus Filistin Projesi kapsamında Filistin'in değişik bölgelerinde konsolosluklar açılmalıydı. Bu konsolosluklar yalnızca Rus Hacılar için değil, Hristiyanlar arasındaki ilişkileri de güçlendirecekti. Sonrasında hacılara konaklama yerleri, hastane ve kiliseler kurulması gerekiyordu. Bunlar için gerekli paralarında kilise cemiyet üyelerinden alınması düşünülmüştür. Bu projeler doğrudan Rus devleti eliyle değil, devlete bağlı sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yapılması gerekiyordu. Bu kapsamda Rus hacıların pasaport işlemleri kolaylaştırılmalıydı. Kudüs güzergâhında bulunan İstanbul ve Beyrut'ta hacıların konaklayacağı evlerde yapılmalıydı. Rus ruhani misyonu için Filistin'de arazi satın alınmalıydı. Bu araziler Rus Filistin'i için açılacak tesisler için kullanılacaktı. Kırım Savaşı sonrasında Rus dış politikasında ilk sistemli program Mansurov'un Projesi olmuştur. Bu proje Rus Deniz İşleri Bakanlığı ve Grandük Konstantin tarafından ciddi şekilde desteklenmiştir. Grandük Konstantin'in başkanlığı döneminde Filistin'de iki önemli Rus Kurumu oluşturulmuştur. Bunlar Filistin Komitesi ve Kudüs Rus Genel Konsolosluğudur (Markov, 1999, s.17).

2.7 Filistin Komitesinin Kuruluşu

Filistin'de Rus faaliyetlerinin başlamasına liderlik eden Grandük Konstantin olmuştur. Grandük Konstantin, imparator I.Nikola'nın beşinci çocuğuydu. Rusya'nın Ortadoğu'da

önemli bir güç haline gelmesi için "Mansurov Projesi" olarak bilinen bu proje en iyi yol olarak görülmekteydi. Grandük Konstantin, 1853 yılından 1863 yılına kadar Rus Deniz İşleri Bakanı ve Rus-Filistin faaliyetinin fikir babasıdır. Grandük Konstantin, Akdeniz seyahati sırasında Filistin'e de gitmek istiyordu. Ancak Dışişleri Bakanı Gorçakov bu isteğe karşı çıkmıştır. Karşı çıkmasının nedeni ise Avrupalı devletler ile kutsal yerler meselesi ile ilgili sorun yaşamak istememesidir. Seyahati sırasında genelde İtalya'da bulunan Palermo'da ikamet ediyordu. Burada da Filistin işleri ile ilgilenmiştir. Filistin'e gitmek için sürekli fırsat kolluyordu. Bunun için ise imparatordan Mansurov aracılığı ile izin istemiş, sonrasında ise İmparator II.Aleksandr, Konstantin'in Filistin'e gitmesine izin vermiştir (Aslanova, 2006, s.26). İmparator II.Aleksandr, Rus-Filistin projesini yürütmek için Filistin komitesinin kurulması için gerekli kararnameyi imzalamıştır. II. Aleksandr bu komitenin faaliyetlerini yapabilmesi için devlet bütçesinden yaklaşık 500 bin ruble kaynak ayırmıştır (Markov, 1999, s.18).

28 Nisan 1859 tarihinde Filistin'e ulaşan Grandük Konstantin'in bu ziyareti Filistin'deki Rus varlığının kırılma noktası olduğu düşünülmektedir. Grandük Konstantin, Rusya tarihindeki Hristiyanlar için kutsal sayılan Kudüs'e ziyaret gerçekleştiren ilk Rus imparator aile üyesi olmuştur. Rusların Filistin'deki imar ve inşa çalışmaları tam da bu zamana denk gelmiştir. Bu ziyaret neticesinde Rus-Filistin ilişkileri güçlenmiş, hacılar için gerekli tesislerin yapılması karara bağlanacaktı. Kudüs Rus Genel Konsolosluğu ve Filistin Komitesi bu çalışmalar kapsamında hemen işe başlamışlardır (Sadia, 2021, s.50). Filistin Komitesi, 23 Mart 1859 tarihinde imparator II. Aleksandr'ın çıkarmış olduğu kararname ile kurulmuştur. Filistin komitesinin buradaki ilk görevi Mansurov'un projesini hayata geçirmekti. Ancak daha sonra Rus-Filistin[4] varlığının en büyük göstergesi olan Rus Ortodoks Filistin Cemiyetinin alt yapısını oluşturmuştur. Filistin komitesinin çalışanları ve kurucu heyeti Grandük Konstantin'in arkadaşları ve deniz işleri bakanlığının çalışanlarından oluşmaktaydı. Bu komite imparatorun himayesinde olmasına rağmen Rus Kudüs Genel Konsolosluğu, Rus Ruhani misyonu ve Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından sanki rakip bir ülkenin kurumu olarak görülmüş ve aralarında ciddi bir rekabette oluşmuştur. Bu rekabet durumu Rus-Filistin faaliyetlerinin bir parçası olarak görülmüştür (Markov, 1999, s.18).

[4] Rus-Filistini kavramı kutsal yerlerdeki Rus varlığının oluşmasını ifade etmektedir.

Osmanlı padişahı Abdülmecid, Kudüs'ün batı bölümünde yer alan devlet arazilerinden Ruslara arazi vermişti. Bu hediye edilen arazi sayesinde Rusların inşa faaliyetleri hız kazanmıştır. Yine bununla beraber Ruslar, 1859 yılında Kudüs çevresinde önemli arazilere sahip olmuşlardır. İlk satın alınan arazi meydan alanındaydı. Osmanlı vatandaşı olmayan kişiler Osmanlı Devleti'nde toprak sahibi olamıyordu. Osmanlı vatandaşı olan kişilerin isimlerine araziler satın alınmaya başlanmıştır. Rusların buradaki arazileri satın alma düşüncesi ortaya çıkınca arazi sahipleri ya satmak istemediler veya arazilerin fiyatlarını yükselttiler. Alınan araziler genel olarak Kudüs şehir duvarının dışından alınmaya çalışılmıştır. Mansurov bunun sebeplerini şöyle anlatıyor: "*Sur içi olan Kudüs çok kalabalık ve burada sağlıklı bir yaşam alanı yoktu. Kudüs binlerce yıllık bir tarihe sahipti. Bundan dolayı bu bölgeye ev yapmak oldukça masraflı olacaktı. En önemli sebep ise Kudüs'te araziler çok pahalıydı ve ekonomik açıdan sur dışında arazi almak daha makul idi.*" (Sadia, 2021, s.50).

Mansurov, arazi satın alma işlemlerini daha da kolaylaştırmak için Rus Kudüs Konsolosu, Osmanlı mutasarrıfı Süreyya Paşaya 76 bin piastre[5] bahşiş verdiğinden bahseder. Süreyya Paşa, inşaat işleri için Osmanlı yönetiminden gerekli izinlerin alınması konusunda yardımcı olacağını söylemiştir. Kudüs'te yapılmış olan kilise ve yaşam alanlarının mimarı Martin İvanoviç Eppinger'dir. Bu ünlü mimar Peterburg Lüteran Okulundan ve İmparatorluk Güzel Sanatlar Akademisinden mezun olmuştur. Ortodoks mimarisi konusunda uzman olduğu için inşaat işleri için bu kişi seçilmiştir (Alagöz Uulu, 2017, s.39).

Filistin Komitesinin başkanı A.B. Golovkin, 20 Nisan 1864 tarihinde Dışişleri Bakanı A.M. Gorçakov'a yazmış olduğu mektubunda komitenin 1859 tarihinde hedeflemiş oldukları inşaatları tamamladığını iletmiştir. Filistin Komitesinin artık görevini tamamladığı gerekçesi ile artık komitenin ortadan kaldırılması gerektiğini yazmıştır. Komite yerine Rusların Filistin faaliyetlerini yürütecek Filistin komisyonunu kurmayı önerir. Deniz İşleri Bakanlığına bağlı Filistin Komitesinin kapatılması yerine ise Filistin Komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir (Markov, 1999, s.19). Filistin Komitesinin faaliyetleri neticesinde Rus-Filistini meydana çıkmıştır. Osmanlı padişahı Abdülmecid Efendi'nin hediye etmiş olduğu 23 bin metrekare arazi satın alınan araziler ile 48 bin metrekare olmuştur. Bu elde edilen arazilere

[5] Liranın yüzde bir değerinde Türk lirası.

Hristiyanlar için kutsal sayılan semboller ve binalar inşa edilmiştir. Bu bölge Kudüs Mahallesi, yerliler tarafından ise Moskobiye adı verilmektedir (Sadia, 2021, s.52).

2.8 Rus Kudüs Genel Konsolosluğunun Kuruluşu

Rus Kudüs Genel Konsolosluğunun kuruluşu Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında güç kazanma ve Avrupa devletleri ile rekabet etme siyasetinin bir unsuru olmuştur. Küçük Kaynarca Anlaşmasına göre Rusya, Osmanlı topraklarında konsolosluk açma imkânına kavuşmuştu. Rusya bu fırsatı değerlendirerek Şam, Kahire, Halep, Yafa, İskenderiye ve Lazkiye de konsolosluklar açmıştır.

Rusya, Avrupalı devletlere nazaran Kudüs'teki konsolosluğunu 20 yıl geç açmıştır. 1858 yılında Rusya, Kudüs'te kendi konsolosluğunu açma kararı almıştır. Buraya ilk konsolos olarak Rusya Gemicilik ve Ticaret Derneğinin Filistin temsilcisi Dorgobujinov Vladimir tayin edilmiştir. Burada açılacak olan konsolosluk Rusya'nın yapacağı faaliyetlerin başlangıç kısmını oluşturmaktadır. Konsolosluk faaliyetlerini Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan ticaret anlaşmalarına dayandırmaktadır (Bolşakov, 2000, s.7). Konsolosluğun kurulma amaçlarından biri de Filistin'de bulunan Rus Ruhani misyonunu idari ve hukuki konularda, hacıların konaklama hizmetleri ve Rusların dini yerlerde nasıl davranması ile ilgili konularda yardımcı olmalıydı. Hukuki konularda konsolosluğun çalışmaları önemli bir noktaya sahipti. Rusların burada arazi satın alma, okul açma gibi konularda konsolosluk Osmanlı yönetimi ile İstanbul Rus Büyükelçiliği arasında köprü vazifesi görmekteydi. Konsolosluk Rusya, Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olduğu algısını oluşturmalıydı (Markov, 1999, s.20).

Kudüs Rus Genel Konsolosluğu, Rusya'nın Filistin'de kurmaya çalıştığı hakimiyet açısından önemli çalışmalar yapmıştır. Konsolosluğun açılması ile Rus hacıların sayısında önemli miktarda artış olmuştur. Rusların Filistin'de nüfuz kazanmasında katkısı tartışılmaz olmuştur.

2.9 Filistin Komisyonun Kuruluşu

Rusya'da 1858 tarihinde Filistin Komitesi misyonunu tamamlamış ve kaldırılmıştır. Filistin Komitesinin kaldırılmasının akabinde 1864 yılında Filistin Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyona din işlerini yürüten kutsal Sinod, Dışişleri Bakanlığına bağlı görevliler ve Rus-Filistin faaliyetlerinin en önemli kişisi olan Mansurov üye olmuşlardır. Komisyon üyeleri

genellikle kendi işleri ile meşgul oluyorlardı. Filistin'de hiç bulunmamışlardı. Komisyonun bütün faaliyetlerini Mansurov yürütmüştür. Filistin'de bulunmayan komisyon üyelerinin Mansurov'un kararlarına uymaktan başka çaresi bulunmamaktaydı. Filistin'de yerliler Mansurov'u "Mansur Paşa" olarak biliyorlardı (Dmitriyevskiy, 1907, s.60).

Filistin Komisyonun yapması gereken ilk faaliyet, Filistin Komitesi döneminde yapılmaya başlanılan Kraliçe Kutsal Aleksandra[6] Kilisesini tamamlayarak buraya gelen Rus hacıları bu kompleks yapıda ağırlamaktı. Kraliçe Aleksandra, Hristiyan olduğu için cezalandırıldığı için Ortodoks Hristiyanlar arasında kutsal sayılmaktadır. 1864 yılında Kraliçe Kutsal Aleksandra Kilisesi açılmıştır. Rus hacıları Filistin'e gelmeye başladıkça buraya yerleşmeye başlamışlar. Kilisenin açılması ile komisyon görevine başlamış oldu. Komisyonun öncelikli görevi ve amacı buraya gelen Rus hacıların ziyaretlerini güvenli ve konforlu yapmalarıdır. Ancak komisyon Filistin'in farklı bölgelerine kilise ve konaklama yerleri yapmamıştı. Komisyonun maddi imkânları zaten buna elverişli değildi. Özellikle Hebron bölgesindeki kutsal üçlük katedralin inşaat masrafları maddi imkânları çok zorlamaktaydı. Bu yapının inşaatı Filistin komitesi zamanında planlanmış ancak bitirilememiştir. Grandük Konstantin ve Mansurov'un bağışları ile yapının iç dekorasyonları bitirilmiştir. Katedral 1872 yılında bitirilerek açılmıştır (Alagöz Uulu, 2017, s.48).

Bu dönemde Filistin'e gelen Rus hacıların sayısı her geçen sen artarak devam ediyordu. Bu durum ciddi bir konaklama yeri sorununu da beraberinde getiriyordu. Bu ise komisyonun faaliyetlerinde aksamalar olduğu gerçeğini ortaya koyuyordu. Yapımı biten konukevleri hacılara tahsis edilmeden buradaki Rus görevlilere veriliyordu. Konukevi eksikliğinden dolayı Rus hacılar Rum manastırlarında kalmak durumunda kalmışlardır. Filistin komisyonu her hacı için Manastıra 2 ruble ödeme yapmaktaydı (Tarle, 1958, s.65). Hacı sayısının artması ile temizlik sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştı. Atıklar ve çöpler genellikle eşekler ile şehir dışına götürülüyordu. Bu problemi çözme konusunda önemli adımlar atılmış ancak sorun tam olarak çözüme kavuşamamıştır. Filistin komisyonu 1882 tarihinde Rus Ortodoks Filistin Cemiyetine devredilmiştir.

Hacıların sorunlarından biri de temiz su olmuştur. Filistin Komitesi tarafından kurulan su sarnıçları ilk yıllarda hacılar için yeterliydi. Hatta su fazlalığı olduğunda buradaki yerlilere

[6] Kraliçe Aleksandra Roma İmparatoru Diocletianus'un eşidir.

suyu satmışlardır. Osmanlı paşası İzzet Paşa, Kudüs'e suyu getirinceye kadar su bura da çok pahalıydı. Su problemi her yıl gündem olmaya devam etmiştir (Sadia, 202, s.53). Burada hacıların karşılaştığı sorunlardan biri de rehber ve tercüman sorunu yaşamalarıdır. Hacılar bölgeyi tam olarak tanımadıkları için mutlak surette bölgeyi iyi bilen rehberlere ihtiyaç vardı. Filistin Komisyonu Kudüs'te birkaç yıl yaşamış, bölgeyi iyi bilen kişi belli bir miktar ödeyerek rehberlik yaptırıyordu. Bu rehberlerden bazıları hacılardan para talep emişlerdir. Rehber meselesi Rus Ruhani Misyon Başkanlığı ile Filistin Komisyonu arasında tartışmalı bir konu olarak devam etmiştir (Alagöz Uulu, 2017, s.50).

2.10. Rus Kudüs Ruhani Misyonunun Kuruluşu

Rusya, yeni sömürge toprakları ele geçirdiğinde o bölgedeki nüfuz alanını genişletmek ve bölgede hâkimiyet sağlamak için genel olarak Ortodoks kiliseleri açmayı bir dış politika unsuru olarak kullanmıştır. Orta Asya ve Sibirya bölgelerini ele geçirdikten sonra bölgeyi Hristiyanlaştırmak için Altay Ruhani Misyonu kurulmuştur. Rus devletinin yurt dışına misyon gönderme geleneği 18. yüzyılda başlamış daha sonra Çin ve İran'da Ortodoks misyonları açılmıştır (Bolşakov, 2000, s.8).

19. yüzyılın başlarında Rusya'nın Filistin'de özel kilise temsilciliği açma fikri ortaya atılmıştır. Rahip Arseniy'in Rus hacılar için Kudüs'te kilise açma fikri devlet yönetiminden destek görmemiştir. Filistin meselesi bir dış politika hususu olarak ancak 1840 senelerinde Rus halkının dikkatini çekmeye başlamıştır. 1843 yılında dışişleri bakanlığı ve kutsal Sinod, Kudüs'e bir hacı kılığında rahip göndermiştir. Filistin'e yapılan bu ziyaret amacına ulaşmış ve burada yapılacak olan Rus faaliyetleri için gerekli bilgiler toplanmıştır. 1842 yılında Rus Dışişleri Bakanlığı Kudüs'e Ortodoks kilisesine mensup bir rahibi göndermiştir. Rusya, Filistin bölgesinde uygulanacak en uygun politikanın inanç politikası olduğunu bilmektedir (Alagöz Uulu, 2017, s.53).

Rusya, 1847 yılında Porfiriy'i ikinci defa Kudüs'e göndermiştir. Ancak Rus Ruhani Misyonunun maddi imkânlarının sınırlı olması ve görevli kişilerin Filistin ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerden dolayı faaliyetler olumsuz etkilenmiştir. I.Nikolay, Kudüs'te Rus Ruhani Misyonunu 1847 tarihinde kurma kararnamesini imzalamıştır. Osmanlı Devleti için bu misyon Rus kilisesinin göndermiş olduğu Rus hacılar olarak kabul edilecekti. 1848 tarihinin şubat ayında Rus Ruhani Misyonu Kudüs'e gelmiştir. Misyon temsilcisi ilk zamanlarda Rumların patrikhane manastırında ikamet ediyordu. Ruhani misyon temsilcisi

burada hedef kitle olarak Rumlar tarafından aşağılanan Arap Ortodoksları seçmiştir (Sadia, 2021, s.55).

Rus Ruhani Misyonu üyeleri genel olarak Arap Hristiyanlar ile kalıyorlardı. Arhimandrit Porfiriy, Kudüs patriğini misyon üyelerine ev yapma konusunda ikna etmiştir. Ruhani misyondaki görevlilerin ve rahiplerin olumsuz özellikleri olmasına rağmen zaman içinde düzeldiğinden bahsedilmektedir. Bununla beraber Porfiriy'in misyon başkanlığından alınmasının sebebi misyon görevlileri ile ortak bir dil bulamamasıdır. Porfiriy, Rus Ruhani Misyonu başkanı olarak Filistin ve Kuzey Afrika da ki kutsal sayılan yerleri ziyaret etmiştir. Misyon temsilciliğinin önemli hizmetlerinden biri Aziz Nikola Manastırında kitap yayımlanması olmuştur. İlk yayımlanan eserler Arapça havariler ve Kudüs patriği Anfinin Zeburu olmuştur. Bu çalışmaların yanında misyon başkanı Porfiriy, Kudüs'te bulunan çocuklar için yetimhane açar ve burada onlara eğitim verme konusunda başarılı olmuştur. Dini bayramlarda sadaka dağıtmıştır 1854 tarihinde Kırım Savaşı'nın çıkması üzerine Ruhani Misyonun çalışmaları durdurulmuştur. Başkan Porfiriy ve misyondaki görevliler Rusya'ya dönmek durumunda kalmışlardır (Bolşakov, 2000, s.9).

Rus İmparatorunun emri ile 1857 tarihinde Ruhani Misyon olarak Polikarp başkanlığında Kudüs'e ikinci bir heyet gönderilmiştir. Araştırmacılara göre Kırım Savaşı'ndan sonra gönderilen bu misyon İkinci misyon olarak değerlendirilmiştir. Kudüs'e giden bu ikinci misyonun iki ana görevi olduğu bildirilir. Birincisi Ruhani Misyon temsilcisi Kudüs'te bulunan yerli Hristiyanlar ile iyi ilişkiler kuracak, ikinci olarak da Katolik ve Protestanların faaliyetlerini rapor ederek Petersburg'a bildirecekti. Kırım Savaşı'ndan sonra ruhani misyonun faaliyet alanları değişiklik göstermiştir. Öncelikli olarak kilise hiyerarşisi yükselmiştir. Önce misyon başkanı olarak rahip gönderilirken, sonrasın da piskopos gönderme kararı alınmıştır. Rus Dışişleri Bakanı Kont Gorçakov'un emri ile Piskopos Polikarp'ın yerine Ruhani Misyon Başkanı olarak Arhimandrit Kirill tayin edilmiştir. Piskopos Kirill'in gayretleri ile Kudüs Rus Hastanesi inşa edilmiştir.

Kırım Savaşı'ndan sonra ikinci Rus Ruhani Misyon başkanı olarak gönderilen Kirill Naumov, 1823 tarihinde dindar bir ailede doğmuştur. Kaluga'da Ortodoks okulundan mezun olmuştur. Dindar bir çevreden gelen Kirill için diplomatik işler ile uğraşmak ve kurumlar arasındaki rekabet onu yormuştu. Piskopos Kirill, Filistin komitesinin ona karşı yapmış olduğu entrikalar sonucunda başkanlık görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum üzerine Kirill, Rusya'ya çağrılmış ve Kazan'da bulunan küçük bir manastıra gönderilmiştir (Markov, 1999, s.23).

Kirill'den sonra misyon başkanı olarak Leonid Kavelin gönderilmiştir. Leonid Kavel'in başkan olmasından sonra Ruhani misyonun faaliyet alanı kısıtlamıştır. Buna göre ruhani misyon sadece hacıların ibadetleri ile meşgul olacaktı. Lenoid döneminde kutsal bölgede ilk Rus kilisesi açılmış ancak Lenoid de Rus Kudüs konsolosluğu ve Filistin Komitesi ile anlaşamayarak başkanlık görevinden alınmış ve Rusya'ya gönderilmiştir. Rus ruhani misyon başkanı olarak 1865 tarihinde Antonin gelmiştir. Antonin, misyon başkanları içerisinde en ünlü olanıdır. Rus kilise tarihinin en önemli din adamlarından biri olmuştur. Asıl ismi Andrey İvanoviç Kapustin'dir. Köylü bir rahibin çocuğu olarak doğmuştur. Eğitimini Kiev Ruhani Akademisinde tamamlamıştır. Bu akademide öğretmenlik yapmıştır. 1850 tarihinde Atina'ya rahip olarak gönderilmiştir. 1860 yılında İstanbul Rus elçiliği kilise rahibi olarak tayin edilmiştir. Atina ve İstanbul'da uzun yıllar görev yapmış olması diplomaside tecrübe kazanmasını sağlamıştır. 1865 yılında Kudüs'e Ruhani misyon olarak gönderilmiştir (Bolşakov, 2000, s.11). Anatonin'in buradaki asıl görevi yerleşik Hristiyanlar ile iyi münasebetler kurmak ve Rus kilisesini güçlü bir konuma getirmekti. Burada bulunan Rus kurumları arasındaki rekabetten güçlü çıkmanın yolunun bağımsız hareket etmek olduğunu bilerek hareket etmiştir. Bununla ilgili ilk iş olarak da ruhani misyon adına bir arazi satın alarak vakıf oluşturmuştur. 1870 yılında Filistin komitesi Antonin'in başarılı olmasından korkarak onu da Rusya'ya göndermeye çalışmış ancak Rus Dışişleri Bakanlığı onun yoğun ve etkili Kudüs çalışmalarının incelenmesi sonucunda Filistin'de kalmasına karar verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Kudüs Rus Ruhani Misyonu, İskenderiye'ye çekilerek görevini burada devam ettirmek durumunda kalmıştır. 1919 yılında Filistin, İngilizlerin eline geçince ruhani misyonun malvarlığı askeri ve sivil kurumların eline geçmiştir. Ekim Devriminden sonra Ruhani Misyonunun Rusya ile ilişkileri kesilmiştir. 1920 yılında Ruhani Misyon, Rus mültecilerinin kurduğu Yurtdışı Kilise Yüksek Başkanlığının himayesi altına girmiştir (Bolşakov, 2000, s.12).

1948 yılında İsrail devletinin kurulması ile ruhani misyonun yeni kurulan bu devletin topraklarındaki malvarlıkları Moskova Rus Kilisesine devredilmiştir. Ruhani Misyonun, Filistin'in Ürdün topraklarında kalan toprak parçasındaki malvarlığı Yurtdışı Kilise Başkanlığının elindeydi. Bu kilise, ruhani misyonun faaliyetlerinde devam etmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılması ve Rusya'da komünist yönetimin çökmesi üzerine Yurtdışı Rus Kilisesi, Moskova ve Tüm Rus Patrikliği birleşme kararı almıştır. Filistin yönetimi buradaki ruhani

misyonun malvarlığını ve arazileri Rusya'ya bırakmıştır. Rus Ruhani Misyonu günümüzde de hacı ziyaretlerini organize ederek, Kudüs'e gelen hacılar ile ilgilenmektedir (Alagöz Uulu, 2017, s.69). Ancak İsrail Devleti, Rusya'nın Kudüs'te farklı emelleri olduğunu düşündüğünden Rusya'nın faaliyetlerini kısıtlamaktadır. İsrail'in Kudüs'te Ukrayna Kilisesine de hayat alanı vererek Rus Ortodoksluğunu zayıflatma girişimi olacağı düşünülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN 20.YÜZYILA RUS ORTODOKS KİLİSESİNİN KURULUŞU

3.1 Slavların Hristiyanlık Öncesi İnanışları

Slavların eski inançları, tabiat güçlerine kutsallık atfetme "yazıçestvo" olarak adlandırılmaktadır. Eski Slav inancında hayır ve şer kavramı ayrılmış buna bağlı olarak da "beyaz ilah" ve "siyah ilah" kavramları ortaya konmuştur. Güneş inanç noktasında önemli bir unsur olarak belirtilmiştir. Bu görüş etrafında toprağın ürün vermesi için güneşe olan ihtiyaç, güneşinde gökyüzünde olması Rus akidesini şekillendirmiştir. Tüm inançlar sema-güneş-toprak etrafında toplanmıştır. Güneşe Veles, Khros gibi çeşitli isimler verilerek kutsallaştırılarak itaat edilmiştir (Aslanova, 2008, s.2).

Slav inancında güneşten dolayı sema da kutsallaştırılmıştır. Güneşi tutan anlamımda semaya "Svarog" güneşe ise semanın oğlu anlamında "Svarogoviç" adı verilmiştir. Şimşeğin dehşetinden ve gök gürültüsünden korunmak için onları temsil ettiği düşünülen "Perun" isimli ilah meydana gelmiştir. Rüzgârı yaratan ilah olarak da "Striborg"a tapmışlardır. Kış ilahı olarak, "Moroz" ve "Koşçeri", ölüm ilahı olarak "Morena" bulunmaktadır. Slavlar bu ilahların yanında "Liechen" (ormanların perisi), "Domvoy" (evlerin perisi) "Russalka" (suların perisi) gibi- periler de bulunmaktadır (Tugay, 1948, s.70), (Yılmaz-Tokmak, 2022, s. 209-230).

Aslanova'ya göre (2008) Slavlarda tabiat unsurlarına tapınma ve inanmanın yanında atalara tapınma da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda hayatını kaybeden aile reisleri geride kalan aile üyelerini ve gelecek nesilleri koruyacağı inancından dolayı kutsallık atfedilmiştir. Çeşitli mitolojik unsurlarda yüceltilmiştir. Bunlar – "Mikula Seliaminoviç" (toprağı sürerken üç günlük mesafeden duyulan bir ses çıkardığına inanılır), "Kuznets" (insanların mukadderatını demirden döktüğüne inanılır), "İlia Muromski" (insanlara musallat olan ejderleri öldürdüğüne inanılır)- halk inancında yarı ilah şahsiyetler niteliği taşımıştır (Aslanova, 2008, s.3).

3.2 Slavların Hristiyanlığı Kabulü

İlk cemaatini Slavların oluşturması bakımından Rus Ortodoks Kilisesi milli bir kilise statüsü kazanmıştır. Slav halkının Hristiyanlığı kabulünden sonra bu kilise ortaya çıkmıştır. Buna göre Slav topraklarında Hıristiyanlığın yayılması Prens Askold (ö. 882) döneminde başlamış, Prenses Olga'yla (ö. 969) gelişmiş, Prens Vladimir'le (978-1015) resmiyet kazanmıştır. Hristiyanlığın resmi din olarak kabulü Slavlar arasında merkezi Kiev olan eski Rus devletinin (9.-12. yy) kurulması ve Vladimir'in vaftiz olması sonrasın da meydana gelmiştir. Böylece Rus Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Rus Ortodoks Kilisesi kendi temelini Yunan Ortodoks Kilisesine değil daha eskilere götürerek Hz. İsa'nın havarilerinden birinin vesilesi ile kurulduğu ifade edilmiştir (Dualı, 2013, s.3).

3.3 Slavlar Arasında Hristiyanlığın Yayılması

Rus Ortodoks Kilisesinin iddiasına göre Slavlar birilerinin misyonerlik faaliyetleri sonucunda değil Hz. İsa'nın havarileri aracılığı ile Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bir diğer iddia ise belgelere ve tarihi verilere dayalı sonuçtur. Rus Ortodoks kilisesinin temeli bu verilere göre Yunan Ortodoks kilisesine dayanmaktadır (Aslanova, 2008, s.4).

Genel olarak Rus Ortodoks Kilisesi de diğer kiliselerde olduğu gibi Apostolik olma iddiasını sürdürmektedir. Bunun kökenini de Hz. İsa'nın on iki havarisinden bir olan Andreas'a (ö. 62) kadar dayandırarak ispat etmeye çalışmaktadırlar. Bu bilgilere göre Slav halkının Hristiyanlık ile tanışmaları Miladi 1. yüzyıla dayanmaktadır. Rus Ortodoks Kilisesi Rus topraklarındaki Andreas'ın ve Pavlus'un tebliğ çalışmasına ve ülkenin güney kesiminde Hristiyanlığın yayıldığına dair yazılı kaynaklar olduğunu iddia etmektedirler.

Slavların da yaşadığı Karadeniz'in kuzeyinde tarihte İskitlerde-Kırım bölgesinde Andreas'ın faaliyetlerini gösteren ikonlar, kiliseler ve haçlar bulunduğu iddia edilmektedir. Andreas'ın Kiyev ve Novgorod'da yapmış olduğu çalışmalar ile ilgili Rus tarihçileri farklı görüşleri paylaşmaktadırlar. Ancak genel olarak onun Slav topraklarında faaliyet yaptığı konusunda ortak görüşe sahiptirler. Ruslar, Andreas'ın Slav topraklarındaki faaliyetlerinden dolayı ona duyulan saygının, daha sonra Rus ve Bizans Kiliselerinin birleştirilmesi konusunun da temelini oluşturduğunu düşünmektedirler.

Rus Ortodoks Kilisesi, Hristiyanlığı yaymaya yönelik yapmış oldukları tebliği çalışmalarından bahsederek kendi kökenini Prens Askold'dan bile daha eskilere

dayandırmaya çalışmaktadır. İskitler ve Sarmatiya bölgeleri Hristiyanlığın en erken yayıldığı yer olarak gösterilmektedir. Hristiyanlığın yayıldığı yerler olarak iddia edilen yerler Slav topraklarının Batı bölümünde yer alan topraklardır. Rus Ortodoks Kilisesi, Andreas'ın Slav topraklarının doğusunda da Hristiyanlığı yayma faaliyetinde bulunduğunu savunmaktadır.

Bu tebliğ faaliyetinde Hristiyanlığın Batı Slav topraklarında gelişme gösterdiğini ancak Doğu Slav topraklarında tebliğ faaliyetlerinin istenildiği gibi olmadığı ifade edilmektedir. Bunun sebebi olarak Kavimler Göçü sırasında kavimlerin Hristiyanlıkla ilgili izleri yok ettikleri iddia edilmektedir. Ancak bununla ilgili ortaya konmuş olan bir kanıt bulunmamaktadır. Slavlar içinde Hıristiyanlığın Prens Askold'la başladığı ve Prenses Olga'yla geliştiği fikri daha ağır basmaktadır. Bizans ile yapılan bir anlaşma gereği Ortodoks misyonerlerin Slavlara gönderildiği sonrasın da Olga zamanında Bizans ile Slavlar arasında ilişkilerin geliştiği söylenebilir. Burada sonuç olarak Hristiyanlığın Slavlara geçişi Bizans yolu ile olduğu anlaşılmaktadır (Somuncuoğlu, 2004, s.93).

3.4 Kiev Rus Devleti ve Hıristiyanlık

Kiev Rus Devleti'nin Hristiyanlığı kabul etmeleri genel olarak tarihçiler tarafından iki sebebe dayandırılmaktadır. Birinci sebep Prens Askold (ö. 882) zamanında Bizans İmparatorluğu ile Kiyev Rus Devleti arasında meydana gelen savaş akabinde (860) imzalanan antlaşma gereği Kiyev Rus Devleti'nin Hıristiyanlığı kabul etmek durumunda kalmasıdır. İkinci sebep olarak da misyoner faaliyetleri ile Hristiyanlığı kabul etmesidir. İstanbul Patriği Photius tarafından Slavları Hristiyanlaştırmak için gönderilen Cyril (Constantine) (826-869) ve Methodius'un (815-885) yapmış oldukları faaliyetler Kiyev Rus Devleti'nin Hristiyanlığı kabul etmelerinde önemli bir faktör olmuştur. 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kiyev Rus Devleti ile Bizans arasında ikili ilişkilerin gelişmesi doğrultusunda Kiyev Rus Devleti prensi Askold, Slav topraklarında Hristiyanlığın yayılması için gerekli zemini hazırlamıştır.

Kiyev Rus Devleti'nin Hristiyanlığı kabul etmesindeki en önemli nokta özellikle Cyril (Constantine) (826-869) ve Methodius'un (815-885) yapmış oldukları misyonerlik faaliyetlerinin çok büyük etkisi olmuştur. Prens Askold'un vaftiz olması ve 9. yüzyılda Kiyev'de Hristiyan bir topluluğun ortaya çıkması Doğu Avrupa'daki Hristiyanlık için bir kırılma noktası olmuştur. Askold'un Hristiyanlığı yaymak için yapmış olduğu çalışmalar nedeniyle 882 tarihinde öldürülmüştür. Daha sonra devletin başına geçen Kiyev prensi Oleg (882-912) ve Prens İgor (913-945) dönemlerinde Bizans ile ticari ve siyasi ilişkiler gelişmiş buna bağlı olarak da Hristiyanlığın Slav topraklarında yayılması hız kazanmıştır. Rusların

Hristiyanlaşmasını isteyen Bizans imparatorluğu da her türlü desteği sağlamıştır. Özellikle Doğu Rusya'da Hristiyanlığın yayılmasında Rus ordularının Bizans ordusuna katılmasının da büyük etkisi olmuştur. 945 tarihinde asilerin isyanı sonucunda ölen Prens İgor'dan sonra devletin başına eşi Prens Olga geçmiştir. Prenses Olga'nın Rusya'nın birleştirilmesi konusundaki çalışmaları neticesinde Rus topraklarında Hristiyanlığın yayılması için uygun ortam oluşmaya başlamıştır (Aslanova, 2008, s.10).

Bu sürecin sonunda 988 yılında Prens Vlademir tarafında Kiyev Rus Devleti, Hristiyan devlet olarak ilan edilmiştir. Prenses Olga, Hristiyanlığın yayılması için büyük bir çaba göstermiştir. Olga putları yıktırmış yeni kiliseler inşa ettirmiştir. Prenses Olga'nın ölümünün ardından yerine oğlu Svyatoslav'ın askerlerinin Bizans ile çatışmaya girmeleri ile başlayan Bulgaristan sonucunda askerler arasında Hristiyanlık hızla yayılmaya başlamıştır. Svyatoslav'ın büyük oğlu Yaropolk (872-978) zamanında, onun Hıristiyan bir bayan ile evli olması da Hıristiyanlığın yayılmasını sağlamıştır (Aslanova, 2008, s.10).

3.5 Rus Ortodoks Kilisesinin Kuruluşu

Prens Vladimir'in (Vasili) (978-1015) Hıristiyanlığı kabul etmesi Rus Ortodoks Kilisesinin kurulmasında dönüm noktası olmuştur. Prens Vladimir'in Hristiyanlığı kabul etmesinin yeri ve zamanı ile ilgili olarak görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bir görüşe göre 988 yılında Khersones'de, diğer bir görüşe göre 987 yılında Kiyev'de, başka bir görüşe göre de 987 yılında Vasilev'de (Kiyev yakınlarında) Hıristiyanlığı kabul ederek vaftiz olmuştur. Vaftiz olduktan sonra Hristiyanlığı Rusya'nın resmi dini ilan etmiştir. Bunun ardından tüm dünyayı "Hristiyanlaştırma" kararı almıştır. Bunun sonucu olarak Prens on iki oğlu birçok boyarlara Hristiyanlığı kabul ettirmiştir. Bütün putları yıktırmış ve en önemli put olan Perun'un Dinyeper nehrine atılmasını istemiştir. Daha sonra Kiyevlileri bu nehirde vaftiz ettirmiştir. Hristiyanlığın kabul edilmesi ile şehirlerde piskoposluklar kurulmaya başlanmıştır. Kiyev Rus Devletinin Hristiyanlığı kabul etmesi ile Rus Ortodoks Kilisesi kurulmuştur (Dualı, 2014, s.7).

Aziz Vasili'nin anısına bir kilise inşa edilmiştir. Bizans'ın yardımı ile Hz. Meryem'in doğumu anısına Kiyev'de taş kilise inşa edilmiştir. Bu durum Bizans ile Kiyev Rus Devletinin ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bizans prensesiyle evlenen Prens Vladimir, karısının kız kardeşi ile evli olan Alman imparatoru II. Otto ile de akraba bağları kurmuş oldu. Kiyev Rus Devleti bu şekilde sadece Bizans ile değil Avrupalı devletler ile de ilişkilerini geliştirmiş oldu. Bu diplomatik ilişkiler sonucunda Rusya ya ikon ve kilise haçları getirildi. Bu gelişmelere

paralel olarak Hristiyanlık Rus topraklarında yayılmaya başladı. Prens Vladimir'in ölümü ile onun yerine geçen oğlu Yaroslav Mudrıy (1019-1054) Rusya'da Hristiyanlığı yaymak için var gücü ile çalıştı. Yaroslav da babası gibi akrabalık ilişkilerine çok önem vermiştir. Bu akrabalık bağları daha ziyade Hristiyan ülkelerle olmuştur. Örnek olarak Yaroslav'ın kızının Fransız kralı Henry ile evlendiğini verebiliriz. Bu bağlar Rusya'ya önemli bir siyasi güç kazandırmıştır. Prens Yaroslav döneminde Kiyev-Peçorsk Manastırı (1051), Kiyev Sofyası (1037), Novgorod Sofyası (1045-1050) yapılmıştır. Kitaplarla arası çok iyi olan Yaroslav Rusya'da ilk kez bir kütüphane kurmuştur. 1030 yılında din adamlarının yetişmesi için Novgorod'da bir okul yaptırdı. Bu şekilde Ortodoks Ruslar Hristiyanlığı daha iyi öğrenme imkânına sahip oldular. Kitapların yazarlarının büyük bir bölümü Hristiyan olduğu için önemli derece de dini bir literatür oluşmuştur. Buna bağlı olarak Rusların dine olan ilgisi artmıştır.

3.6 Rus Ortodoks Kilisesi Merkezinin Taşınması Meselesi

XIII. yüzyılda Kiyev Rus Devletinin tarihinde meydana gelen siyasi olaylar ve çatışma durumları Kiyev'in zayıflamasına sebep oluyordu. Bu durumlardan dolayı da dini merkez olma özelliğini kaybetmeye başlayacaktı. Bahse konu olan siyasi olaylar nedeniyle, Metropolit III. Kiril, Rus Metropolitliğini Kiyev'den Vladimir şehrine taşıma fikri kararı aldılar. Bu şekilde Kiyev'in bir taraftan Haçlılar ile diğer taraftan da Moğol orduları karşısında gücünü kaybetmesi sonucunda, bu taşıma konusu zorunlu bir hale gelmiş ve III. Kiril'in kararı, kendisinden sonra Metropolit Maksim (1283-1305) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Metropolit Maksim, 1300 tarihinde Kiyev'deki Metropolitliğin merkezini Kiyev'den Vladimir'e taşımıştır.

3.7 Rus Ortodoks Kilisesi Merkezinin Moskova'ya Taşınması

Siyasi sebeplerden kaynaklı meydana gelen olaylar neticesinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin merkezi Kiyev'den Vladimir şehrine taşınmıştır. Bu gelişmeleri takiben kilise merkezinin tekrar taşınması gündeme gelmiştir. Ancak bu seferki taşınma sebebi iç karışıklık ve çatışmalar nedeniyle meydana gelmiştir. Bu olaylardan dolayı kilise merkezinin Moskova'ya taşınması meselesi gündeme gelmiştir. Kilise merkezinin taşınması ile ilgili faaliyetleri Galiç Knezi Yuri Lvoviç (1301-1315) başlatmıştır. Galiç, Moskova'nın dini merkez olmasında önemli bir lider olarak anılmıştır. 1308 tarihinde Pyotr'un Rusya Metropoliti olarak tayin

edilmesinden sonra kilise merkezinin Moskova'ya taşınması hızlı bir sürece girmiştir. Bu olay Moskova Prensliği için siyasi anlamda çok büyük bir önem taşımaktadır. Moskova prensi İvan Daniloviç, Rusya Metropoliti Pyotr'u bu şehre taşınması için teklif gönderdi. Pyotr'u bu teklife karşılık Moskova Prensine kutsal Meryem'in anısına taş kilise yaptırmasını önerdi. Bu gelişmeler Moskova'nın dini merkez olmasında önemli bir faktör olmuştur. Nitekim Moskova artık dini merkez olmuştur. Meryemana ikonu bulunduğu kilisenin dini merkez olduğunu sembolize etmektedir. Meryemana ikonu 1395 tarihinde Vladimir'den Moskova'ya getirilmiştir (Aslanova, 2008, s.35).

3.8 Rus Ortodoks Kilisesinin Bağımsızlık Meselesi

Rusya'da Rus Ortodoks Kilisesi, Prens Vladimir in Hristiyanlığı resmi din olarak seçmesinin ardından İstanbul Patrikliğinin Metropolitliği statüsüne girmiştir. Bunun sonucu olarak Rusya ve Kiyev'in ilk metropoliti Mihail oldu. Metropolit Mihail 988-990 tarihleri arasında Kiyev Metropolitliği yaptı. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu güç kazanmaya başlamıştır. Bu düşünce Osmanlının tüm Bizans devletine hakim olacağı endişesini ortaya çıkardı. Bu gelişme Papayı da rahatsız etmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak Hristiyan kiliseleri İstanbul patrikliği ile birleşme teklif etti (Somuncuoğlu, 2004, s.101).

Hristiyan kiliselerinin birleşme meselesini Rus Ortodoks Kilisesi kabul etmemiştir. Kuruluşundan beri Rus Ortodoks Kilisesi bağımsızlık için çok büyük çaba göstermiştir. Rus kilisesinin diğer kiliselerle birleşmeyi kabul etmesi demek Polonya'nın hâkimiyetini kabul etmesi demekti. Bunda dolayı Rus Ortodoks Kilisesi, bu birleşmeyi kabul etmemiş, İstanbul Patrikliği ile ilişkisini kesmiş ve kendi özerkliğini ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Rus Ortodoks Kilisesi varlığını bağımsız bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesi ile Rus Kilisesi, İstanbul patrikliğinden bağımsız olduğunu ilan etmiştir (Dualı, 2013, s.10).

3.9. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Bölünmesi

Rus Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığını ilan etmesi İstanbul Patrikliğinde olumsuz bir olay olarak değerlendirildi. Çünkü Ortodoksların tek hâkim merkezi olma özelliğini kaybetmekten korkmuşlardır. İstanbul Patrikliği, Rus Kilisesini tekrardan kendi hâkimiyetine almanın onu parçalamaktan geçtiğini düşünmektedir. 1458 tarihinde İstanbul Patriği Grigorious, Rus Kilisesini parçalamak için aşağı Rusya, Letonya ve Kiyev, Metropolitliklerini açtı. Bu

gelişme üzerine Rus Piskoposlar toplanarak Moskova ve Kiyev Metropolitliğinin ayrılması yönünde karar almışlardır. Kiyev Metropolitli (1458), İstanbul Patrikliği tarafından Ortodoks hiyerarşisine kabul edilmiştir. Rus Ortodoks Kilisesindeki bu dağınıklık durum 1654 tarihinde Ukrayna'nın Rusya ile birleşme kararı alması ve 1687 tarihinde Kiyev Metropolitliğinin Moskova patrikliği ile birleşmesi ile bu dağınıklık uzun yıllar devam etmiştir.

Rusya, Altın Orda Devletinin (1552) parçalanması üzerine Astarhan ve Kazan hanlıklarını ele geçirerek Sibirya Hanlığını kendisine bağlamıştır (Saray, 1991, s.500). Bu gelişme Rusya'yı güçlü bir konuma getirmiştir. Rusya'nın güç kazanması ile Rus Ortodoks Kilisesi de Hristiyan kiliseler arasında güç kazanma konusunda ön plana çıkmıştır. Polat'a göre (2000) Bizans İmparatorluğunun yıkılması Rus Ortodoks Kilisesinin bağımsız olma konusunda önünü açan önemli bir gelişme olarak tanımlanabilir. Rus Kilisesi uzun yıllar İstanbul Patrikliğine bağlıydı ve devlet merkezinden tayin olunan metropolitlerce idare edilmekteydi. Rus kilisesi 1439 tarihinde Floransa da yapılan anlaşma sonucunda İstanbul Patrikliği ile karşı karşıya gelmiştir. Bizans, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesini istemekteydi. Ancak bu durum Rusya ve Rus Kilisesi tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum Rus Kilisesinin İstanbul Patrikliğine olan bağlılığını bitirmiştir (Polat, 2000, s.120). Bu gelişmenin ardından Moskova metropoliti İsidor[7] görevden alınmış, onun yerine Rus kökenli İon, Kiyev ve tüm Rus metropoliti olarak atanmıştır. Rus Kilisesinin atmış olduğu bu adımlar İstanbul Patrikliğinden kopmasına ve bununla beraber özerk bir yapıya kavuşmak için fırsat sağlamıştır. Bu şekilde Rus Kilisesi, Bizans ile kurmuş olduğu bağlılığına son verdiğini ilan etmiş oldu (Dualı, 2013, s.5).

Rus Kilisesi açısından önemli sayılabilecek bir gelişmede kilisenin 1589 yılında patriklik statüsünü elde etmesidir. İon zamanında Rus Kilisesi bağımsız bir kilise olmasına rağmen İstanbul Patrikliğine olan bağlılığı belirli bir zaman daha devam etmiştir. Bu gelişme Rus yönetimini ve Çarları rahatsız etmiştir. Altın Orda tehlikesini atlatıp sınırlarını her geçen gün geliştirerek devam eden bir devletin Müslümanların elinde bulunan İstanbul Patrikliğine bağlı olması Rus yönetici sınıf tarafından kabul edilemez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Moskova'nın siyasi olarak güçlenmesi buna paralel olarak Rus Kilisesinin merkezi olması konusunda önemi daha da artmıştır. Bu gelişme Moskova Metropolitliğinin Patrikliğe dönüşme fikri konuşulmaya başlamıştır. 1589 yılında Rus Kilisesi için önem arz eden

[7] Yunan asıllı metropolit

Patriklik kurulmuştur. İstanbul Konseyi tarafından Antakya, İskenderiye, Kudüs, İstanbul'un ardından Moskova beşinci patriklik olarak kabul edilmiştir (Saray, 199, s.505). Bu durum Rus Kilisesine büyük sorumluluk yüklemiştir. Bu bağlamda Moskova Patrikliğine kilise işlerinin düzenlenmesi ve devlet işlerinde faal olarak çalışmak gibi görevler yüklenmiştir.

1459 yılında Kiyev Metropolitliği, Moskova'dan ayrıldıktan sonra resmi olarak İstanbul Patrikliğine bağlanmıştır. Ancak fiili olarak Polonya-Letonya Katolik kilisesine tabii olmuştur. Polonya Kralı IV. Kazimir (1447-1492), Moskova ve Polonya prenslikleri arasındaki siyasi gerginlikten dolayı Katoliklerin aktif taraftarı olmuştur (Polat, 2000, s.125).

1481 tarihinde Ortodokslar başkent Kiyev'de kendi metropolitini belirlediği zaman Polonya Kralı Kazimir bu duruma itiraz etmemiştir. Kazimir, Papanın da desteği ile Ruslar arasında Katolikliği yaymaya çalışmıştır. Bu şekilde Kiyev üzerinde siyasi hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Altın Orda Devleti döneminde birçok haklara sahip olan Kiyev Metropolitliği, Altın Orda Devletinin yıkılması ile yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır (Saray, 1991, s.508). Kiyev'in Polonya-Letonya krallığın bağlanması ile bu topraklarda mezhep ayrılıkları da başlamıştır. Bu bağlamda siyasi çatışmalardan dolayı halk arasında dini konularda zayıflamıştır. Zengin olan Rus Ortodokslarında fakirleşmesi başlaması ile Katolikliğin yayılması için ortam oluşmaya başlamıştır (Dualı, 2013, s.15).
1492 yılında IV. Kazimir'in ölümünden sonra, devletin başına geçen Aleksandr'ın döneminde Voyneh Tabor'un (1492-1507), Vilna şehrinin Katolik Piskoposu olmuştur. Voyneh Tabor Polonya ile birleşme istemiş ancak bu durum Ortodoks Rusların durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Bu durumu iyileştirmek isteyen Kiyev Metropoliti Makari Kral Aleksandr ile Moskova Prensi III. İoann'ın kızı Yelena arasında nikâh yapılarak devletlerarası ilişkileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

1506 yılında Aleksandr'ın hayatını kaybetmesinden sonra erkek kardeşi olan I.Sigizmund (1506-1548) devletin başına geçti. Sigizmund Güney Batı Kilisesi'nin haklarını savunmaya devam etti. Sigizmund'un devletin başına geçmesi ile Ortodokslar pek çok haklara sahip olmanın yanında Kiyev topraklarında Roma Katolik Kilisesi'nin de nüfuzu devam etti. Bununla beraber bu dönemde Polonya-Letonya hükümeti, Kiyev üzerinde hak iddia edebilmek için "patronat hukuku" diye bir kural ortaya çıkardılar. Kısaca patronat hukukundan bahsetmek gerekirse; Aslanova'ya göre (2008) Patronat hukuku, Prensin emri ile

yapılmış olan mabedi veya manastırı prensin kendi mülkiyeti olduğunu kabul eden bir hak olarak tanımlamıştır.

3.10. Kiyev Metropolitliği ve Moskova Patrikliğinin Birleşmesi

Rus Çar'ı 1 Ekim 1653 tarihinde konseyi toplamış ve burada Kiyev'in Moskova yönetimine kabul edilmesi kararı alınmıştır. Rus askeri yetkililer 1654 yılında Khmelnitskiy Kiyev Ukrayna'sının Moskova çarlığı ile birleştirilmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Kiyev ve Moskova arasında imza edilen anlaşma sonrasında Sofiya Konseyinde Kiyevliler için yemin merasimi düzenlenmiştir. Netice itibariyle Kiyev Ortodoks metropolitliği, İstanbul Patrikliğinden ayrılmış ve Moskova Patrikliğine bağlanmıştır. Bu gelişme sonrasında Rus Ortodoks Kilisesi, Yüce Patrikliğe çevrilmiştir. Ancak Kiyev metropoliti Silvestr, Moskova'ya bağlılığın yanında İstanbul Patrikliğinden ayrılmamayı rica etti. Bir müddet daha İstanbul Patrikliğinin Kiyev üzerindeki hâkimiyeti devam etti. Sonuç olarak 1687 yılından itibaren devam eden Rus Ortodoks Kilisesinin maruz kalmış olduğu bölünme meselesi son bulmuştur. Bu şekilde Rusya Hristiyan devletler birliğine de girmiş oldu. Rusya'nın birliğe girmesi ile Avrupalılaşma fikri de ortaya çıkmaya başlayacaktır (Okçu,1949, s.33).

3.11. Kutsal Sinod'un Kurulması

Rusya'da Avrupalılaşma fikri ile 18. yüzyılda önemli değişiklikler meydana gelmeye başlayacaktır. Rus düşünürlerin büyük bir kısmı Fransız felsefesine yönelmeye başlamıştır. I. Petro, devletin başına geçtikten sonra Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve burada görmüş olduğu kilise sistemini Rusya'da uygulamaya başlamıştır. Rus Ortodoks kilise sistemini Anglikan kilise sitemine uydurmaya çalışmıştır (Söylemezoğlu, 1939, s.238).

I. Petro, yapmış olduğu yenilik hareketinde 1697 yılında manastırların inşaat yapmasını yasaklamıştır. Bunun yanında toprak sahibi olan kiliselere kaynak ayrılmamıştır. Rus Ortodoks Kilisesini devlet idaresine bağlamıştır. Patriğin ölmesiyle birlikte yeni patrik atanmasına da izin vermemiştir. Bu şekilde patrikliğe son vermiş oldu. Metropolit Stefan'ı kilise yönetimine tayin etti. Din görevlileri Çar tarafından tayin edilmeye başlandı. Kiliselerin elde ettiği gelirin çok az bir kısmı kiliseye verilmiş, kalan kısmı da toplum ihtiyaçları için harcanması karara bağlanmıştır (Yıldırım, 2003, s.148).

I. Petro'nun yapmış olduğu bu ıslahatlara din adamları tarafından itiraz edilmiş ancak ceza tedbirleri uygulanarak bu itirazlar yatıştırılmıştır. Bu yeniliklere karşı gelen din adamlarından biri olan Tambov piskoposu İgnatiy görevinden alınmıştır. 1718 yılında I. Petro, kiliseyi yönetmek için "Dini Kurul" adında 12 kişiden oluşan bir kurul oluşturdu. Dini nizamname hazırlandı. Patriklik siteminden kurul sistemine geçiş yapılmıştır. Kurul üyeleri herhangi bir ayrıcalığa sahip olmamıştır (Söylemezoğlu, 1939, s.240).

Rus Ortodoks Kilisesi piskoposları ve idarecileri tarafından "Dini Nizamname" imzalanarak uygulamaya konulmuştur. 14 Şubat 1721 tarihinde "Kutsal Sinod" kurulmuştur. Kutsal Sinod, Rus Ortodoks kilisesi piskoposlarını üye olarak kabul etmiştir. Kutsal Sinod'un kurulması ile ROK devlet yönetiminin eline geçmiş ve Çar kendisini baş hâkim olarak tayin etmiştir (Söylemezoğlu, 1939, s.241).

3.12. Kutsal Sinod Sonrası Kilisenin Durumu

1726 yılında Kutsal Sinod iki şubeye ayrılmıştır. Bunlardan biri din işlerine diğeri ise ekonomi işlerine bakmıştır. Bu şekilde kilisenin ekonomik işleyişi devlet kontrolüne geçmiştir. II. Petro'dan sonra, Manastır hayatının kontrolü Kutsal Sinod'un kontrolüne geçti. Rus Kilisesinin asıl durumu 1812 yılında Fransa-Rusya ve Osmanlı-Rusya savaşları sırasında ortaya çıktı. Bu savaşlar sırasında Sergey Mabedi hastaneye çevrilmiştir. Kutsal Sinod, ülkenin ihtiyaçları için bütçe ayırdı. Bunula beraber din görevlileri halkın uyanması için vaazlar vermişlerdir. Rus toplumunun milli ve dini duygularının uyanması sonucunda, Rus düşünürlerin arasında yaygın olan Fransız düşüncesinin yerini Slav düşüncesi almaya başlamıştır (Jorga, 2005, s.475).

I. Petro'un hayata geçirmiş olduğu yenilikler Rus Kilisesinin sosyal hayatına pek fazla olumlu katkı sunamadı. O zamanlarda uygulanan eğitim sistemi ruhanilerin toplum içinde sosyal konumlarının zayıflamasına sebep olmuştur. Rusya, Osmanlı Devleti ile imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı sınırlarında yaşayan Rus Ortodoksları koruma altına almıştır. Bunu yapmasındaki amaç bu Ortodoksların desteğini alarak Rus Ortodoks Kilisesini güçlendirmek istemiştir. Kutsal Sinod sayesinde kiliseyi kontrol altında tutan Rusya, din görevlilerini Devlet Dumasına[8] bile getirmiştir. Bu şekilde Rus Ortodoks Kilisesi devletin önemli bir parçası olmaya devam etmiştir (Aksun,1994, s.106).

[8] Milli Meclis

3.13. Kilisede Reform Çalışmaları

Rus Kilisesi, 1700 yılına kadar Patrik Adrian'ın ölümüne kadar patriklik yönetim biçimi ile yönetilmeye devam etmiştir. Bu tarihe kadar güçlenerek önemli bir konuma gelen Moskova patrikleri adeta ikinci hükümdar olarak kabul edilmişlerdir. Hatta bununla beraber dini özellikleri nedeniyle Çardan daha üstün bir konumda kabul edilmişlerdir. Bu durumu değiştirip tek başlı bir yönetim oluşturmak isteyen Çar I. Petro (ö.1725) önemli reformlar hayata geçirmiştir (Aleksy, 1985, s.90).

Çar I. Petro (ö.1725), yapmış olduğu yenilikler içerisinde en çok tepkiyi kilise reformu sırasında almıştır. Bu reform hareketinde asıl amaç Çar I. Petro'nun kendi mutlak düzenini kurmak istemesidir. Dönemin Moskova Patriği Adrina her fırsatta kilisenin yerde ve gökte hâkim bir yapı olduğunu söylemekten geri durmuyordu. Halk nazarında patrik, Mesih'in yeryüzüne yansımış hali olarak görülmekteydi. Patrik Adrian, Çar'ı kendisine itaat etmeye davet ediyordu. Tüm bu gelişmelere baktığımızda olası bir Patrik-Çar çatışmasında meydana gelebilecek olaylar Çar'ın aleyhinde olma olasılığı daha fazla görülmekteydi. Bunun farkında olan Çar I.Petro, söz konusu olan tehlikeyi bertaraf etmenin ancak değişimlerin radikal bir şekilde uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Petro, kilise de yapmak istediği reform düşüncesini Avrupa seyahatlerin de şekillendirmeye başlamıştır.

Petro, Alman düşünür Pufendorf'un geliştirmiş olduğu *"Güç kimdeyse din de onundur"* düşüncesinden etkilenerek hareket etmeye başlamıştır. Rus kilisesini kendisine bağlı bir kuruma dönüştürmeye karar vermiştir. 1700 yılında Patrik Adrian'ın ölümünün ardında yapmak istediği yenilikleri yapmak için harekete geçmiştir. Ancak kilise tarafından tepki çekmemek için temkinli olmayı tercih etmiştir. Patrik Adrian'ın ölümünden sonra, yeni patrik atanmasını onaylamamış Metropolit Riyazansky'i patrik olarak atamıştır. 1720 yılında birçok metropolitin onayını alarak "Ruhani Kurul" oluşturulmuştur. Kutsal Sinod olarak da bilinen bu kurulu patriklikten ayıran en önemli özelliği Çar'a tam bağlı olmasıdır. Bunula beraber patriklik sistemi kaldırılmıştır. Kutsal Sinod üyeleri göreve gelmeden önce Çar'a tam bağlılığını ifade edecek ve devlet çıkarlarına uygun davranacakları konusunda ant içerek göreve başlayacaklardır. Bu gelişme sonrasında Tsarizm olgusu[9] ortaya çıkmıştır (Aksun,1994, s.115). Ruhban sınıfı Petro'nun yapmış olduğu bu yenilikleri eleştirmişlerdir. Rus Kilisesi, bağımsızlığını kaybetmiş ve devletin bir parçası olarak devam etmiştir. Kutsal

[9] Çar'a mutlak bağlılık.

Sinod döneminde kilise sayısı daha da artmıştır. Kiliselerin yapmış oldukları misyonerlik faaliyetleri de kiliselerin sayısının artmasında önemli bir etken olmuştur.

3.14. XX. Yüzyılda Kilisenin Durumu

Rus Ortodoks Kilisesi, kuruluşundan 20. yüzyıla kadar çok güçlü, kurumsal bir yapıya sahip olmuştur. Siyasi ve ekonomik açıdan güçlü bir yapı oluşturmuştur. Çar I.Petro döneminde devlete bağlı bir kurum olmuştur. Bununla beraber devlet tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Çok geniş diyebileceğimiz toprak mülkiyetini de elinde bulundurmuştur. Rusya'da üstün ve hâkim inanç Ortodoksluk olarak kanunla güvence altına alınmıştır. Bunun yanında Çar ise kilisenin koruyucusu ve vasisidir. Rus Kilisesinin idari yapısını elinde bulunduran Kutsal Sinod, kiliseyi siyasi ve politik bir kurum haline getirmiştir. Siyasi bir yapı haline gelen kilise, Çar'ın herhangi bir konuda onayı olmadan karar alamamıştır (Dualı, 2013, s.18).

Çarlık Rusya'sında XX. yüzyılın başlarında çok çeşitli din ve milliyetten insanların var olması ile Ortodoksluk daha yaygın bir inanç haline gelmiştir. 1905 yılında yayımlanan "Dini Hoşgörü Beyannamesi"ne kadar Ortodoksluk haricinde herhangi bir inanca sahip olmak yasaklanmıştır. 1854 yılında uygulamaya konan genelgeye göre Hristiyan olanların dışında pagan bir Rus vatandaşının bile İslamiyet'i kabul etmesi yasaklanmıştır. Bu durum kanunen suç sayılmıştır. (Söylemezoğlu, 1939, s.246).

1900'lü yılların başından itibaren devlete karşı çeşitli protestolar meydana gelmiştir. Ekonomik kriz ve siyasi baskılar bu protestoların en önemli sebebi olarak görünmektedir. Özellikle 1904 yılında büyük kentlerde rejim karşıtı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Devlet, Dini Hoşgörü Beyannamesini yürürlüğe koyarak protestoları azaltmayı hedeflemiştir. Bu beyannameye göre artık Ortodokslar istedikleri inanca tabi olabileceklerdir. Din değiştirmeden dolayı herhangi bir takibe takılmayacaklardır (Aleksy, 1985, s.95).
Beyannamenin çıkmasına en çok kilise itiraz etmiştir. Kilise bir bildiri yayınlayarak Beyannamenin iptal edilmesini istemiştir. Özellikle Rusların az olduğu bölgelerde insanlar eski inançlarına dönmeye başlamışlardır. Beyanname sonrasında Rus Kilisesi ve ruhban sınıfı arasında gerginlik oluşmaya başladığını görmekteyiz. Bunun en önemli nedeni Beyanname ile diğer dinlere tanınan hakların Rus Ortodoks Kilisesince tanınmamasıdır. Rus Kilisesine göre kilise acilen devletin kontrolünden kurtulmalıdır. Kilisenin ortaya atmış olduğu talepler, Çar

yönetimi tarafından reddedilmiştir. Reform ve yenilik isteyen ruhbanlar, rejim tarafından takibe alınmıştır. Ancak bu hareket zaman içinde zayıflamış ve 1907 tarihinden itibaren etkisini kaybetmiştir.

3.15. Rus Milliyetçiliği ve Ortodoksluk

Rus Ortodoksluğu Tarih boyunca Rus Milliyetçiliğinin içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Dostoyevski bu konu ile ilgili şöyle demişti: "*Rus olmak Ortodoks olmak demektir*". Rus milliyetçilerinin birçoğu Brejnev dönemindekiler gibi aynı düşünceye sahiptiler. Veçhe yazarlarından biri "Bir Rus ancak Ortodoks olabilir" demiştir. 1960'larda muhalif olan milliyetçilerinin dünya görüşlerinin merkezini dini düşünce oluşturmaktaydı. Ilya Glazunov gibi Rus milliyetçisi sanat adamları Rus Hristiyan Ortodoks inancının, Rus milli kültürünün önemli bir parçası olduğunu düşünüyorlardı. Milli Bolşeviklerin düşünce merkezlerini dini düşünce oluşturmuyordu ancak birçok patriğin ve din adamının isimlerinden saygıyla bahsetmişlerdir. Brejnev iktidarı döneminde kiliseye olan baskı ve zorlamalar azalsa da Sovyet yönetimi tarafından sıkı denetim devam ediyordu. Bu nedenle Rus milliyetçiliğinin canlanmasında Kilise veya din adamları önemli bir rol oynamamışlardır (Klavuz, 2017, s.100).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UKRAYNA ORTODOKS KİLİSESİNİN RUSYADAN AYRILMA MESELESİ

4.1 Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Tarihsel Gelişimi

Ukrayna Kilisesi ve Rusya'dan ayrılma meselesi Filistin Rus Ortodoks Cemiyetini de doğrudan etkileyeceği için önemlidir. Çünkü Rusya, SSCB dağıldıktan sonra Osmanlı döneminde kapatılmış Filistin Rus Ortodoks Cemiyetini yeniden açarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu cemiyet Ortodoksluk üzerinden Türkiye, Suriye ve Kudüs'te kutsal yerlere yerleşerek kendisine bir alan elde etmeyi amaçlıyordu. Tarihte olduğu gibi Ortodoksların hamiliğini Rusya'ya kazandırmak için siyasi, dini, kültürel faaliyetler üzerinden etkisini artırmak istemektedir. Ancak Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, Ukrayna Kiliselinin Rus Kilisesinden ayrılmasına neden olmuştur. Bu ayrılma Rusya'nın İstanbul, Antakya, Suriye, Lübnan, Kudüs gibi bölgelerde etkinlik oluşturma planına sekte vurmuştur.

Dualı'ya göre (2019) bulunduğu coğrafi konum itibariye hemen her dönemde farklı olaylara şahitlik eden Ukrayna, bugün iki düşman kardeşin ortasında sıkışmış birçok sorunla mücadele etmeye çalışan bir ülke konumundadır. Asıl kökeni 10. yüzyıla dayanan bu konunun dini ve politik temelleri bulunmaktadır (Dualı,2019, s.9).

Ukrayna Ortodoks Kilisesi meselesini Slav halklarının 988 tarihinde Hristiyanlığı kabul ettikleri tarihe kadar götürmek mümkündür. Ukrayna'daki Hristiyanlaşma süreci Kiyev Rus derebeyi Vladimr Svttoy zamanında İstanbul Patrikliğinin yoğun bir şekilde yapmış oldukları misyonerlik faaliyetleri neticesinde gerçekleşmiştir. Kiyev derebeyliği Bizans İmparatorluğu'nun yapmış olduğu misyonerlik faaliyetleri neticesinde 988 yılında Ortodoksluğu benimseyerek İstanbul'a bağlı bir metropolitlik olmuştur. Kiyev Metropolitliği, İstanbul patrikliği tarafından gönderilen piskoposlarca yönetilmiştir. Kiev Metropoliti Maksim, 1299 yılında Moğol-Tatar baskısından kurtulmak için metropolit merkezini Moskova yakınlarında bulunan Vladimir şehrine taşımıştır. Metropolit Maksimin halefi olan Petro ise metropoliti Moskova'ya taşımıştır. O tarihe kadar Kiev metropoliti unvanını

kullanırken, kilise merkezinin Moskova'ya taşınması ile "Kiev ve Tüm Rusya Metropoliti" unvanını kullanmaya başlamıştır (Boeckh, 2016, s.35).

1448 yılına kadar Kiev ve tüm Rusya Metropolitliği İstanbul Patrikliğine bağlıydı. Ancak Fransa'da Floransa Konsili'nde alınan karara gereği, İstanbul'a bağlılığını kestiğini bildirmişlerdir. Burada alınan kararla tüm Ortodoks Hristiyan camiası Papanın üstünlüğünü kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Bu olayın akabinde Riyazan Piskoposu İon, Moskova'da yapılan piskoposlar toplantısında İstanbul Patrikliğinden izin alınmadan Moskova Metropoliti seçilmiştir. Bundan sonra seçilen Metropolitler, Kiev unvanını kullanmayı bırakmışlar ve sadece Moskova metropoliti unvanını kullanmaya başlamışlardır.

1453 tarihinde İstanbul'un fethi sonucunda Bizans'ın yıkılması ile Moskova Kilisesi kendisini "Üçüncü Roma" olarak tanımlamış ve kendisini Ortodoksluğun sürekli temsilcisi olduğunu iddia etmiştir. Çünkü çok eski tarihlere dayanan İstanbul, İskenderiye, Kudüs ve Antakya, patriklikleri Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Bu olaylar sonucunda iki kilise arasında ilişkiler yaklaşık 141 yıl devam etmiş ve Moskova Kilisesi illegal şekilde varlığını sürdürmüştür (Dualı, 2019, s.11).

Rus kamuoyunda 16. Yüzyıl ortalarında "Moskova Üçüncü Roma" düşüncesi siyasi bir görüş olarak kullanılmıştır. Bu doktrini rahip Filofey ortaya koymuştur. Filofey'e göre Birinci Roma cahillerin darbeleri yüzünden yıkıldı. Bu darbeler sonucunda Latinler Ortodoksluktan vazgeçip Katolik sapkınlığa inandılar. İkinci Roma İstanbul'dur. İkinci Roma 1439 tarihinde Katoliklerle yapmış olduğu Floranca ittifakından sonra yolundan saptı. Bu sapkınlıkları 1453 tarihinde Osmanlılar tarafından İstanbul'un fethi ile cezalandırıldı. Roma'nın misyonu bundan sonra Hristiyan Ortodoks tek bağımsız devlet olan Moskova'ya geçmiştir. Rahip Filofey "*İki Roma düştü, üçüncü duruyor, dördüncü ise olmaz"* diyerek tarihi Rus siyasi düşüncesini belirlemiştir. 17. yüzyıl sonuna kadar Rusya, tarihi olarak Altın Orda devletinin hukuki mirasçısının Moskova olduğunu iddia etmiştir. Hatta Rus Ortodoks Kilisesi kendisinin ekonomik haklarını hukuki temele oturturken Altın Orda Hanlarının kiliseye verdiği yarlıkları referans göstermiştir. Bu düşünceye göre İstanbul'un Türklerin eline geçmesi ve Bizans'ın yıkılması ile Moskova tüm Ortodoks dünyasının merkezi ve temsilcisi olmuştur (Yılmaz, 2019, s.94).

Moskova'nın artık Üçüncü Roma olduğu düşüncesinden hareketle Osmanlı ve Rusya'nın siyasi olarak birbirleri ile münasebetlerinin başlangıç tarihi olarak İstanbul'un fethini alabiliriz. Bu tarihin Ruslar için daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Rusya'nın 1480

tarihinde Altın Orda Devleti'nin hâkimiyetinden çıkıp, bağımsız bir Hristiyan devleti olarak ortaya çıkması Rusya'nın geleceğini artık Osmanlının üzerine yapacağı planlara bağlı kıldığını söyleyebiliriz (Yılmaz, 2016, s.13).

İstanbul'da bulunan Pammakaristos Manastırı, Osmanlı padişahı III. Murat döneminde Şeyhülislam Çivizâde Mehmet Efendi'nin vermiş olduğu fetva ile Fethiye Camisine çevrilmiştir. Bu gelişme üzerine Fener Rum Patrikhanesine yeni bir merkez bulmaları iletilmiştir. Kendilerine yeni bir merkez bulmak için maddi bir desteğe ihtiyaç duyan Fener Patriği II. Jeremias, bu desteği Rus Çarlığından alabileceğini planlayarak Çar'ı ziyaret edebilmek için Sultandan izin istemiştir. Moskova'ya giden II. Jeremias, burada hala Çar olmayan Boris Fyodoroviç Godunov ile görüşmüş ve bu görüşme sonrasında Gudunov, Moskova metropolitliğinin tanınmasını ve patriklik seviyesine yükseltilmesini istemiştir. Fener Patriği II. Jeremias, İstanbul'a geldikten sonra 1590 yılında kiliselerden de onay alarak Moskova Metropolitliğini, Patriklik seviyesine yükseltmiştir. Bu sırada Kiev Metropolitliği de İstanbul'un onayı ile patriklik statüsü almıştır. Moskova'nın Osmanlı Devleti ile yürütmüş olduğu siyasi ilişkiler sonucunda, Kiev Patrikliği 1686 yılında dönemin Fener Patriği IV. Dionisy'in onayı ile Moskova Patrikliğine devredilmiştir. Bu devrin gerçekleşmesi karşılığında Patrik IV. Dionysius'a Rus Çarlığı tarafından kürk ve 200 altın hediye olarak verildiği tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu devir işlemine rıza göstermesinin sebebi Osmanlı ile Kutsak İttifak (1683-1699) arasında meydana gelen savaş olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusya'yı bu savaşın dışında tutmak istemiş ancak Rusya birkaç ay sonra Osmanlı'ya karşı kutsal ittifak içerinde yer almıştır (Kulçınskıy, 2016, s.169).

Çarlık Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi'ni fırsata çevirerek bağımsızlık mücadelesine girişen Kiev Metropolitliği, Sovyet rejiminin tepkisi ile karşılaşmıştır. İstanbul ve Moskova patriklikleri arasındaki var olan gerginlik durumu Sovyetlerin dağılması ile artmaya başlamıştır. 1990 tarihinde Metropolit Filaret önderliğinde Kiev patrikliğine bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi ve Otosefal[10] Ukrayna Kilisesi, Fener Patrikliğine başvurarak tanınmak için başvuruda bulundular. Moskova Patrikliği bu meselenin kendi iç sorunu olduğu, İstanbul'un buna müdahil olmaması gerektiğini iletmiştir (Kul, 2016, s.170).

2000'li yıllarda Ukrayna'da tek bir Ortodoks kilisesinin kurulması ile ilgili İstanbul ve Moskova arasında birçok kez görüşme olmasına rağmen bu konuda bir netice alınamamıştır.

[10] Otosefal: (Yunancada kendi kendini tanımlayan şey için *autos* = kendi ve *kephale* = baş kelimelerinden oluşan bir kelime), Ortodokslukta kendilerine âit bir baş tarafından yönetilen ve kendi kendilerine başpiskopos/metropolit tâyin eden Ortodoks kiliselerine ve Doğu Ortodoks Kilisesi'ne verilen addır. Ortodoks kiliselerin çoğu bu gruba dâhildir.

Ukrayna'da 2004-2005 tarihlerinde meydana gelen Turuncu Devrim ile iş başına gelen Viktor Yuşçenko, İstanbul'a defalarca müracaat ederek Ukrayna'da bağımsız bir kilise kurulması konusunda yardım istemiştir. Ancak Moskova'nın Fener Patrikhanesine uygulamış olduğu baskı sonucunda Fener bu isteğe pek sıcak bakmamıştır. Dualı'ya göre (2019) 2008 tarihinde Patrik Bartholomeos'un Kiev'e gerçekleştirdiği ziyaret Ukrayna Kilisesi tarihi açısından tarihi bir ziyaret olarak adlandırılmıştır. Ancak Moskova Patriği II. Aleksy'in araya girmesi ile patrik Bartholomeos bir açıklama yapmadan İstanbul'a dönmüştür. Dolayısı ile Ukrayna Kilisesinin bağımsızlık isteği başka bahara ertelenmiştir (Dualı, 2019, s.12).

4.2. Kiev'in Tarihsel Önemi

Rus Ortodoksluğu için Kiev tarihi olarak önemli bir şehir konumunda olmuştur. Hz. İsa'nın havarileri Mesih adına tüm dünyaya yayılarak insanları vaftiz etmeye başladılar. Simun Petrus, Roma'da çarmıha gerilmiştir. Katolik Kilisesi burada kuruldu ve burası Hristiyanlığın hakiki temsilcisi ilan edildi. Anadolu, Balkanlar ve Karadeniz çevresinde Petrus'un kardeşi Andreas Hristiyanlığı yaymaya çalıştı. Ortodoks kiliseleri kendisini Havari Andreas'ın takipçisi olarak tanımladılar. Bir efsanede anlatıldığına göre Andreas Kiev'e kadar gitmiştir. Andreas, *"Bu nehrin kıyısında büyük bir şehir görüyorum. İnsanlar burada fevc fevc İsa Mesih'e koşacaklar ve ona olan imanlarını ortaya koyacaklar"* dediği bu efsanede anlatılmıştır. Havari Andreas'ın Kiev sırtlarındaki dağları ve Dinyeper nehrini kutsadığına inanılmaktadır (Kutay, 2018, s.2).

988 yılında Kiev Rus Knezi I. Vladimir'in Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra Hristiyanlaşan Ruslar, Bizans'a bağlı bir metropolitlik kurdu. Bu metropolitlik Rus Ortodoks Kilisesinin altyapısını oluşturmuştur. 14. yüzyıla kadar Rus kilisesinin merkezi Kiev'de kaldı, sonrasında 1325 yılında Moskova'ya taşındı. Kiev, Rusya açısından siyasi öneminin yanında dini-mistik bir önemede sahip olmuştur.

4.3 Ukrayna Kilisesinin Kuruluş Süreci

Ukrayna Ortodoks Kilisesi, Kiev Patrikliği (UOK-KP) 1992 yılında Patrik Flaret tarafından kurulmuş ancak Rus Kilisesi bu bağımsızlığı hem tanımamış hem de ruhsat vermemiştir. Ukrayna'da Moskova'ya bağlı olduğu bilinen Ukrayna Ortodoks Kilisesi, Moskova Patrikliği (UOK-MP) bulunmaktadır. Ukrayna'daki halkın büyük bir kısmı Rusya'ya bağlılıklarını kilise üzerinden sağlamışlardır. Bu gelişmelerden önce 1921 yılında bağımsız olarak hareket

eden Ukrayna Ortodoks (Ukrayna Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği (UOK-MP) kurulmuştur. Diğer kiliseler karşısında gücü ve etkisi zayıftı. Kiev'in Ortodoksluğun merkezi olma fırsatını, Rus metropolitine kaptırmıştır. Patrik Flaret, UOOK'a birleşmek için öneride bulunmuştur. Bu şekilde onun Otosefali unvanını kullanarak UOK-KP'nin bağımsız olmasını planlamıştır. Ancak UOOK, bu teklifi geri çevirmiştir. Bunun üzerine Ukrayna'da üç farklı Ortodoks kilise faaliyet göstermeye başlamıştır (Alkan, 2020, s.179).

2004 yılında meydana gelen Turuncu Devrim ile Ukrayna için artık yeni bir dönemin başladığını söyleyebiliriz. Turuncu Devrim hem ülkedeki siyasi yapıyı, hem de ülkedeki kiliselerin konumlarını etkilemiş önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. 2005 yılında devrim ile beraber Cumhurbaşkanı olan Viktor Yuşçenko'nun göreve geldikten sonraki amaçlarından biri bağımsız Ukrayna kilisesini kurmak olmuştur. UOK-KP'nin bağımsızlığı için İstanbul Fener Patrikliğine durum bildirilmiş fakat sonuç yine de olumsuz olmuştur. Bu gelişme üzerine Patrik Flaret, UOK-MP ile birleşme için girişimlerde bulunmuştur. Flaret, 2011 yılında OUK-MP metropoliti Volodomir ile iki kilisenin birleşmesi konusunda görüşmeler yapmıştır. Ancak bu tarihlerde Ukrayna'da yine bir yönetim değişikliği yaşanmış, mevcut cumhurbaşkanı seçimi kaybetmiştir. Yönetime Rus yanlısı Viktor Yanukoviç geldi. Viktor Yanukoviç bu iki kilisenin birleşmesi için yapılan görüşmelerden rahatsızlığını dile getirmiştir. Moskova patriği Volodimir'in rahatsızlanması ile bu görüşmeler yine sonuçsuz kalmıştır (Akpınar, 2022, s.7).

Rus yanlısı Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in AB ile yapılacak olan anlaşmadan çekilmesi üzerine 2013 yılının sonlarına doğru Ukrayna'da halk gösterileri başladı. 2013 yılında Euro-Maidan (Haysiyet Devrimi) olarak adlandırılan halk gösterileri siyasi yapıyı değiştirmekle kalmamış, bunun yanında kiliselerin durumunu da etkilemiştir. Olayların başlaması ile Kiev Patrikliği halkın yanında yer alarak gösterilere destek vermiştir. Devlet başkanı Yanukoviç, güvenlik güçlerine göstericilere şiddet uygulama emri vermesi üzerine, Patrik Flaret göstericilerin kendilerini korumaları için kiliseleri protestoculara açmıştır. Gösterilerin şiddetinin artması ile Aziz Mihail Katedrali yaralılar için hastane görevi görmeye başlamıştır. Kiev Patrikliğinin halkın yanında yer alması, halk tarafından büyük destek görmüştür. Ancak Moskova Patrikliğinin karşı tutumu halkın tepkisine neden olmuştur. Moskova Patrikliği, Rus Kilisesinin söylemlerini Ukrayna'da dile getirerek bu olaylarda Rusya'yı desteklemiştir. 2014 tarihinde sözde bir referandumla Kırım ilhak edilmiş, Donbas'taki askeri çatışmalar ülkedeki siyasi hayatı derinden etkilemiştir (Akpınar, 2022, s.8), (Lunkin, 2014, s. 3).

Donbas olaylarında UOK-KP Ukrayna'yı destekleyerek Rusya'yı işgalci kabul etmiştir. Ancak UOK-MP, Donbas olayları karşısında tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Kırım'ın ilhak edilmesi ve Rusya'nın Donbas'a sağlamış olduğu siyasi ve askeri destek kiliseler arasında bölünmelere neden olmuştur. Kırım'da bulunan kiliseler Moskova Patriklğine bağlıyken, ilhak sonrasında burada bulunan kiliseler, Rus Kilisesine bağlanmıştır. Burada bulunan papazlara Rusya vatandaşlığı verilmiştir. Bu duruma Moskova Patrikliği itiraz etmezken, Kiev Patrikliği, kiliselerin Rusya'ya bağlanmasına itiraz etmiştir. Rus Kilisesine katılmayan kiliseler giderlerini karşılayamadığı için zaman içinde kapanmaya başladılar. 2014 yılında Kiev Patrikliğine bağlı olan 52 kilisenin sayısı 2018'de 9'a düşmüştür. Donabas'ta devlete bağlılıklarını ifade eden papazlar bölgeden sürülmeye başlanmışlardır. Moskova Patrikliğine bağlı kiliseler, Rusya yanlısı bir söylem geliştirerek özellikle Donetsk, Luhansk-Alçevsk ve Rovenki metropolitleri, burada bulunan ayrılıkçılara destek vermişlerdir (Kulçınskıy, 2016, s.172).

Ukrayna'da hükümet ve ayrılıkçılar arasında yapılan görüşme sonucunda oluşturulan tampon bölge siyasi ayrışmanın yanında dini ayrımı da temsil etmekteydi. Bu gelişme Kiyev Patrikliğine bağımsız bir kilise kurma fırsatı çıkarmıştı. Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Proşenko, 2017 yılında UOK-KP ile UOOK'nin birleşip bağımsız bir kilise kurması için bir süreç başlattı. Ancak Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Rus taraftarlarının direnmesi sonucunda bu girişim sonuçsuz kaldı. 2018 yılında FRP Ukrayna'da bağımsız kilise fikrine sıcak bakıyordu. Ancak FRP ile Rus Kilisesi arasındaki kötü ilişkiler bu süreci de olumsuz etkilemiştir. Bu kötü ilişki uzun yıllar devam eden tarihi bir çatışmadır. İstanbul'un fethi ile Rus Kilisesi kendisini Ortodoksların lideri olarak tanımladı (Lunkin, 2014, s.7). Rus Kilisesinin en kalabalık cemaate sahip olması, FRP'ye karşı hep bir alternatif olarak kabul edildi. Rus Kilisesi aynı zamanda Rus dış politikasının da bir parçası olarak görülmüştür.

4.4. Ukrayna'da Bulunan Mevcut Ortodoks Kilise Yapılanmaları

Bugün Ukrayna sınırları içerisinde dört farklı kilise oluşumu bulunmaktadır. Bu kilise yapılanmasında ilk olarak MP'ye bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi gelmektedir. UOK otoritelerce doğruluğu ispatlanmış tek kilise konumundadır. Bünyesinde 12600 kilise barındırmaktadır. Bağlı olunan kilise sayısı bakımından İkinci sırada KP'ye bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Bu kilise 1991 yılında metropolit Filaret tarafından kurulmuştur. Kiev Patrikliğine bağlı kilise sayısı ise bugün itibariyle 5319'dur. Üçüncü sırada

ise Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Bu kilisenin temelleri 1917 yılında atılmıştır. Bu kiliseye bağlı 1211 kilise bölgesi bulunmaktadır (Dualı, 2019, s.14).

4.5. Rusya-Ukrayna Kilise Krizi

Rus Ortodoks Kilisesi, Ukrayna'da bulunan Unyat Kilisesini kendisine karşı bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Unyat Kilisesinin yaklaşık olarak beş-altı milyon üyesi bulunmaktadır. Bu iki kilise arasındaki tarihi çatışma Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkileri etkiledi. Rus Ortodoks Kilisesinin bölünmesine neden olan en büyük tehlike Ukrayna Ortodoks Kilisesi-Kiev Patrikliği olarak görülmektedir (Alkan, 2020, s.14).

Ukrayna Ortodoks Kilisesi – Kiev Patrikliği, Unyat Kilisesi ve Ukrayna Otosefal Kilisesi ile Ukraynalı kimliğinin ve milli bilincinin oluşmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuruluşu 988 yılına, Kiev Rus devletinin Hristiyanlığı kabulüne kadar uzanan ROK, kiliselerin Moskova ve Kiev arasında bölünmesini uzun süre sıkıntısını yaşamıştır. Akabinde Kiev Patrikliğinin Moskova patriğine boyun eğmesi, Moskova'da memnuniyet ile karşılanmıştır. Ruslar için Rus Kilisesi Doğu Slavlarını tek bir çatı altında toplayan ve bunları Hristiyanlaşmasını sağlayan önemli bir otorite olarak kabul edilmektedir. Ancak buna karşılık Ukrayna kiliseleri Kiev Rus devletinin Hristiyanlaşmasını Ukrayna sayesinde olduğunu düşünmekteler. Rus Kilisesine göre Brest birliği ile ortaya çıkan Ukrayna Unyat Kilisesi Ortodoksluğa karşı bir ihanet olarak görülmüştür (Lunkin, 2014, s.5).

Rusya'ya göre Ortodoks birliğinin sağlanmasının önündeki en büyük engel sadece Ukrayna Ortodoks Kilisesi-Kiev Patrikliği değildir. Bunun yanında Ukrayna'nın kısa bağımsızlık döneminde 1921 yılında kurulan ve 1992 yılında otosefal statüsünü yeniden kazanan Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi de Rusya için önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Rus Kilisesinin, yeni dönemdeki en önemli hedefi Ortodoks birliğini sağlamaktır. Bu bağlamda bakıldığında Ukrayna UOK-KP ile UOK– MP arasında bölünme Rus Ortodoks Kilisesi'ni doğrudan etkilemiş ve bu bölünmede Rus Ortodoks Kilisesi Kiev Patrikliği'ni tanımamıştır (Boeckh, 2016, s.203). Ukrayna'daki savaş bu bölünmenin artık geri dönülemez bir sürece girdiğini göstermektedir.

4.6. Ukrayna Ortodoks Kilisesinin Rusya'dan Bağımsızlığını İlanı

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru Ukrayna'nın en önemli dini ve siyasi sorunu Ukrayna Ortodoks Kilisesinin otosefalliği (Bağımsızlığı) ve buna bağlı olarak Ortodokslar arasındaki bölünme meselesidir. Bu mesele dini konularda şiddetli tartışmalara, toplum içerisinde cepheleşmeye, siyasi alanda çatışmalara, Moskova ve İstanbul arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur (Boeckh, 2016:210). Ukrayna Ortodoks Kilisesinin kendisine ait bağımsız bir kilise oluşturma isteğinin artık yok edilemez bir düşünce olduğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu istek yirminci yüzyılda Ukrayna Ortodoks Kilisesinin 1921, 1942 ve 1989 yıllarında otosefalliğini ilan etmesine yol açmıştır. Ancak her defasında bu otesafali yerel Ortodoks kiliseleri tarafından reddedilmiş ve Ukrayna'daki Ortodokslar ikiye bölünmüşler (Yelensky, 2013, s.8).

Ukrayna özelinde ROK ve FRP arasındaki sorun 2016 yılında yapılan Sinod toplantısına dayanmaktadır. Sinod toplantıları 1920 yılından beri Ortodoks patriklerinin bir araya gelerek önemli kararların alındığı bir toplantı olarak görülmektedir. 2014 yılında patriklerinde olduğu bir toplantıda Sinod toplantısı yapma kararı alınmıştır. Bu toplantının İstanbul'da yapılması kararlaştırılmış ancak Rusya Kilisesi Türkiye ve Rusya arasında meydana gelen uçak krizi nedeniyle toplantıya katılmayacağını bildirmiştir. Bundan dolayı bu toplantı Girit'te yapılmıştır. Bu toplantıya da Rusya Kilisesi temsilcisi Patrik II.Krill katılmamıştır. 2014 yılında yapılan bu toplantıda Ukrayna'nın durumu da konuşulmuştur. Toplantının başlamasından üç gün önce Ukrayna Meclisi, Ekümenlik sıfatı ile İstanbul Fener Rum Patrikliğine bağımsız Ukrayna Kilisesi için başvuruda bulunmuştur. Bağımsızlık için yapılan bu başvuru 245 oy ile kabul edilmiştir. Bu tarihi başvuru Rus Ortodoks Kilisesinin tüm yasal haklarını Ukrayna'nın üzerinden çekmesini, Ukrayna'daki bulunan kiliselerin tamamını toplantıya çağrılmasını ve sonucunda bağımsızlık (Tomos) hakkının verilmesini talep etmiştir. Rus Kilisesi ve FRP arasındaki tarihi çekişme ve Ukrayna da oluşan bağımsız ve ulusal bir kilise isteği I. Bartholomeos'u önemli kararlar almaya zorlamıştır (Alkan, 2020, s.18).

2018 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren Ukrayna Cumhurbaşkanı Proşenko, Patrik Bartholomeos'la önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Cumhurbaşkanı Petro Proşenko, Ukrayna da bağımsız bir Ukrayna kilisesinin vaktinin geldiğini, bu talebin artık siyasi bir istekten ziyade Ukrayna toplumunun mutlak beklentisi olduğunu bildirmiştir. Ukrayna'daki kiliselere birleşme çağrısı yapmıştır. Devletin denetimi ve kontrolünden uzak bir kilise sözü vermiştir. Bu gelişme üzerine UOK-KP ile UOOK ortak bir bildiri yazarak

Ekümenlik Patrik olarak FRP'nin yargı yetkisine girmek istediklerini bildirdiler. Cumhurbaşkanı Petro Proşenko, Ukrayna meclisi Rada'ya tekrar başvuru yaptı. 268 oy ile Ukrayna Kilisesinin bağımsızlık başvurusu kabul edilmiş oldu. Bu şekilde Ukrayna'daki resmi süreç tamamlanmış oldu. Burada tamamlanan resmi süreç İstanbul'a taşınmış oldu. Kutsal Sinod toplantısında değerlendirilen başvuru kabul edildi. 2018 yılında FRP'de görüşülen süreç 05 Ocak 2019 tarihinde tamamlandı. Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Proşenko'nun da katılımıyla Ukrayna kilisesine otosefali veya bağımsızlık hakkı veren "Tomos" kararnamesini Ekümenik sıfatıyla Patrik I. Bartholomeos tarafından imzalanarak bağımsız Ukrayna Kilisesi kararı tüm dünyaya duyurulmuş oldu. Ukrayna Ortodoks Kilisesi Patriği olarak da Metropolit Epifani tayin edilmiştir. Epifani, Moskova Patrikliğindeki metropolitliğinden ayrılarak Ukrayna Ulusal Kilisesinin başına geçmiştir (Akpınar, 2022, s.11). Cumhurbaşkanı Petro Proşenko, tören sonrasında *"Bugün tarihe kutsal bir gün olarak geçecek. Bugün Ukrayna'nın Rusya'dan nihai bağımsızlığın elde edildiği gündür. Bu kilise, Putinsiz ve Kirillsiz (Moskova Patriği) bir kilisedir."* açıklamasını yapmıştır. (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594) (https://tr.euronews.com/2019/01/05/ukrayna-kilisesinin-bagimsizligi-icin-istanbul-dan-resmi-onay, Erişim Tarihi:11 Aralık 2020).

4.7. Ukrayna Ortodoks Kilisesinde Bağımsızlık Sonrası Gelişmeler

Rus Ortodoks Kilisesinin Ukrayna Ortodoks Kilisesine bağımsızlık verilmesine tepkisi çok sert olmuştur. Moskova Patrikliği İstanbul ile tüm ilişkileri kestiğini ilan etmiştir. Rus Kilisesi kendi taraftarlarına Fener Rum Patrikhanesinin ayinine ve toplantılarına gitmeme isteğinde bulunmuştur. Ukrayna Ortodoks Kilisesine bağımsızlık verilmesi Rus Kilisesinin Ukrayna'daki konumunu ve meşruiyetini tartışmalı hale getirmiştir. Yaşanan bu gelişme göstermiştir ki Rus Ortodoks Kilisesinin Fener Rum Patrikliğine karşı büyük bir gücü yoktur. Bu bağlamda Rus Kilisesi büyük bir itibar kaybı yaşamıştır. Bununla beraber FRP ekümenlik hakkının kendisinde olduğunu göstermiştir (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594), Erişim Tarihi:05 Ocak 2019).

Fener Rum Patrikhanesi, Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ne bağımsızlık tanımıştır. Akabinde UOK'a otosefal atamış ve atadığı otosefale "Tüm Ukrayna'nın ve Kiev'in Metropoliti" unvanını vererek Ukrayna bölgesini Fener Rum Patrikliği'ne bağlamıştır. Bu gelişmelerden sonra Ukrayna'daki kiliselerde hem bölünme hem de birleşme meydana gelmiş oldu. 2015

yılında yapılan ankete göre, Ukrayna da bulunan 44 milyonluk nüfusun %74'ü kendisini Ortodoks olarak tanımlamış. Bu oranın %38'si UOK-KP, %20'si UOK-MP ve %1'i de UOOK kilisesine aittir. Geriye kalan %40'ı ise kendisini sadece Ortodoks olarak tanımlamaktadır (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594, Erişim Tarihi:05 Ocak 2019).

2013 yılı verileri dikkate alındığında Kırım ve Donbas olayları öncesinde kendisini Ortodoks olarak tanımlayanların sadece %18,3'ü UOK-KP'ne bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu duruma karşın UOK-MP oranı 19,6'dır. Kırım ve Donbas olayları öncesinde Moskova Patrikliğine bağlı kişilerin sayısı Kiev Metropolitliğine bağlı kişilerden daha fazla idi. Yaşanan olaylar Moskova Patrikliğine bağlı olan insanların sayısında bir azalmaya neden olmadığını söyleyebiliriz. Ancak bunun yanında Ulusal Kiliseye yani Kiev Metropolitliğine bağlı olan kişilerin sayısında 5.63 milyonluk bir artış söz konusu olmuştur (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594, Erişim Tarihi:05 Ocak 2019).

Alınan bağımsızlık kararı sonrasında Rus Ortodoks Kilisesi UOK'un bağımsızlık talebini kabul eden Fener Rum Patrikhanesi ile tüm ilişkilerini sonlandırmıştır. Alınan karalar neticesinde Rus Ortodokslardan, Fenere ait Kiliselerde ayinlere katılmamaları istenmiştir. Rus piskopos ve rahiplere de Fener temsilcileri ile aynı ayinlerde yer alamayacakları iletilmiştir (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45871618, Erişim Tarihi:05 Ocak 2019).

SONUÇ

Bu çalışmada Rusya'nın din unsurunu kullanarak hedeflerine ulaşmak için özellikle Filistin ve Ukrayna bölgesinde izlemiş olduğu siyaset irdelenmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak Ortodoksluk merkezinde Rusya'nın Filistin politikası, burada yapmış olduğu çalışmalar ve buna ek olarak da Ukrayna ile olan ilişkileri yine Ortodoksluk merkezinde incelenmeye çalışılmıştır.

Ortadoğu bölgesi, tarih boyunca büyük devletlerin mücadele alanı olduğu gibi Rusların da en çok ilgilendiği coğrafyalardan biri olmuştur. Rusların dışa doğru büyüme, yeni topraklar elde etme ve sıcak denizlere ulaşma gibi tarihi politikaları Ortadoğu bölgesine yönelmesini sağlamıştır. Rusların bu bölgeye ilgi duymasının ikinci nedeni olarak da Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolündeki yerlerde ikamet eden Ortodoks Hristiyanların üzerinde nüfuz elde etme gayreti olduğunu söyleyebiliriz. Bizans'ın 1453'te yıkılmasının ardından Ortodoks Hristiyanların lideri olmaya çalışan Rusya, Ortadoğu bölgesinde bulunan Ortodokslara karşı tarih boyunca özel bir ilgi duymuştur. Rus dış politikasına yön veren en önemli aktörlerden biri olan Aleksandr Dugin de Ortodoksluğu Rusya'nın en önemli jeopolitik güç faktörlerinden biri olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak yine Aleksandr Dugin, *"Ruslar, ilk olarak Ortodoks, ikinci olarak Rus, üçüncü olarak insan olduklarını idrak etmelidirler"* diyerek Rus milli karakteri ile Ortodoksluğun nasıl özdeşleştiğini ifade etmektedir.

Rusya'nın Filistin'de yürütmüş olduğu misyonerlik çalışmalarını yürüten Filistin Komisyonu, Filistin Komitesi, Rus Dini Misyonu ve Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti gibi kurumlar devlet tarafından desteklenerek oluşturulan kurumlardı. Osmanlı devletinin Rusya ile yürütmüş olduğu siyasi ilişkilerde Filistin cemiyetinin Rusya ile bir bağlantısının olmadığını ifade etmesi dikkat çekici bir konu olmuştur. Bundan dolayı cemiyetin faaliyet alanı kısıtlı kalmıştır. Rus devletinin talimatlarının dışına çıkmıyorlardı. Rus misyonerlere verilen emirler ile bölgedeki şartların birbirine uymaması misyon temsilcilerinin devlet ile zaman zaman devlet ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Devlet bünyesinde faaliyet yaptıkları için kısıtlı bütçeye sahip olmuşlar. Topladıkları bağışlar ile bütçelerindeki eksikleri tamamlamaya çalışmışlardır.

Rusların Filistin'deki faaliyetlerinin en etkin kurumu Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti olmuştur. Cemiyet burada yüzden fazla okul açmıştır. Yine cemiyetin destekleri ile birçok hastane ve kilise inşa edilmiştir. Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti bugün "Rus Filistin'i" olarak da bilinen inşaat alanlarının da kurucusudur. Rusların Filistin özelindeki faaliyetleri burada faaliyet gösteren Katolik ve Protestanların çalışmalarına bir tepki olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Ortodoks olan Rusya'nın Filistin üzerinde yaşanan "Kutsal Mekanlar Sorunu", Kırım Savaşı'nın sebeplerinden birini oluşturmuştur. Rusya'nın Filistin'e yönelik faaliyetlerini Kırım Savaşı'ndan sonra artırdığını görüyoruz. Rus-Filistin faaliyetlerinin diğer önemli kurumları Filistin Ortodoks Cemiyeti, Filistin Komisyonu ve Filistin komitesi olarak sıralayabiliriz. Rusya, Osmanlı toprakları için Filistin Ortodokslarını araç olarak kullanma kararı almıştır. Rus hacıların Filistin'e gemiler ile taşınma düşüncesi Rus Deniz İşleri Bakanlığında Rus-Filistin politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Deniz İşleri Bakanı Grandük Konstantin'in girişimi ile başlayan Kudüs projesi ile Filistin de kilise, hastane ve hacılar için konaklama yerleri inşa edilmiştir. Rusya'nın Filistin'de başarılı olmasındaki en önemli etken Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti olduğu söyleyebiliriz. Çok fazla bir etkinlik gösteremeyen Filistin komisyonun kapatılarak yerine Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti kurulmuştur.

Rusya'nın Filistin'deki varlığı IPPO[11] sayesinde ete kemiğe bürünmüştür. Ancak bununla beraber IPPO'nun faaliyet alanları da sınırsız değildi. IPPO'nun da temsil ettiği Rusya diplomasisi içerisinde Rusya'nın Filistin de aktif bir varlık göstermesi, bunun için gerekirse Avrupalı devletlerle rekabeti göze alması gerektiğini savunan siyasi bir çizginin varlığından da söz edebiliriz. Cemiyetin izlemiş olduğu siyasi tavır devlet politikasından ziyade cemiyetin kuruluş aşamasında aktif rol oynayan kişilerin düşüncesi altında oluşmuştur. 1903 tarihinde cemiyetin genel sekreteri Hitrovo'nun ölmesi ve cemiyet başkanı Grandük Sergey Aleksandroviç'in öldürülmesi cemiyetin faaliyetlerini sekteye uğratmıştır.

Filistin'de kiliselerin eksik olması halkın mezhep bilincinin azalmasına yol açtığı düşüncesi ile cemiyet ilk olarak burada okul ve kilise yapılmasını öncelikli iş olarak programına almıştır. Burada okulların eksik olması halkı Protestan ve Katolik okullara göndermeye zorlamaktaydı. Bu durum burada Avrupa güçlerinin nüfuzunu artırmıştır. IPPO özellikle Katolik ve Protestan propagandasının yoğun olarak yaşandığı Nasıra bölgesinde okullar

[11] İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti (İmperatorskoe Pravoslavnoe Palestinskoe Obşçestvo)

açmıştır. Okullarda çalışacak öğretmen seçiminde halkın güvenini kazanmış, cemiyet hedeflerini bilen Rus yanlısı kişiler tercih edilmiştir. Cemiyet en azından her Ortodoks çocuğun en azından ilkokulu bitirmesi hedefi belirlemiştir. Bu kapsamda ilköğretim okullarına daha da önem verildiğini görmekteyiz. İlkokul çocuklarına Ortodoksluk bilincini kazandırmak ve Rus yanlısı birer olarak yetiştirmek daha kolay olacağı düşünülmüştür. Yükseköğrenim konusunda da önemli çalışmalar yapılmış. Okuldaki başarılı öğrenciler Rusya'ya eğitim için gönderilmiştir. Bu öğrenciler Filistin'e döndüklerinde cemiyetin okullarında öğretmenlik yapmışlardır. Nasıra bölgesinde kız ve erkek öğretmen okulları açılarak, öğretmen yetiştirme konusunda da önemli çalışmalar yapıldığını görmekteyiz. Birinci Dünya savaşının hemen ardından buradaki okulların kapatılmasından sonra da bu okulun mezunları bura da eğitimin devam etmesi için çalışmışlardır. Rus okullarındaki öğrenci ve öğretmenler Rus çıkarlarına hizmet etmeye devam etmişlerdir.

Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti, Rus Ortodoksluğunun ve Kudüs'teki Rus kültürel varlığının günümüzdeki en önemli temsilcisidir. Cemiyetin aynı zamanda Arap Ortodokslarında temsilcisi olma noktasında bir hedefi vardır. Cemiyetin günümüzdeki mal varlıkları İsrail hâkimiyetindedir. Cemiyetin Kudüs'te İsrail tarafından tehdit olarak algılanması Ortodoksluk ve Yahudilik arasında bir mücadeleye sebep olabilecek potansiyele sahiptir. O dönemde 101 okula sahip olan cemiyetin faaliyetleri 1914 tarihinde bitmiştir. Rusya Federasyonu eski Başbakanı Sergey Stepaşin tarafından Rus Ortodoks Filistin Cemiyeti (İPPO) günümüzde yeniden faaliyete geçirilmiştir. Cemiyet Kudüs'te faaliyetlerini devam ettirmek ve Rus Ortodokslarının haklarını korumak amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Cemiyet Rus Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenmekte ve Rusya için çok önemlidir.

Rusya-Ukrayna arasındaki savaş, bu iki toplumun dini olarak da birbirlerinden ayrışmasına neden olmuştur. Bugün Ukrayna topraklarında Ortodoksluğu temsil eden üç önemli kilise bulunmaktadır. Bunlar büyüklük sırasına göre Ukrayna Ortodoks Kilisesi-Moskova Patrikliği, Ukrayna Ortodoks Kilisesi-Kiev Patrikliği ve Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi olarak sıralanmaktadır. Rusya'ya yakın olan kişiler Ukrayna Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliğine bağlıyken, Ukrayna Milliyetçisi olan kişiler Kiev Patrikliği ve Otosefal kiliseye bağlıdırlar. Bu kiliselerden sadece Ukrayna Ortodoks kilisesi Moskova Patrikliği dünyadaki diğer Ortodokslar tarafından tanınırken diğer ikisi tanınmamaktadır. Bu ayrılık Rusya'nın kutsal yerlerde etkinlik kurmak işçin yeniden faaliyete geçirdiği Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin işleyişinde de önemli zorluklar ortaya çıkaracaktır. Ukrayna Kilisesinin, Kudüs'te varlık gösterme çabası Ruslar için önemli ayrılıkları da beraberinde getirecektir.

Rus Ortodoks Kilisesi, Dünyada en büyük Ortodoks cemaate sahip bir kilise olduğunu sıklıkla ifade etmektedir. Ancak bunun Ukrayna'daki Ortodokslar sayesinde olduğu unutulmamalıdır. Ukrayna'daki kiliseler üzerinde Fener Rum Patrikliğinin faaliyetleri tarih boyunca Rusya ve Ukrayna arasında önemli sorun alanlarından birini oluşturmuştur. Rusya'nın Ukrayna'daki ayrılıkçılara vermiş olduğu destek 2019 tarihinde Ukrayna Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. Bu durum bize göstermiştir ki din alanındaki gelişmeler ülkeler arası siyasi gelişmelerden doğrudan etiketlenmektedir.

İstanbul, Kiev ve Moskova arasındaki bu kilise rekabetinden kaynaklı gelişmeler yakın gelecekte Ortodoks dünyası içinde bir bütünleşmenin olacağı varsayımını zayıflatmaktadır. Bunula beraber Rusya'nın Ukrayna üzerindeki müdahaleci tavrının Ortodoks dünyası içinde ayrışmaların yaşanacağını göstermektedir. Rusya'nın tarih boyunca Ortodoks birliği için yapmış olduğu müdahaleci tavır beraberinde ayrışmaları getirmiştir. Ukrayna Ortodoksluğundaki son bağımsızlık hareketi Ortodoks dünyası içerisinde tarihi bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağımsızlık, Rusya'nın etkin olduğu Suriye, Lübnan, Kudüs gibi bölgelerde dini olarak Ortodokslukta ayrışmaya ve rekabete dönüşecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BEO, 4235-317587

BEO, 3955-296596

BEO, 3193-239459

BEO, 943-70704

DH.İD., 163-46

DH.İD., 117-59

DH.İD., 117-59

BEO, 943-70704

BEO, 4298-322311

BEO, 3955-296596

BEO, 3885-291322

BEO, 2562-192111

Kitap, Tez, Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri Kaynakları

Akpınar, Ö. (2022), "Ukrayna Milli Kimlik İnşa Sürecinde Kiliselerin Rekabeti", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (33), 1-18.

Aksun, Z. N. (1994), *Osmanlı Tarihi; Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkitli Siyasi Tarihi*, C. IV, İstanbul.

Alagoz Uulu, A. (2017), *Filistin'de Rus Ortodoks Faaliyetleri (1880-1914)*, YL Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aleksey, B. (1985), "Tserkovnaya Reforma Pyotra Pervogo", J*MP*, 11, 91-99.

Armaoğlu, F. (1992), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Arslan, M. (2019), *Suriye ve Filistin'de Rus Mevcudiyeti ve Osmanlı Siyaseti (1847-1914)*, Ankara.

Aslanova, S. (2006), *Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Aslanova, S. (2008), "Slavların Hristiyanlaşması ve Rus Ortodoks Kilisesinin Kuruluşu", *Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi*, 5 (10), 132-147.

Aslanova, S. (2010), "Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne", *Milel ve Nihal*, *7*(1), 241-247.

Ataç, A.M. (1952), *Rusya Tarihi*, Genel Kurmay Başkanlığı Yay., Ankara.

Aytekin, A. (2010), *19. Yüzyılda Rusya'nın Ortadoğu'da Uyguladığı Dini Politikalar*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Boeckh, K. (2016), "Ukraine after the Euromaidan: Ecumenism Versus Religious Repression", *Churches in the Ukrainian Crisis*, 203-215.

Bolşakov, O. G. (2000), *İstoria Halifata*, Moskova.

Çetinkaya, A. (2016), *Rusya'nın Ortadoğu'ya Yönelik Dini Politikalarında Misyoner Kurumları (1840-1917)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çetinkaya, A. (2021), "Arz-ı Filistin Cemiyeti'nin (Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti) 19. Yüzyılda Suriye ve Filistin'de Açtığı Okullar", *The Journal of Academic Social Science, 122* (122), 231-248.

Dmitriyevskiy, A. A. (1907), *İmperatorskoe Palestinskoe Pravoslavnoe Obşestvo i Ego Deyatelnost za İstekşuyu*, Sankt Peterburg.

Dualı, Şir M. (2019), "Fener ve Moskova Patriklikleri Arasında: Birleşik Ukrayna Ortodoks Kilisesi Sorunu", *Library of Congress Cataloging-in-Publication Data International Conference of Strategic Research on Scientific Studies and Education Abstract Book*, edited by Ömer Kürşad Tüfekci & Gürkan Kalkan, 17-18 June 2019, Rome, 1-7.

Dualı, Şir M. (2013), "Political History of the Russian Orthodox Chuch", *Milel ve Nihal*, 10 (2), 63-94.

Dualı, Şir M. (2014), *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din ve Devlet İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Erşen, E. (2014), "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", *Ortadoğu Analiz*, 6 (61), 78-81.

Gölpınar, A. (2019), "Kudüs'e Gelen Rus Hacıların Mürûr Tezkiresi Meselesi", *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 19 (3), 355-374.

Hopwood, D. (1969), *The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1914 (Church and Politics in The Near East),* Clarendon Press-Oxford.

Jorga, N. (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, C. 5, 475-486.

Kamalov, İ. (2004), "Doğu ile Batı Arasında Ukrayna: Parçalanmaya Doğru İlk Adım Atıldı mı?", *Stratejik Analiz*, Eylül, 59-65.

Kılavuz, İ. T. (2017), "Sovyetler Birliği'nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi", *Journal of Political Sciences*, 26 (2), 79-110.

Köroğlu, N. Ö. & Satymova, S. (2021), "Ukrayna Ulus İnşasının Yapıtaşları ve Bugüne Yansımaları", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 525-534.

Kul, Ö., & Kulçinskiy, O. (2016), "Kiev Metropolitliği'nin 1686 Yılında Moskova Patrikliği'ne Bağlanmasına Dair Yeni Kaynaklar ve Tarihi Çelişkiler Üzerine Bir Tetkik", *Türkiyat Mecmuası*, 26 (1), 169-196.

Okçu, Y. (1949), *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara

Özcan, S. A. (2020), "Roma, İstanbul ve Moskova Arasında Ukrayna'daki Kiliseler Sorununun Kökenleri", *Avrasya Etüdleri*, 57 (1), 179-196.

Özkural Köroğlu, N. ve Satymova, S. (2021), "Ukrayna Ulus İnşasının Yaptıkları ve Bugüne Yansımaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 525-534.

Polat, S. (2000), "Din Devlet İlişkileri Bakımından Sovyetler Birliğinde Rus Ortodoks Kilisesi (1917–1941)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 111-145.

Saray, M. (1991), "Astrahan Hanlığı", *DİA*, III, İstanbul.

Sokolov, S. (2007), *İstoriya Vostoçnogo I Zapadnogo Hristiyanstva*, İzdatelstvo Moskovskogo İnstituta Duhıvnoy Kulturı, Moskva.

Somuncuoğlu, A. (2004), "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu", *Karadeniz Araştırmaları*, (2), 93-107.

Söylemezoğlu, G. K. (1939), *Rusya Tarihi*, Kanaat Kitabevi, Ankara.

Şimşek, M., & Ataşeliği, K. E. (2017), "20. Yüzyılın Başında Kudüs Sancağında Yabancılara Ait Okullar", In *Internatıonal Congress On Afro-Eurasıan Research II*, (Vol. 17, p. 1), 17-20.

Şinasi G. (1998), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara.

Tarle, E. V. (1958), *Krımskaya Voyna, Soçineniya v 12 tomah*, T.VII, Moskova, İsdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Tombak, F. (2011), "20. Yüzyıl Sovyet Rusya'sında Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, 3, 2, 359-370.

Tugay, E. F. (1948), *Rusya Tarihi*, İstanbul.

Türkmen, Z. (1995), "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, No:6, 325-341.

Türkoğlu, İ. (2002), "Kazan Hanlığı", *DİA*, XXV, İstanbul, 136-138.

Üre, P. (2019), "İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti ve 1882-1914 Yıllarında Filistin ve Suriye'de Rus Şarkiyatçılar", *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 79-98.

Yıldırım D.M. (2023), "Tarihsel Süreç İçeresinde Ortodoks Hristiyanlıktaki Patrikler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜFİD)*, 3 (2), 233-250.

Yıldırım, M. (2003), "Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *Ankara. Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 225-235.

Yıldırım, Y. (2010), *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yılmaz, S. (2018), *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış*, (Rusya'nın Kudüs Politikası Bağımsız mı?), (Rusya'nın Kudüs Politikası), (s.219-229), Ankara, Nobel Yayınları.

Yılmaz, S. (2019), *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Ankara, Nobel.

Yılmaz, S. & Yakşi, A. (2016), "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkileri, TYB Akademi Dergisi*, vol. 17, 9-57.

Yılmaz, S. & Tokmak A. (2022), "Rus Paganizmi ve Hıristiyanlığa Etkisi", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Nobel Yayınları, Ankara, 209-230.

İnternet Kaynakçası

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45871618, (Erişim Tarihi: 05/01/2019).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594 , (Erişim Tarihi: 05/01/2019).

https://tr.euronews.com/2019/01/05/ukrayna-kilisesinin-bagimsizligi-icin-istanbul-dan-resmi-onay, (Erişim Tarihi: 05/01/2019).

https://www.ippo.ru/, (Erişim Tarihi: 01/02/2024).

https://www.ippo.ru/historyippo/article/istoriya-ippo-203081, (Erişim Tarihi: 01/02/2024).

http://jerusalem-ippo.org/gallery/v/h/pilgrims/, (Erişim Tarihi: 01/02/2024).

EKLER LİSTESİ

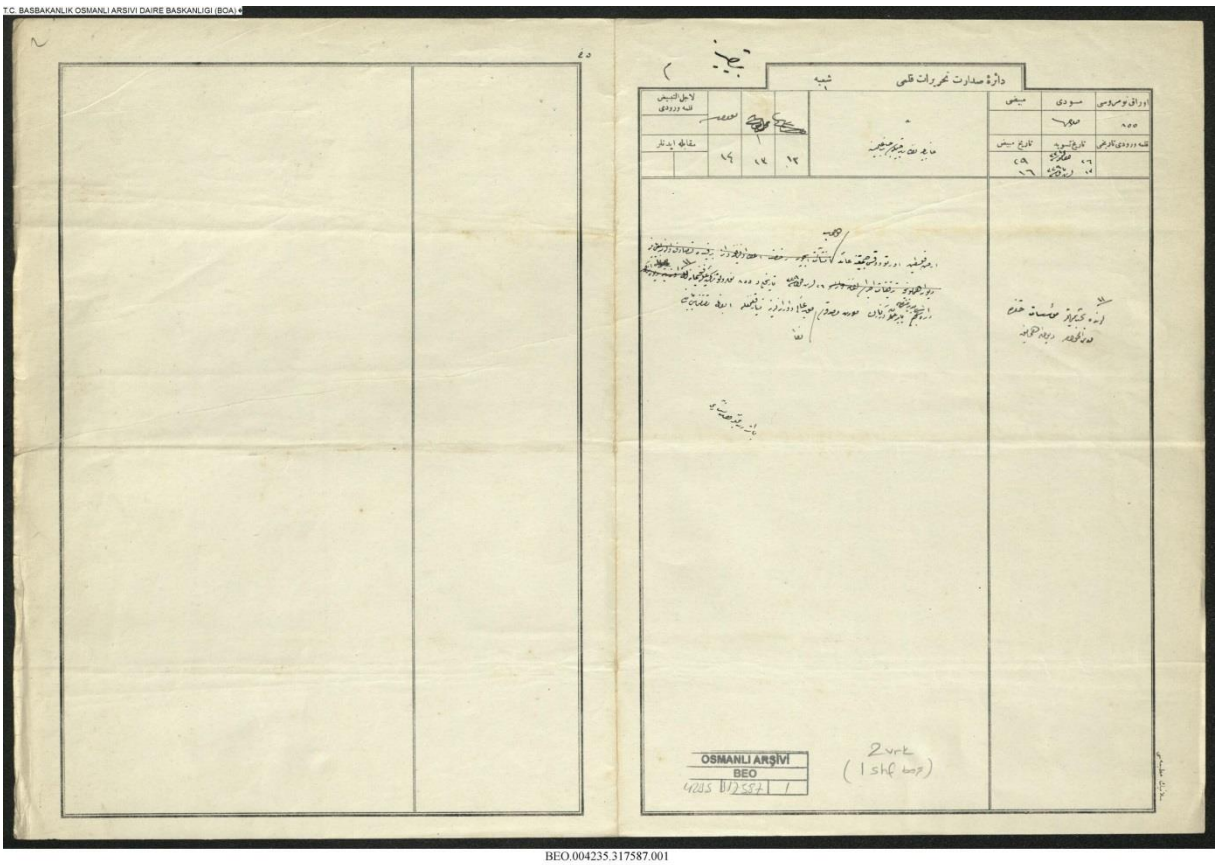

EK-1: Arz-ı Filistin Ortodoks Cemiyeti'ne ait müessesat hakkında Divan-ı Hümayun'dan yazılan evrakın tasdikli suretinin Hariciye Nezareti'ne gönderildiği belge (Hariciye; 194980)[12]

[12] BEO, 4235-317587

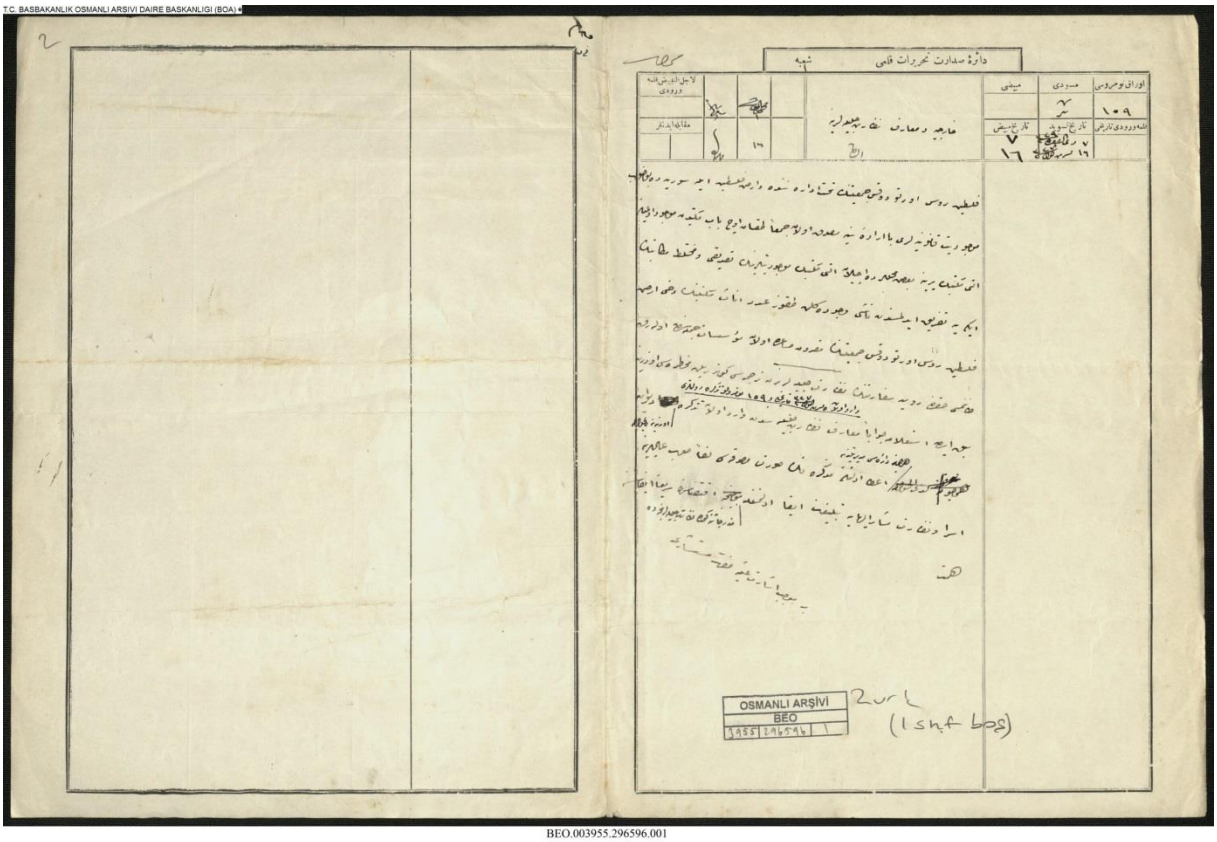

EK-2: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin taht-ı idaresinde ve Arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan ve mevcudiyet-i kanunileri musaddak olan mekatibden başka bazı mahallerde açılan mekatib ve inas mektepleri belgesi. (Hariciye, Maarif: 291322)[13]

[13] BEO, 3955-296596

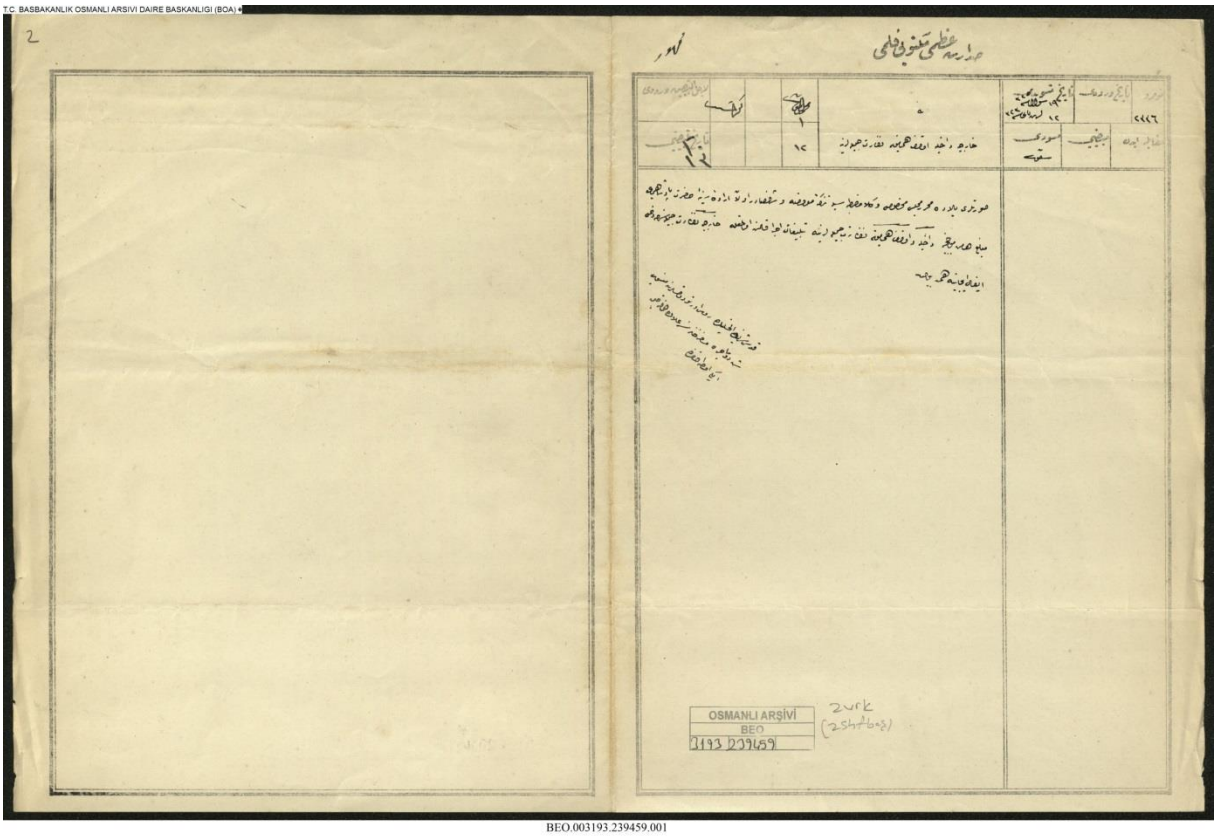

EK-3: Kudüs-i Şerif el-Halil'de Rus Ortodoks Cemiyeti'ne mensup Saint de Macra Misafirhanesi'ne ilave olunacak iki kıt'a oda hakkında belge. (Evkaf, Hariciye, Dahiliye; 199707)[14]

[14] BEO, 3193-239459

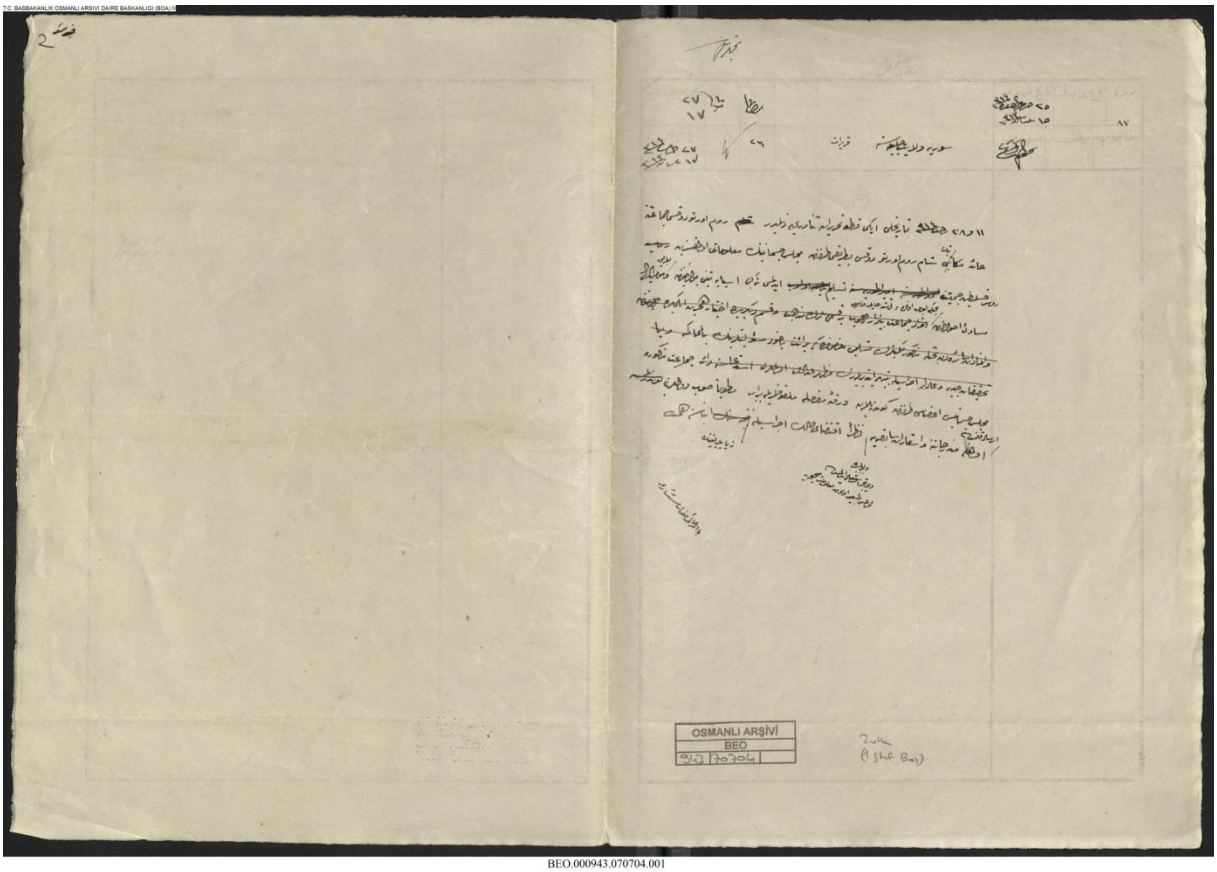

EK-4: Rum Ortodoks Cemaati'ne ait mekatibin Şam Rum Ortodoks Patrikliği tarafından Meclis-i Cesimani'nin malumatı olmaksızın, Rus Filistin Cemiyeti'ne teslim edilmesi ne gibi esbaba mebni olduğundan ve patrik mumaileyhin de mesavi-i ahvaline dair varaka gönderilmiş olup iktizayı halin icrasıyla neticesinin inbası belgesi. (Suriye; 65023)[15]

[15] BEO, 943-70704

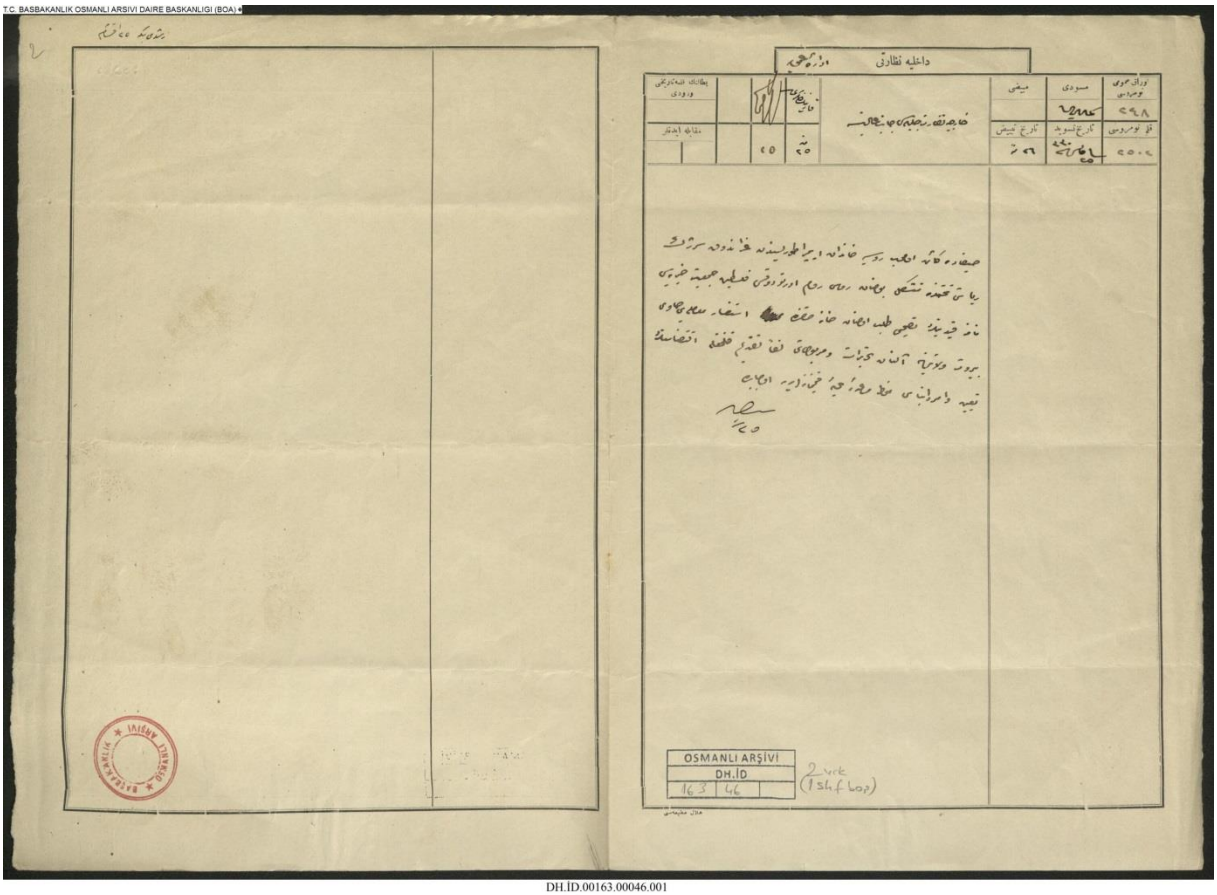

EK-5: Hayfa'da kaim Rusya hanedan-ı İmparatorisinden Grandük Serjek'in başkanlığında müteşekkil bulunan Rus Ortodoks Filistin Cemiyet-i Hayriyyesi namına kaydının tashihi taleb olunan hane hakkında yapılması gereken muamelenin istifsarı belgesi.[16]

[16] DH.İD., 163-46

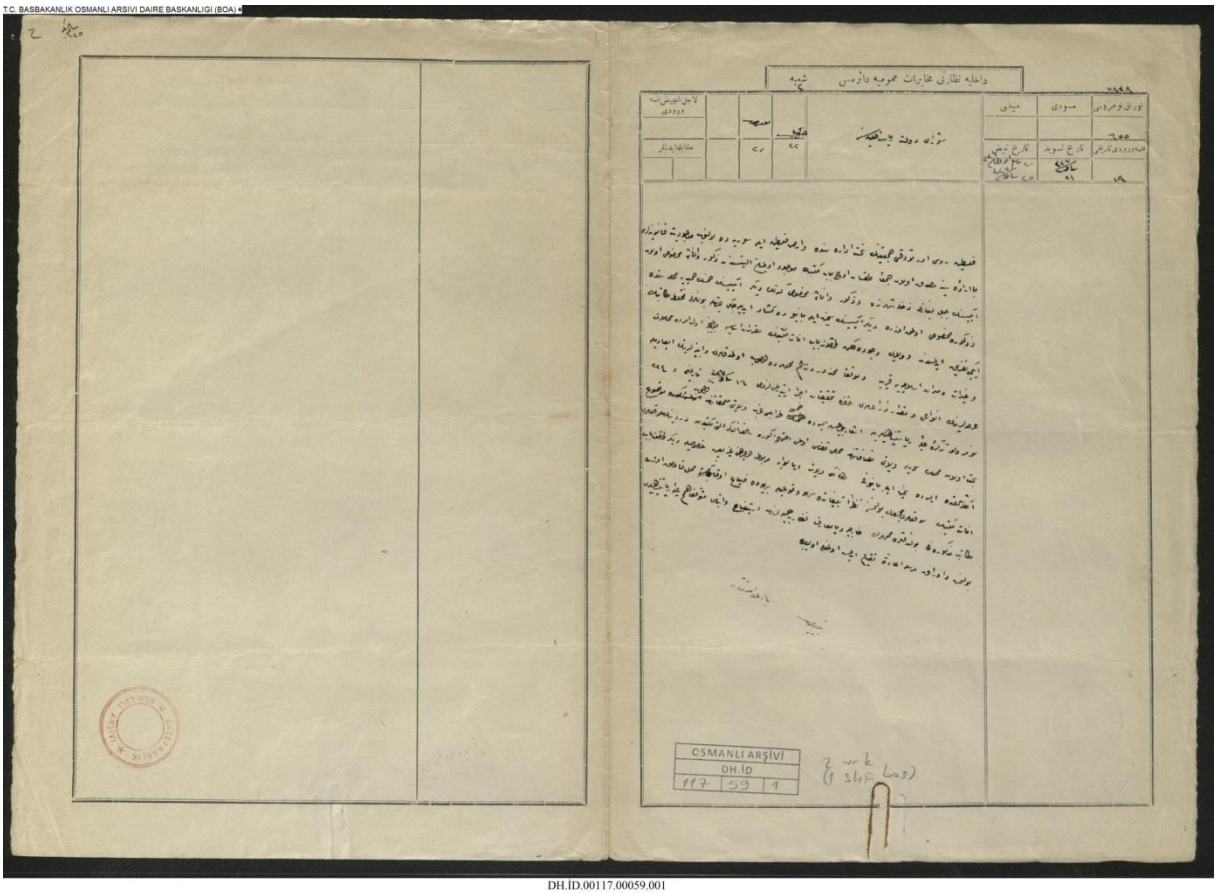

EK-6: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin idaresi altında bulunan mekteplerin nerelerde tesis edileceği ve enva-ı arsa ve miktar-ı ziraları hakkında tahkikat icra ettirilmesi talebi belgesidir.[17]

[17] DH.İD., 117-59

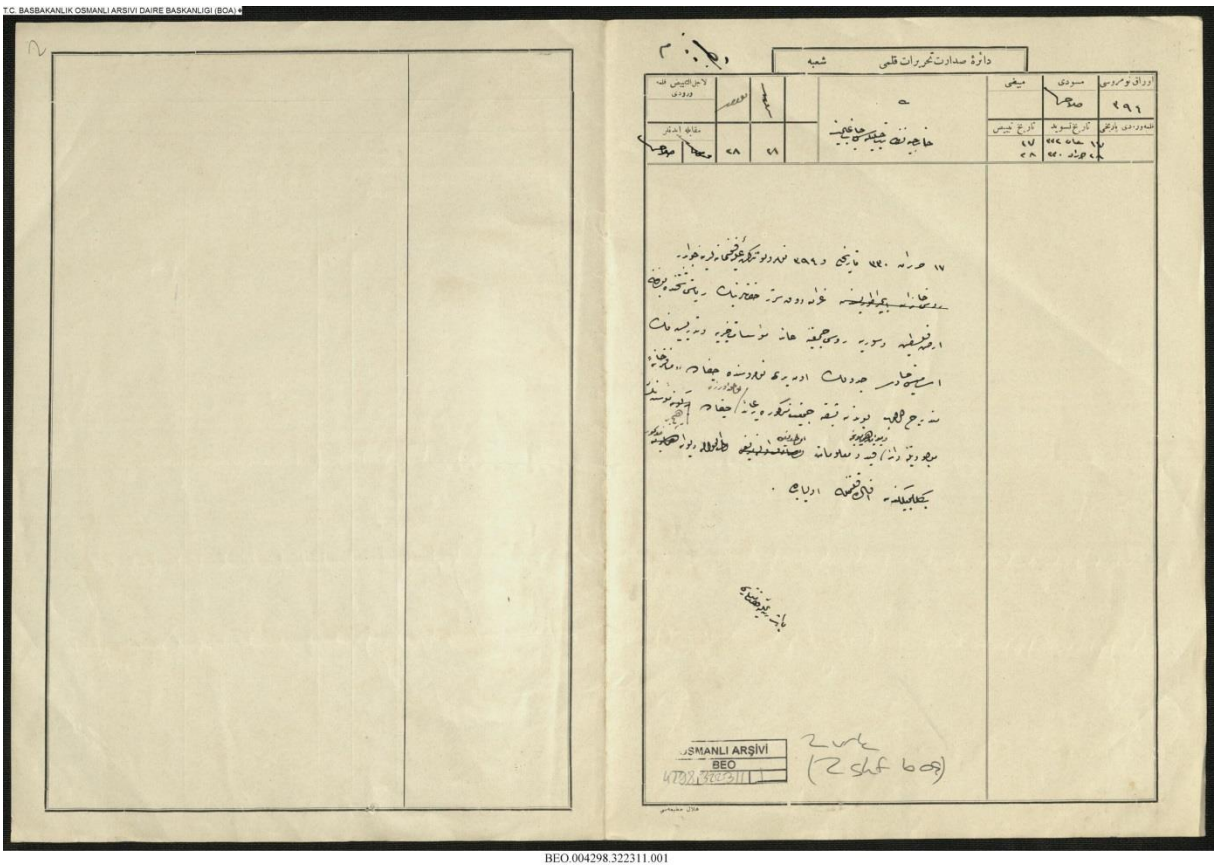

EK-7: Hayfa'da Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'ne ait misafirhaneden başka bir müessese bulunmadığına dair belge. (Hariciye)[18]

[18] BEO, 4298-322311

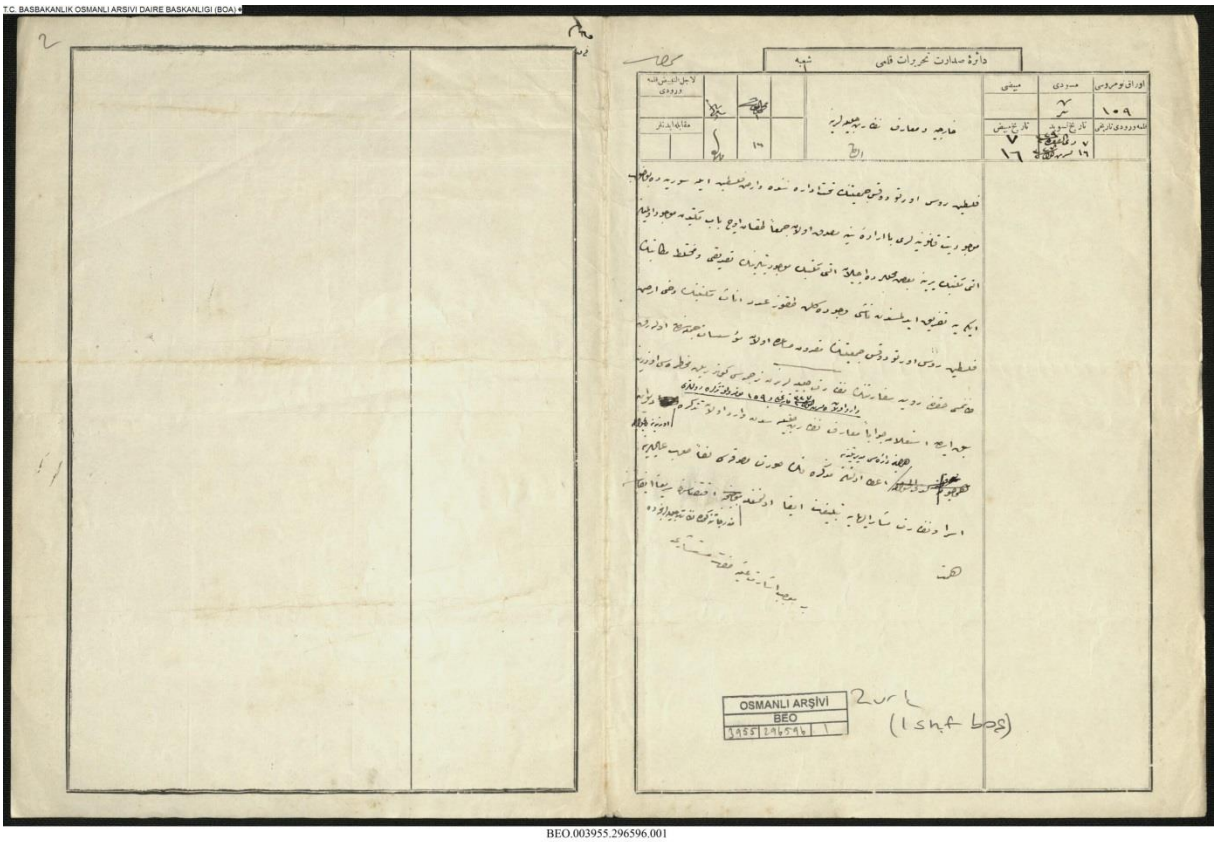

EK-8: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin taht-ı idaresinde ve Arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan ve mevcudiyet-i kanunileri musaddak olan mekatibden başka bazı mahallerde açılan mekatib ve inas mektebleri belgesi. (Hariciye, Maarif; 291322)[19]

[19] BEO, 3955-296596

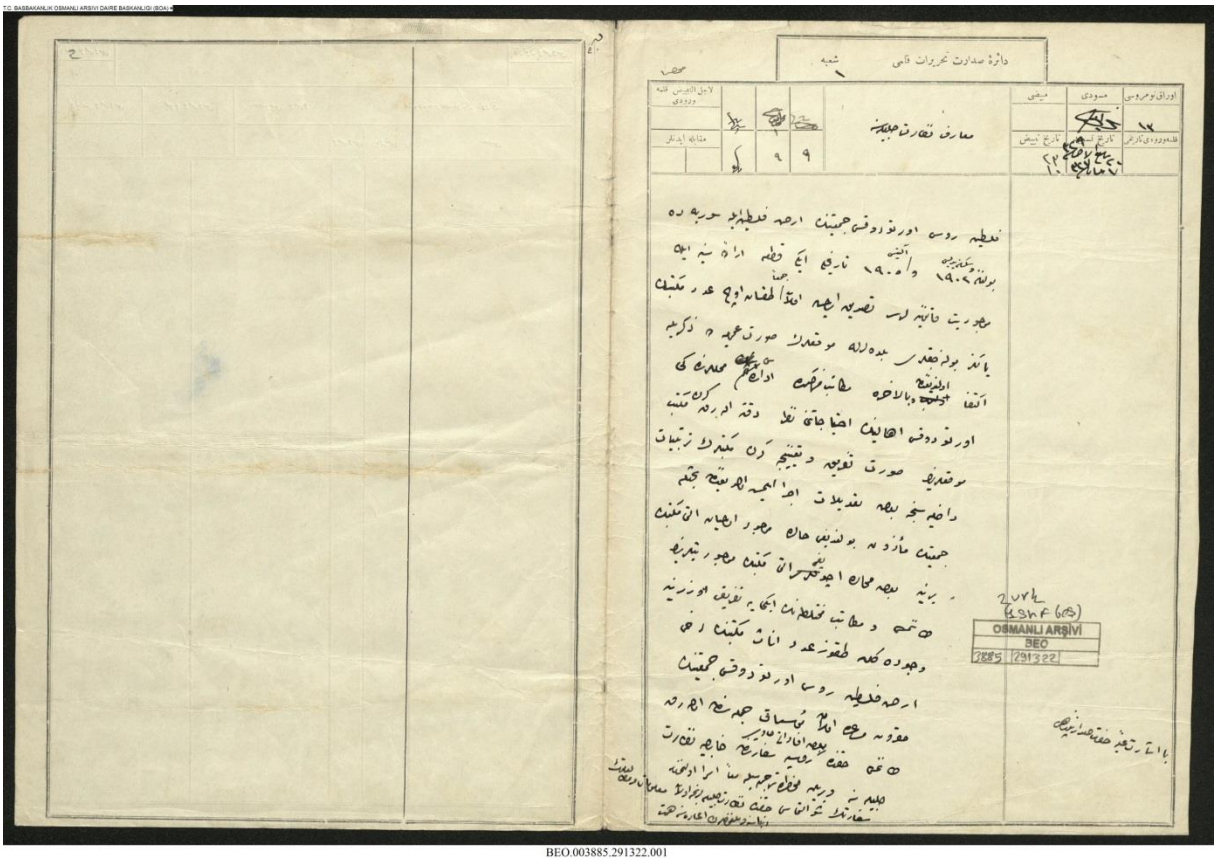

EK-9: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'nin arz-ı Filistin ile Suriye'de bulunan mektepler hakkında bazı ifadeyi havi Rusya Sefareti takririnin gönderildiği belge. (Maarif; 291322)[20]

[20] BEO, 3885-291322

EK-10: Filistin Rus Ortodoks Cemiyetinin Logosu[21]

[21] https://www.ippo.ru/

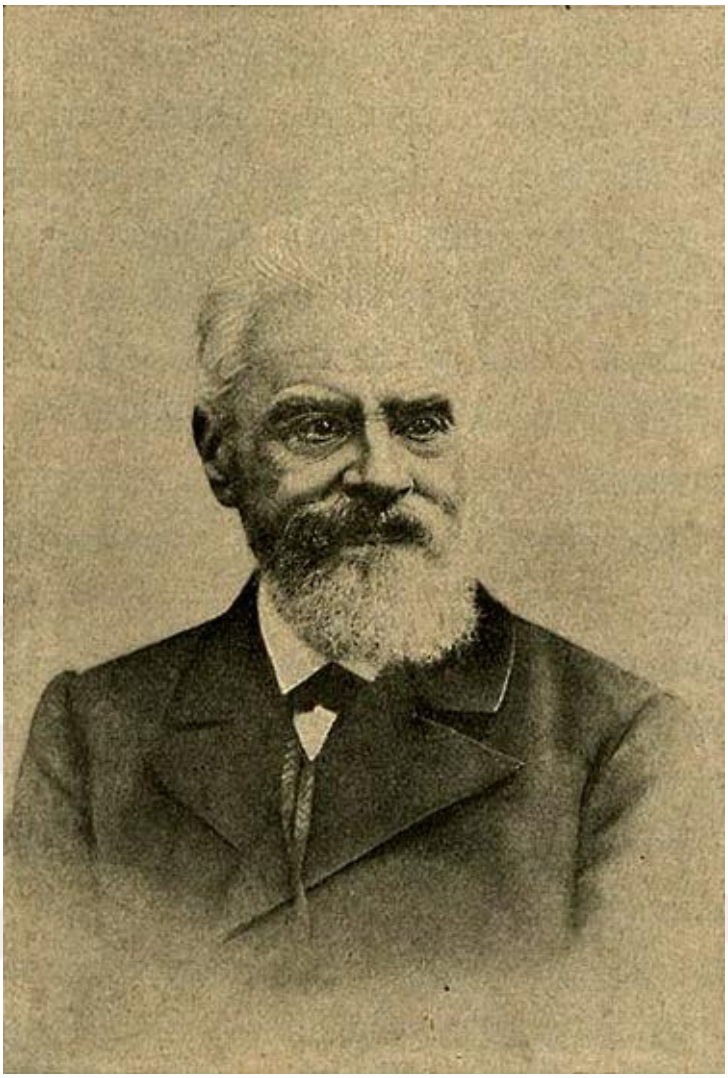

EK-11: Filistin Rus Ortodoks Cemiyetinin kurucusu Vasili Nikolayeviç Hitrovo (1834-1903)[22]

[22] https://www.ippo.ru/

EK-12: Grandüşes Elizaveta Fedorovna: Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti Başkanı (1905-117)[23]

[23] https://www.ippo.ru/

EK-13: Rus-Filistin Komitesinin kurucusu Boris Mansurov[24]

[24] https://www.ippo.ru/

Ek-14: Grandük Sergey Aleksandroviç, Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti Başkanı (1882-1905)[25]

[25] Seçkin bir Rus devlet adamı ve halk figürü olan Büyük Dük Sergey Aleksandroviç, 1891-1905'te Moskova Genel Valisi olarak Topluluğun ilk Başkanı seçildi. Birkaç yıl süren yoğun ve üretken faaliyetler boyunca Dernek, bir dizi önemli bilimsel, hac ve inşaat projesini başarıyla hayata geçirdi. Bu nedenle, 24 Mart 1889'da İmparator III. Alexandr'ın Kararnamesi ile Dernek, "İmparatorluk" ön ekini de aldı (https://www.ippo.ru/).

EK-15: Filistin-Beyt Jala kız okulu öğrencileri[26]

EK-16: Filistin-Beyt Jala Erkek okulu öğrencileri[27]

[26] https://www.ippo.ru/

[27] https://www.ippo.ru/

EK-17: Filistin-Beyt-Jala Okulu[28]

[28] https://www.ippo.ru/

EK-18: Kudüs-Kutsal Kabir Kilisesi[29]

[29] https://www.ippo.ru/

EK-19: Fyodor İvanoviç Uspensky[30]

[30] 1921 tarihinde ünlü Rus Bizans bilgini Akademisyen F. I. Uspensky, Cemiyet Başkanı olarak seçildi. (https://www.ippo.ru/).

EK-20: Büyük Düşes Elizaveta Feodorovna[31]

[31] Büyük Dük Sergey Alexandrovich'in 17 Şubat 1905'teki trajik ölümünden sonra, Cemiyetin başına eşi Büyük Düşes Elisaveta Feodorovna başkanlık etti (https://www.ippo.ru/).

Ek-21: Moskova'da bulunan Cemiyet Merkezi[32]

[32] https://www.ippo.ru/

Ek-22: Cemiyetin Günümüzdeki Başkanı S.V. Stepashin[33]

[33] https://www.ippo.ru/

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı İzzet KÖKER

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise **:** Kırıkkale Kurtuluş Lisesi

Lisans **:** Gazi Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

İŞ TECRÜBESİ

2013 – …… **:** Özel Pınar Eğitim Kurumları/Müdür Yardımcısı/Ankara

2009 – 2012 **:** Özel Ankara Pınar Ortaokulu/Sosyal Bilgiler Öğretmeni/Ankara